

Ekonomické a správní nástroje ochrany krajinného rázu

Jiří Guth, Nad'a Johanisová a Martina Filipová

Brno, prosinec 2009

Studie je součástí projektu „Ochrana krajinného rázu“, dílčí cíl V003

Obsah

Seznam použitých zkratk	5
Úvod	7
1. Ochrana krajinného rázu a zemědělství	9
1.1 Typické znaky krajinného rázu	9
1.2 Komplexní problematika krajinného rázu v pojetí Löwa a Míchala	12
1.3 Zákonné zakotvení krajinného rázu a související předpisy	13
1.4 Zemědělství a krajinný ráz v pojetí Jareše a kol.	15
1.5 Pokusy o hodnocení vlivů ekonomických nástrojů na krajinný ráz	15
1.6 Regionální diferenciacie pro potreby ochrany krajinného rázu	17
1.7 Vývoj velikostní struktury zemědělských podniků v ČR	21
1.8 Literatura	22
2. Přehled finančních nástrojů a základní hodnocení jejich vlivu na krajinný ráz	27
2.1 Další nástroje, které zprostředkovaně mohou působit na krajinný ráz	34
3. Podrobná analýza vybraných nástrojů a případové studie	35
3.1 Jednotná platba na plochu (SAPS)	36
3.2 Národní doplňkové platby (Top-Up)	37
3.3 Platby za přírodní znevýhodnění poskytované v horských oblastech a platby poskytované v jiných znevýhodněných oblastech (LFA)	38
3.4 Agroenvironmentální opatření (AEO)	41
3.5 Program péče o krajinu (PPK)	44
3.6 Cross compliance	46
3.7 Podpora včelařů evropská, česká a jihočeská	48
3.8 Příklady využívání finančních nástrojů pro zachování a obnovení krajinného rázu	48
3.9 Literatura a zdroje informací	54
4. Relevantní strategie a koncepce	56
4.1 Světová obchodní organizace (WTO)	56
4.2 Úmluva o krajině	57
4.3 Společná zemědělská politika EU	59
4.4 Program rozvoje venkova ČR na období 2007–2013 (PRV)	61
4.5 Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004 – 2013)	61
4.6 Reforma zemědělské politiky (duben 2008)	62
4.7 Politika územního rozvoje ČR	63
4.8 Operační program Životní prostředí	64
4.9 Regionální operační programy jednotlivých regionů soudržnosti (NUTS II)	64
4.10 Programy rozvoje jednotlivých krajů	65
4.11 Zásady územního rozvoje jednotlivých krajů	66
4.12 Strategické rozvojové plány obcí a mikroregionů	66
4.13 Zemědělské brownfields	68
4.14 Koncepce soustředěné na energii a vodu v krajině a na půdu	69
4.15 Plány péče o jednotlivá (velkoplošná) chráněná území	71
4.16 Literatura	71

5. Syntetická část - návrhy na změny a doplňky	74
5.1 Strategie a koncepce a jejich uplatňování	74
5.2 Jednotlivé nástroje	77
5.3 Obecné a ostatní náměty a návrhy	79
5.4 Literatura	79
6. Souhrn	81
6.1 Obecné poznatky	81
6.2 Splnění cílů výzkumu	82
6.3 Náměty pro další výzkum	82
6.4 Literatura	83

Seznam příloh

Příloha č. 1	Regionální operační program Jihozápad - popis prioritních os
Příloha č. 2	Vize rozvoje Jihočeského kraje
Příloha č. 3	Návrh Zásad rozvoje územního rozvoje Jihočeského kraje
Příloha č. 4	Výtah ze Strategie rozvoje mikroregionu „Sdružení Růže“ pro období 2007-2013
Příloha č. 5	Strategický plán LEADER „Růže rozkvétá kooperací“
Příloha č. 6	Plán péče o CHKO Třeboňsko

Seznam použitých zkratk

- AEO – agroenvironmentální opatření
- AOPK ČR – Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
- AP – akční plán
- ASZ – Asociace soukromého zemědělství ČR
- CC – angl. cross compliance, křížová shoda, podmíněnost
- ČIŽP – Česká inspekce životního prostředí
- ČSOP – Český svaz ochránců přírody
- ČSÚ – Český statistický úřad
- ČVUT – České vysoké učení technické v Praze
- DDA – angl. Dauhá Development Agenda, Rozvojová agenda z Dohá
- DÚ3 – dílčí úkol č. 3 (řešeného projektu „Ochrana krajinného rázu“)
- EAFRD – angl. European Agricultural Fund for Rural Development, Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova
- ELC – angl. European Landscape Convention, Evropská úmluva o krajině
- ES – Evropská společenství
- EU – Evropská unie
- EVVO – Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta
- FOA – FOA-Nadační fond pro ekologické zemědělství
- GAEC – angl. Good Agricultural and Environmental Conditions, dobré zemědělská a environmentální podmínky
- GAERC – angl. General Affairs and External Relations Council, Rada pro všeobecné záležitosti a vnější vztahy (EU)
- GATT – angl. General Agreement on Tariffs and Trade, Všeobecná dohoda o clech a obchodu
- GP – grantový program
- HNV – angl. High Natural Value, vysoká přírodní hodnota; odvozeně HN VF – angl. High Natural Value Farmland, krajina s vysokou přírodní hodnotou
- HRDP – angl. Horizontal Rural Development Programme, Horizontální program rozvoje venkova
- CHKO – chráněná krajinná oblast
- LEADER – fr. Liaison entre les actions economic rural, Propojování akcí hospodářského rozvoje venkova
- LFA – angl. Less Favoured Areas, méně příznivé (nebo také „znevýhodněné“ oblasti
- LPIS – angl. Land Parcel Identification System, Evidence využití zemědělské půdy
- MAS – místní akční skupina
- MZe – Ministerstvo zemědělství ČR
- MZLU – Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
- MŽP – Ministerstvo životního prostředí ČR
- NP – národní park

NUTS – fr. Nomenclature des Unites Territoriales Statistique, Nomenklatura územních statistických jednotek (EU)

OPŽP – operační program Životní prostředí

ORP – obecní úřad s rozšířenou působností

OZE – obnovitelné zdroje energie

PPK – Program péče o krajinu

PRK – program rozvoje kraje

PRV – Program rozvoje venkova

PT – okres Prachatice

PÚR – politika územního rozvoje

RE – Rada Evropy

ROP – regionální operační program

SAPARD – angl. Special Accesion Programme for Agriculture and Rural Development, Zvláštní předvstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova

SAPS – angl. Single Area Payment Scheme, zjednodušená platba na plochu

SEK – státní energetická koncepce

SMR – angl. Statutory Management Requirements, zákonné požadavky na hospodaření

SPL – strategický plán LEADER

SPS – angl. Single Payment Scheme, zjednodušená platba („na farmu“)

SR – Sdružení Růže

ST – okres Strakonice

SWOT – Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats; slabé a silné stránky, hrozby a příležitosti

SZIF – Státní zemědělský a intervenční fond

SZP – Společná zemědělská politika

UNEP – Program OSN pro životní prostředí

ÚZEI – Ústav zemědělské ekonomiky a informací

VaV – výzkum a vývoj

VDJ – velká dobytčí jednotka

VÚZE – bývalý Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky

WTO – angl. World Trade Organisation, Světová obchodní organizace

ZA – zemědělská agentura (od 1. 1. 2009 Agentura pro zemědělství a venkov, AZV), regionální pracoviště MZe v krajích a okresech

ZÚR – zásady územního rozvoje (kraje)

Úvod

Výchozí zadání předkládané studie je obsaženo v rámci projektu: „Navrhnout ekonomicko-správní nástroje k ochraně rázovitosti české krajiny. Bude vypracována analytická část, na kterou bude navazovat část syntetická a komplementační, která z existujících nástrojů vytvoří provázaný funkční systém dotací a poplatků. Až případné zjištěné vážné mezery v systému budou doplněny nástroji novými, zejména v rezortu životního prostředí, který ze zákona ochranu krajinného rázu garantuje. Použité nástroje pro vstupy do současných programů i programy doplňující budou metodicky typizovány a projednány s poradními odbornými orgány rezortů a připraveny k použití v politickém procesu. Specifická pozornost bude rovněž věnována identifikaci limitů rozvoje lokálních ekonomik jako předpokladu udržení charakteru kulturní krajiny. K tomu slouží zavedení a ověření metodiky lokálního multiplikátoru pro měření přínosu lokálního hospodaření v krajině“.

Vzhledem k omezenému rozsahu práce je podrobněji zpracována oblast zemědělství a ochrany přírody a krajiny a jen okrajově oblasti územního plánování, urbanismu a architektury. Zvláštní pozornost je věnována nepřímým dopadům různých ekonomických nástrojů a jevů.

Krajinný ráz jako takový je chápán a pojednáván ve smyslu stejnojmenné knihy Löwa a Míchala z r. 2003. Jsme si vědomi toho, že přímo na krajinný ráz je cíleno jen minimum koncepcí (politik) i nástrojů. Tyto prvky nerozebíráme odděleně, ale zároveň s dalšími, jejichž vliv je sice nepřímý, ale co do rozsahu nezřídka i větší. Zejména je třeba zmínit nástroje (např. některá podopatření v rámci agroenvironmentálních opatření) zaměřené na ochranu biologické rozmanitosti při zemědělském hospodaření. Jejich cíle lze teoreticky splnit i jinak, ale obvykle toto plnění přímo a zjevně prospívá krajinnému rázu.

První kapitola „Ochrana krajinného rázu a zemědělství“ zasazuje řešený dílčí úkol č. 3 do kontextu projektu – popisuje studovanou problematiku v pojmech katalogu typických znaků krajinného rázu, který vznikl při řešení dílčího úkolu č. 2. Popis není pouze mechanický, ale fakticky definuje kladené otázky a podstatné vztahy z celého komplexu. Následuje několikastránková rešerše, která si ale neklade nárok být vyčerpávající. Z přebohaté dostupné podkladové literatury jen excerpuje myšlenky a informace, které jednak jsou nejvýznamnější pro samotné kladené otázky, jednak studii do určité míry umisťují v tomto abstraktním prostoru. Zvláštní pozornost je věnována výše zmíněné monografii „Krajinný ráz“ a hypertextové studijní pomůcce z České zemědělské univerzity v Praze. V samostatných oddílech jsou popsány regionální diference pro potřeby ochrany krajinného rázu (1.6) a vývoj velikostní struktury zemědělských podniků v ČR v posledních letech (od r. 1995, oddíl 1.7). Podíl menších, zejména tzv. rodinných farem je totiž pro ochranu rázu zemědělské krajiny významný.

Další kapitoly už jsou speciálnější – nejprve obšírný tabelární přehled všech významných finančních nástrojů použitelných pro ochranu krajinného rázu (kapitola 2) a potom podrobnější rozbor (kapitola 3), kde se u vybraných nástrojů popisuje a hodnotí požadavky na příjemce, předmět podpory, regionální vymezení, ovlivňované složky krajinného rázu a skutečné vlivy na krajinný ráz, území dopadu, účinnost nástroje, dostupnost, administrativní náročnost a podrobnosti financování (způsob, výše a celková alokace). Podrobně analyzovanými nástroji jsou jednotná platba na plochu (SAPS), národní doplňkové platby (Top-Up), platby ve znevýhodněných oblastech (LFA), agroenvironmentální opatření (AEO) a program péče o krajinu (PPK). Následuje popis systému a podmínek tzv. křížové podmíněnosti (cross compliance) a pro zajímavost i přehled podpor včelařství (podkapitola 3.7). Praktické využívání některých finančních nástrojů je předvedeno na příkladových studiích několika farem resp. spolků (podkapitola 3.8).

Přehled a hodnocení relevantních koncepcí a strategií v kapitole 4 zahrnuje územní škálu od mikroregionů až po globální úroveň (Světová obchodní organizace, WTO). Součástí jsou příklady regionálních strategií z vybraného kraje (Jihočeského).

Návrhy v syntetické části studie (kapitola 5) se týkají převážně žádoucích změn existujících nástrojů a jen málo nových, protože předešlé kapitoly dosti jasně ukázaly jejich složitost a početnost v současném stavu. Konkrétní nové návrhy se uplatňují v jinak jen okrajově pojednané oblasti

územního plánování. Také akcentujeme potřebu průřezového prosazení ohledu na krajinný ráz ve všech formách podpory z veřejných zdrojů, kde to má smysl.

V přílohách č. 1-6 jsou citovány výňatky z některých strategických a koncepčních dokumentů, především tuzemských, analyzovaných v kapitole 4.

1. Ochrana krajinného rázu a zemědělství

Praktickou definici krajinného rázu poskytuje např. anonym ve webové vitrině Agentury ochrany přírody a krajiny (AOPK) ČR: „Ráz krajiny je významnou hodnotou dochovalého přírodního a kulturního prostředí a je proto chráněn před znehodnocením. Je dán specifickými rysy a znaky, které vytvářejí její rázovitost - odlišnost a jedinečnost. Ráz krajiny vyjadřuje nejenom přítomnost pozitivních jevů a znaků, ale též kulturní a duchovní dimenzi krajiny. Pojmu 'krajinný ráz' odpovídá pojem 'charakter krajiny' (Landscape Character, Landschaftscharakter), vyjádřený především morfologií terénu, charakterem vodních toků a ploch, vegetačního krytu a osídlení.“

Předpokladem samotného vymezení (zadání) dílčího úkolu č. 3 je evidentní vliv zemědělství na krajinný ráz významné části území ČR. Zemědělská půda představuje cca 54% plochy ČR. Hlavními složkami přímé interakce krajiny a zemědělství jsou přírodní podmínky, používané technologie, ekonomické poměry (mluvit jen o trhu by byla hrubá nepřesnost) a existující zákonná a administrativní regulace. V dalším textu nejprve systematicky shrnujeme hlavní prvky krajinného rázu a vzhledem k tomu, že jej v souladu s uvedenou definicí považujeme za významnou přírodní i kulturní hodnotu, naznačujeme současně i konkrétnější cesty, jak krajinný ráz prostřednictvím kultivace jeho prvků uchovat. V následující části podáváme stručný výtah ze základního díla v této oblasti, knihy Jiřího Löwa a Igora Míchala Krajinný ráz (2003), abychom nastínili historické a další souvislosti řešené problematiky. Poté stručně představujeme současnou situaci v oblasti ekonomických zemědělských nástrojů, ovlivňujících krajinný ráz, a některá rizika i šance, jak se rýsují v současném mezioborovém dialogu v této oblasti. Následuje přehled literatury, který se pokouší o hodnocení účinnosti zemědělských ekonomických nástrojů na krajinný ráz a stručný exkurs do plurality regionálních aspektů ochrany krajinného rázu. V poslední části pak nabízíme údaje o vývoji velikostní struktury zemědělských podniků cca v posledních deseti letech, vzhledem k tomu, že ji považujeme za nedoceněný faktor, který nepřímo ovlivňuje řadu prvků krajinného rázu.

Z nepřímých interakcí zemědělství a krajiny je uvažována zejména velikostní struktura zemědělských podniků, stranou našeho zájmu prozatím zůstává například analýza vlivu historického vývoje a tradice (v místním až kontinentálním měřítku).

Jen okrajově zmiňujeme některé jen související, byť významné tématické okruhy, pojednávané vesměs v jiných dílčích úkolech výzkumného záměru - typologie krajin, krajinný ráz jako charakteristika ekosystému krajiny, krajinný ráz z hlediska architektury a urbanismu, hodnocení krajinného rázu jako předmět ochrany nebo percepce a estetické a výtvarné aspekty krajinného rázu.

1.1 Typické znaky krajinného rázu

Vliv na krajinný ráz je dále soustavně charakterizován za pomoci „Sofistikovaného katalogu typických znaků krajinného rázu v ČR“, připraveného v dílčím úkolu 2.3 řešeného projektu. V následující textu jsou pojmy definované v uvedeném katalogu zvýrazněny **tučným písmem**. V některých odstavcích (např. o typech plůžiny, zahradách a podobně) zároveň postulujeme hodnoty a zájmy, které považujeme za hodné podpory a ochrany.

Prvotní znaky georeliéfu tvoří viditelný a rozhodující základ uspořádání krajiny – a také její zemědělské obhospodařovatelnosti. Zemědělství je vesměs neovlivňuje existenčně ani kvalitativně, ale spíše jen kvantitativně co do míry dílčích parametrů (např. kamenitost svahů nebo přehlednost mikroreliefu).

V rámci druhé „vrstvy“ nad georeliéfem je zemědělství jedním z hlavních tvůrců antropogenních pokryvů a nepřímo a postupně, ale přece jen výrazně ovlivňuje i primární krajinnou strukturu (půdy, biotu a hydrologickou síť).

V oblastech svého působení ovlivňuje zemědělství všechny úrovně členitosti (obrazu) krajiny, tedy nadhledovou (supervizuální, mozaiky krajin), exteriérovou (dlouhodobá struktura hlavních matic – pozemkových bloků) i interiérovou (vnitřní členění pozemkových bloků, obvykle krátkodobé až efemérní).

První rovinu členění tvarů **georeliéfu** (morfografie) zemědělství až na výjimky neovlivňuje, právě naopak. U některých spíše drobnějších znaků ale s rostoucím intenzitou produkce existuje tlak na jejich omezení až likvidaci – **kamenité svahy, skalní výchozy**.

Výjimečně „tvořivý“ potenciál má zemědělství pro **erozní rýhy** a naopak (eroze vs. akumulace, též měřítko je významně větší) pro říční **nivy** (přehledně např. Sádlo et al. 2005).

Přehlednost mikroreliefu na zemědělské půdě určují jak místní rozdíly v přírodních podmínkách, tak – a zřejmě v míře stále významnější – skladba produkce místního zemědělství a používané postupy a stroje.

Zemědělství má určující vliv na existenci, podobu a rozmístění mnoha antropogenních tvarů reliéfu jako jsou **vodorovné a šikmé meze, terasy a úvozy**. V případě **kanálů, náspů a zářezů** jen doplňuje jiné typy lidských činností, především dopravu a vodní hospodářství.

Na zemědělské půdě hospodaření přímo určuje **měřítko struktury ploch**. **Velkoplošná mozaika** je v podmínkách ČR podmíněna určitými majetkovými poměry a způsobem hospodaření. Na orné půdě existuje až od socialistické kolektivizace ve 20. století (**polní krajinná matrice**). Naproti tomu **maloplošná mozaika** je typická pro přírodní stanoviště a značnou část půdy při tradičním zemědělství na většině území ČR. Z dalších druhů krajinné matrice zůstávají **lesoluční** a ještě více **lesopolní** jen vzácnou připomínkou období kolonizace, **lesostepní** výzvou a otazníkem (jak cenné a stabilní porosty se vyvinou na postagrárních ladech mimo ochranný management?) a **luční** jen roztroušeným, regionálně omezeným typem (na horské plošiny výjimečně části říčních niv). Podobně **smíšená rybníční**, v posledních letech mírně přibývající, a **smíšená s drobnou držbou**, málo prozkoumaná a velmi variabilní a dynamická. **Vesnická** matrice, druhy konstitutivní složka kulturní krajiny v českých zemích, je postupně nahrazována **smíšenou rurální**. Nárůst podílu matrice „**smíšené urbanizované**“ na úkor některé ze dvou předchozích je už šířeji považován za (regionální) politický problém.

Historický typ plužiny¹ (každý) musí být při každém relevantním rozhodování v co nejvyšší míře respektován. V případě plně dochovaných plužin dokonce výslovně chráněn a konzervován, a to i za cenu určitých kompenzací. Podle míry setření a podle možností má být plužina obnovována, zejména při pozemkových úpravách. Obdobně je třeba zachovávat případně –zejména kvůli protierozní ochraně– obnovit tradiční **uspořádání pozemkových bloků**² **ve svazích** a také místně dochovaný **typ osídlení**.

Dynamika sídelní struktura je určována především dopravní, administrativní a celkově ekonomickou situací a vzhledem k tempu urbanizačních změn je třeba ji tlumit.

Hrany pozemkových bloků³ jsou jednou z určujících složek obrazu krajiny a nástroje analyzované v tomto dílčím úkolu ovlivňují jejich hustotu a podobu (tím i **výraznost**) buď přímo (**hrany zemědělských pozemků, polní cesty, meze, terasy, větrolamy, doprovodné porosty dřevin, hrany lesních okrajů**) nebo nepřímo a omezeně (**vodoteče, silnice** a zejména **železnice**).

Rámec krajinné struktury v obvyklém smyslu je **měřítko uspořádání krajiny**. Jinými slovy, jak velké „zrno“ v uspořádání, ale i vnímání (!) krajiny převažuje. S výjimkou okrajových pohoří je v ČR toto měřítko **velké** nebo **monumentální** jen důsledkem velkoplošných a šmahem dobře

¹ Plužina = způsob prostorové organizace zemědělského obvodu obce.

² Pozemkový blok = plocha stejného způsobu využití, ohraničená těžko odstranitelnými překážkami, může obsahovat jeden nebo více pozemků.

³ Hrana pozemkového bloku = hranice tvořená buď změnou využívání (např. okraj lesa) nebo liniovým prvkem (např. vodoteč).

nepromyšlených zásahů jako je povrchová těžba ve velkolomech nebo zemědělská velkovýroba od druhé poloviny 20. století. Hlavním nástrojem jeho zjemnění a harmonizace je územní plánování a z těch analyzovaných především pozemkové úpravy. Nezanedbatelnou úlohou ostatních nástrojů je určitá „ochrana“ **středního** měřítka proti ekonomickým tlakům a škodlivým dílčím zájmům. Měřítka **malé a drobné** (příkladem dělení půdy v tomto měřítku jsou zahrádky a záhony, viz dále) se týká jen nízkého podílu ploch a má větší význam sociální a případně i ekonomický jen v urbanizovaném území.

Těžistiže působení nástrojů i strategií analyzovaných v DÚ3 leží ve **vnitřní struktuře ploch - bloků**. Cílem je obvykle větší **členění pozemkových bloků**, omezování **monoplodin** na polních plochách a naopak podpora **pásů⁴ plodin** (pásky⁵ nebo tzv. **řemenová pole** jsou velmi maloplošnou záležitostí, takřka kuriozitou). Je třeba chránit solitérní nebo rozptýlené **dřeviny na travnatých plochách** a také **stepní lada** před produkčním nebo technologickým tlakem. Z ekologických, kulturních a jiných důvodů (zachování místních a starých odrůd ovoce) upřednostňovat **vysokokmenné sady** před **nížkokmennými** a analogicky **malovýrobní vinice** před **velkovýrobními**. U **chmelnic** je situace méně jednoznačná, protože zároveň s ekologickou nestabilitou a riziky mají určitý význam tradiční, pro rozmanitost a jako „strategická rezerva“ znalostí a technologií. **Zelinářské zahrady, skleníky a fóliovníky** jsou víceméně nutným zlem moderního neskromného způsobu života. Je třeba omezovat jejich velikost (i celých komplexů), míru chemického ošetřování a energetickou náročnost. Podobně u **obytných okrasných zahrad**, naproti tomu **obytné užitkové zahrady** až na určitá rizika je třeba podporovat (spíše pro ekonomické a sociální souvislosti než kvůli krajinnému rázu. Ještě více pak podporovat **zahrádkářské osady** – hlavně chránit před zánikem. Při případném vzniku nových ovšem důsledně předcházet poškozování přírodních stanovišť a naopak je využívat jako formu renaturalizace různých těžeben, výsypek, odkališť nebo agrárních brownfields všude tam kde tomu nebrání kontaminace půdy. Jednoznačně podporovat **polní i smíšenou drobnou držbu** (včetně **záhumenků**).

Na lesních plochách mohou vzácně existovat **prosvětlené háje** a proto stojí za úvahu možnost obnovy maloplošné, pokusné a přísně řízené (jako součást ochrannářského managementu) lesní pastvy.

Vnitřní uspořádání vsí není předmětem studia v rámci daného dílčího úkolu. Stojí ovšem za pozornost, že v nejmenších sídlech a na **samotách** může podíl zemědělců dosahovat až dvouciferných, jinak prakticky nepředstavitelných hodnot. Pro trvalé osídlení těchto lokalit a tím i oživení krajiny je rozhodující dostupnost služeb v širokém smyslu (včetně např. školství).

Také **typ zástavby** souvisí s řešenou problematikou jen okrajově. Inherentně podporujeme zachování **vesnické** zástavby, ale možnosti bránit tzv. nové venkovské jsou jen omezené. U **kobercového** typu má být hlavním nástrojem účinná zákonná ochrana zemědělského půdního fondu. Zástavba **vilová a dělnické čtvrtě rodinných domků** mohou být zajímavé vyšším (až „vesnickým“) podílem užitkových zahrad, viz výše. **Rozptýlená kovozezemědělská zástavba** je víceméně jen lokální zajímavostí, hodnou ochrany před industriálními, rezidenčními, ale i případně agrárními tlaky.

Pro zemědělskou velkovýrobu a první fáze zpracovatelského průmyslu někdy slouží i analogie **industriální zástavby – velkohaly i otevřené technologie**. Průvodním efektem ekologicky šetrného zemědělství je i nízká potřeba výrazné **vodohospodářské a energetické infrastruktury**.

Na **hranách pozemků uvnitř bloků** lze přímo i nepřímo podporovat **ploty** z místních materiálů, alespoň částečně přístupné pro biotu, **aleje** i jiné formy tzv. **doprovodné vegetace**. Kvůli rozmanitosti v širokém smyslu (zejména **měřítku struktury ploch**, viz výše) bývá žádoucí „měkkými“ nástroji⁶ podporovat **změnu plodin** i mimo záhumenky.

Orientace hran pozemků v bloku po spádnici je přijatelný jen jako znak staré kulturní krajiny, která unikla kolektivizaci. Ostatní typy (**po vrstevnici, šikmo na spádnici** nebo **mozaikovitá**)

⁴ Pás = šířka je menší než 1/3 délky.

⁵ Pásek (též řemen) = šířka je menší než 1/6 délky.

⁶ Např. AEO „biopásy“ (Havlát, Potočiarová, Zámečník, Černá (2007)).

jsou příznivější z hlediska ochrany před erozí, jen v extrémních případech (násilně zjednodušený reliéf nebo živelná urbanizace) jsou jen „trpěné“ až nežádoucí.

Charakter a výška zástavby, orientace k uliční čáře a základní tvar střech jednak jsou důležité především v intravilánech, jednak nejsou skoro vůbec ovlivnitelné dále analyzovanými nástroji, zejména ne přímo. Znakem kulturní krajiny jsou tvary tradiční, tedy v naprosté většině **šikmé střechy klasického sklonu** a omezeně (u menších hospodářských budov) **snížené šikmé střechy**. Mezi **archetypy zástavby** je třeba pro venkov, zejména pro exponované okraje sídel odmítat **všechny městské typy domů** a u **domů postmoderních a minimalistických** jednoznačně upřednostňovat využívání místních materiálů a jen opatrně připouštět náročné technologie a exotické tvarosloví. Při strategickém plánování a při relevantním rozhodování je potřeba domýšlet i nepřímé možné účinky primárně zemědělských strategií a nástrojů na zachování různých místních archetypů zástavby ve hmotách, tvarech střech, materiálech povrchů, barevnosti i architektonických detailech. To ostatně platí i pro všechny výše zmíněné znaky krajinného rázu, pokud nejsou uvedenými koncepcemi a nástroji ovlivněné přímo.

1. 2 Komplexní problematika krajinného rázu v pojetí Löwa a Míchala

Podle Löwa a Míchala (2003)⁷ má krajina trojí strukturu: primární – přírodní, sekundární – kulturně technickou a terciární – sociálně psychologickou. Utváření a ochrana krajinného rázu kulturní krajiny je podmíněna primární a terciární strukturou, ale tkví převážně ve struktuře druhotné.

Rekapitulace kulturně-historického vývoje vztahů mezi divočinou, kulturní krajinou a městem končí „technokratickou variantou racionalismu industriální epochy“ a jejími důsledky pro zemědělství a krajinu. Zburcování poznáním, že současné postoje k přírodě se „opozďují zcela bezprecedentním způsobem za rychlými změnami globálního ekosystému“, připojují se autoři k volání po další kultivaci (kulturní evoluci, humanizaci, sapientaci) člověka. Jen tak mohou zaniknout postoje bezohledných vládců přírody. Socioložka Librová (1991, s. 607) ovšem pochybuje, že se něco tak zásadního dá stihnout: „Udělám-li tedy zodpovědně bilanci rychlosti degradace biosféry na straně jedné a malých pokroků v technologických, demografických a hodnotových změnách na straně druhé, a odmítnu-li ideu ekologické totality, musím přiznat, že mi zbývá jediný poctivý postoj: být ekologickým pesimistou.“

Oba tyto poněkud generální názory, tedy volání po sapientaci člověka i „ekologický pesimismus“ však mohou být podmíněny evropským kulturním pohledem. Dostupné informace o dlouhodobém vývoji společnosti a přírody a jejich vzájemného vztahu v jiných částech světa, např. v Číně, napovídají o možných alternativách.

Samostatná kapitola (část 4) v monografii je věnována evropským zemědělským krajinám, jejich typizaci a perspektivám (za určující díla považujeme Meeuse a kol. 1990 a Mūchera a kol. 2003). Toto hledisko vesměs chybí ve strategických dokumentech resortu zemědělství (viz kapitola 5 - o strategiích- této studie). Zřetelnou výjimkou je Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004 – 2013), na jejíž tvorbě se významně podílel bývalý Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky (VÚZE), od 1. 7. 2008 součást Ústavu zemědělské ekonomiky a informací (ÚZEI). Mimo něj toto hledisko soustavně sledují spíše územní plánovači a především biologicky založení krajinní ekologové, z českých např. Pavel Kovář (1993) a Tomáš Kučera (Kučera 1997, Boucníková a Kučera 2006).

Pasáž o vývoji krajiny v době „od konce druhé světové války“ (oddíl 6.4.10.2) pregnantně shrnuje hlavní jevy a trendy od vysídlení českých Němců až po současnost (pomalý postup pozemkových úprav) s akcentem na určující zásady české (nejen zemědělské) politiky v letech 1948-

⁷ Základní české dílo v řešené problematice, založené na kombinaci profesních zkušeností ze zemědělství, lesnictví, projektování a ochrany přírody s přesahy do psychologie, estetiky, ekonomie a dějepisu.

1989, totiž na ústřední řízení a kolektivizaci. Chronologii vývoje české krajiny přejímají od Douchy (2000), což je z pohledu řešeného dílčího úkolu velmi šťastné.

Pod názvem (kapitoly – části 7) Typizace terciárních struktur české a moravské krajiny se skrývá tzv. krajinářské hodnocení a z něho zejména hodnocení estetické (ekologické je podrobněji pojednáno u primární struktury). Československý koncept krajinářského hodnocení a územních systémů ekologické stability⁸ stál spolu s obdobným konceptem nizozemským u zrodu myšlenky Evropské ekologické sítě (EECONET, někdy též PEEN – Pan-European Ecological Network), rozvíjené pak zejména na půdě Rady Evropy, Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) a Evropské hospodářské komise OSN. Relevantní publikace jsou Sepp a Kaasik (2002), Bennet (2004), Bonnin (2007) a Opstal (2001). Koncept ekologických sítí zahrnuje kromě základních skladebných prvků (biocenter a biokoridorů) také méně technicistní „zóny zvýšené péče o krajinu“. Löw a Míchal (2003, ss. 504-508) je označují jako „neuralgické body“ sítě a jejich zajištění vidí v úrovni zbožných přání. Z povahy věci jsou to totiž území často dosti rozlehlá, ne vždy dobře vymežitelná a především velmi různorodá.

Takřka souběžně se v EU v průběhu 90. let 20. století v souvislosti s reformou Společné zemědělské politiky (viz kapitola 5 této studie, o strategiích) rozvinul koncept péče o –především zemědělská- území vysoké přírodní hodnoty (High Nature Value Farmland, HNVF). Kromě nejcennějších lokalit, vhodných pro zvláštní ochranu, tato území zřejmě odpovídají zónám zvýšené péče o krajinu dle Löwa a Míchala (2003), i když estetické hledisko je zde jen druhotné. Do širokého povědomí výzkumníků, úředníků, politiků a jiné zainteresované veřejnosti se HNV dostaly především díky zprávě Evropské agentury pro životní prostředí (Petersen et. al 2004). V závěrech konference Biodiversita a EU v irském Malahide v květnu 2004 (Anonym 2004) jsou mezi bezprostředními kroky nutnými k zastavení ztráty biologické rozmanitosti v EU uvedeny identifikace ohrožených HNV, opatření proti jejich ohrožení a podpora jejich šetrnému obhospodařování.

Správní nástroje k ochraně krajinného rázu (mimo zvláště chráněná území) uvádějí Löw a Míchal (2003) i) vnitřní zonaci přírodního parku, ii) územní plánování jako „rozhodující nástroj“ a pokud územní plán z jakéhokoliv důvodu neexistuje, tak iii) územní řízení. Ekonomickými nástroji se nezabývají, takže v tomto smyslu na monografii Krajinný ráz přímo navazuje tato studie.

1.3 Zákonné zakotvení krajinného rázu a související předpisy

Zákonná ochrana krajinného rázu je zakotvena v § 12 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. Základním nástrojem této ochrany je souhlas orgánu ochrany přírody, nezbytný „k umístění a povolování staveb, jakož i jiných činnostem, které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz“. Ministerstvo životního prostředí dosud nevyužilo možnost upravit podrobnosti ochrany krajinného rázu obecně závazným právním předpisem, existuje jen několik interních či doporučujících metodik hodnocení (Anonym 1996, Bukáček a Matějka 1997, Míchal 1999, Vorel, Bukáček, Matějka, Culek a Sklenička 2004 aj.).

Je příznačné, že soudobé přehledy a příručky práva ochrany přírody a krajiny, a to i z pera vysokých úředníků ministerstva životního prostředí (Stejskal 2006, Miko a kol. 2005, Prchalová 2006) vesměs zmiňují ochranu krajinného rázu jen zcela okrajově - státní správa si s ní prostě moc neví rady. Na úrovni MŽP se tato agenda víceméně obchází. Na jiných úrovních jsou způsoby a míra uplatňování ochrany krajinného rázu rozmanité (což je zčásti způsobeno i nepevným metodickým vedením), obvykle ale plně soustředěné na územní řízení či jiná řízení o povolování staveb. Bohatě zkušenosti shrnula např. Škoudlíková (2006). Vliv jednotlivých zemědělských činností se obvykle neposuzuje. Tomu odpovídají i zkušenosti AOPK ČR, zde jako odborného zázemí pro výkon státní správy (Šámal

⁸ K ÚSES vše podstatné je v Löw a kol. (1995).

2008). Systémový a preventivní přístup představuje spolupráce s pozemkovými úřady při komplexních pozemkových úpravách – v některých okresech je až výborná, bezproblémová (Svobodová, 2008).

Všeobecným, plošným nástrojem ochrany krajinného rázu je územní plánování – v ČR dosud není jeho integrální součástí plánování krajinné. V příslušné zákonné úpravě (z. č. 183/2006 Sb., stavební zákon) není o krajinném rázu ani zmínky, jen v deklaratorních pasážích (§§ 18 a 19 c. z.) se mezi cíli a úkoly územního plánování uvádí následující:

- Územní plánování ve veřejném zájmu chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Přitom chrání krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti.
- Úkolem územního plánování je zejména
 - zjišťovat a posuzovat stav území, jeho přírodní, kulturní a civilizační hodnoty,
 - stanovovat urbanistické, architektonické a estetické požadavky na využívání a prostorové uspořádání území a na jeho změny, zejména na umístění, uspořádání a řešení staveb a
 - stanovovat podmínky pro provedení změn v území, zejména pak pro umístění a uspořádání staveb s ohledem na stávající charakter a hodnoty území.

Specificky k ochraně krajinného rázu s významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami (mimo jinak zvlášť chráněná území) může kraj v přenesené působnosti, tj. nařízením zřídit přírodní park a stanovit potřebná omezení využití území v něm.

Zákon č. 252/1997 Sb. o zemědělství uvádí mezi svými cíli „vytváření předpokladů pro podporu mimoprodukčních funkcí zemědělství, které přispívají k ochraně složek životního prostředí jako půdy, vody a ovzduší a k udržování osídlené a kulturní krajiny“. Stát k tomu ale nemá mnoho nástrojů podle tohoto zákona, totiž (podle § 2)

- daňové úlevy (při spotřebě paliv (!) a při nabývání produkčních kvót),
- příznivé podmínky pro obchod se zemědělskými výrobky (zemědělské skladní listy a komoditní burzy) a
- podíl na Společné zemědělské politice v rámci společných organizací trhu se zemědělskými výrobky a potravinami, programů strukturální podpory a programů tzv. národní podpory.

V celé agendě obnovy a rozvoje venkova je péče o (kulturní) krajinu opakovaně zdůrazňovaná, z předpisů velké právní síly lze zmínit např. nařízení Rady (EU) č. 1698/2005 o Evropském zemědělském fondu pro rozvoj venkova, kde je krom tří obecných souvislostí zdůrazněna ochrana „tradičních kraji utvářených zemědělskými a lesnickými činnostmi“.

Nepřímý, ale také ne zanedbatelný efekt by mohla mít implementace článku 10 směrnice Rady (EU) č. 43/1992, zkráceně zvané o stanovištích, která mj. zakládá soustavu Natura 2000. Podle jmenovaného článku mají členské státy usilovat, aby „podpořily péči o krajinné prvky, které mají rozhodující význam pro volně žijící živočichy a planě rostoucí rostliny. Takové prvky jsou ty, které s ohledem na svou lineární a nepřetržitou strukturu (jako např. řeky a jejich břehy nebo tradiční způsoby vyznačování okrajů polí) nebo na svoji funkci 'nášlapných kamenů' neboli spojovacích ostrůvků (jako např. rybníky nebo malé remízky) mají zásadní význam pro migraci, šíření a výměnu genetické informace volně žijících druhů.“ V ČR se tento článek má za dostatečně implementovaný díky institutům územních systémů ekologické stability a významných krajinných prvků, shodou okolností zakotvených v tuzemském právu (§§ 2, 3, 4 a 6 z. č. 114/1992 Sb.) ve stejném roce, kdy byla schválena směrnice Rady (EU) o stanovištích (a to obojí se stalo 12 let před vstupem ČR do EU).

Jako poslední, zatím spíše jen potenciální „předpis“ budiž zde uvedena Evropská úmluva o krajině (Rady Evropy), která přepokládá účinnou, demokraticky založenou péči o krajinu a její ochranu. O obsahu a o stavu ratifikace a implementace této úmluvy blíže v kapitole 5 této studie, o strategiích.

1.4 Zemědělství a krajinný ráz v pojetí Jareše a kol.

Kolektiv autorů – pracovníků a spolupracovníků pražského Ústavu aplikované a krajinné ekologie České zemědělské univerzity (ČZU) pod vedením V. Jareše zpracoval moderní a vzhledem k předmětu komplexně pojatou hypertextovou studijní pomůcku pro výuku krajinné ekologie (Jareš 2007). Redakční přístup však musíme označit jako úzce oborový, zemědělský. To skrývá riziko chápání krajinného rázu a zejména jeho ochrany jako relativně odtažitě, více do působnosti jiného oboru (ochrany přírody a krajiny) náležející problematiky. Ve „snaze o optimalizaci prostorové a funkční struktury zemědělsky využívané krajiny“ (název jedné z kapitol u Jareše, 2007) vidíme mírný, ale přeci jen zřetelný projev technokratického přístupu, jehož překonání považují Löw a Míchal (2003) za podmínku trvale udržitelného života krajiny a v krajině.

Jiným rizikem technokratického přístupu je „historizace“ interakcí zemědělství a krajiny, tedy nepoměrně velký důraz kladený na rozsáhlé historické (zde ve smyslu dávné a dlouhodobé) změny v makrostruktuře hlavních krajinných složek. Historizaci vidíme u Jareše (2007) zde: „V minulosti také docházelo ke změnám krajinného rázu v souvislosti s působením člověka v historickém kontextu (kácení lesů na úkor rozmachu zemědělství, odlišnosti hospodaření ve specifických zemědělských soustavách (přílohová, trojpolní aj.), výstavba osad a měst, využívání okolních pozemků právě těchto sídel, modernizace (železnice, elektrifikace), využívání obnovitelných a neobnovitelných zdrojů, unifikace krajiny (zejména v 70. letech)“. Důsledkem je relativizace nedávných, současných a hrozících změn krajinného rázu, rychlých a přitom co do rozsahu velmi významných.

V závěru posledního citátu je mezi historickými změnami krajinného rázu zmíněna unifikace krajiny. Domníváme se, že právě kritika unifikace krajiny, nabízí faktické sblížení pohledu zemědělců, krajinářů a přírodovědců. Unifikací rozumíme výrazné zjednodušení krajinné mozaiky „během totalitního režimu“ (Jareš 2007), poškození kostry ekologické stability, ale i prvků tzv. krajinné mikrostruktury, což je podle Trnky (2006) heterogenní množina maloplošných prvků, zejména forem rozptýlené zeleně (např. ekotonové lemy lesního pláště, dále pak kamenice, polní cesty, pěšiny, historické hraniční znaky, drobné sakrální stavby, ale i negativně působící krajinné prvky jako malé lomy, deponie, polní hnojiště apod.). Jareš (2007) zmiňuje i její funkci jako „paměťové kostry“ krajiny.

K nápravě mají podle Jareše (2007) posloužit pozemkové úpravy, především nová organizace pozemků (mj. velikost, delimitace kultur), půdního fondu a cestní sítě. U polních cest Jareš zdůrazňuje funkci zajištění přístupu k vlastnickým pozemkům (ex Sklenička 2003), přičemž podle Dumbrovského (Dumbrovský a kol. 2004) musí návrh cestní sítě respektovat kritéria dopravní, ekologická, půdoochranná, vodohospodářská, estetická a ekonomická.

Stav, funkce a vnímání tzv. rozptýlené zeleně v krajině představuje samostatnou problematiku obtížně zjednodušitelnou. Pro podrobnější vhléd lze doporučit práce Pavla Trnky (Trnka 2001, 2006, 2007). Vývoj této problematiky je složitý, obtížně doložitelný spolehlivými údaji a zastřený různými předsudky a subjektivními postoji, jež jsou předmětem studia sociologů např. brněnské školy prof. Hany Librové (Librová 1988 aj., Klvač a Musil 2003, Hauser a Klvač 2007, Lokoč 2008).

Jareš (2007) dále podrobně rozebírá chemizaci a erozi (včetně protierozních opatření, pro krajinný ráz velmi významných).

1.5 Pokusy o hodnocení vlivů ekonomických nástrojů na krajinný ráz

Existující hodnocení vlivů ekonomických nástrojů na krajinný ráz se zabývají především dopady ekonomických nástrojů přímo na zemědělské subjekty. K našemu tématu jsou relevantní spíše hodnocení vlivů na ochranu přírody, kde je okrajově řešen také vliv na krajinu a krajinný ráz.

Rühs, M. et al. (2007) zpracovali asi nejkomplexnější materiál k tématu, popis existujících opatření, podpor a fondů v ČR a v zahraničí (s důrazem na EU) a jejich přínosů, vč. metod hodnocení

skutečných vlivů (k tomu zejména s. 81-86). Podrobné aktuální hodnocení zaměřené na agroenvironmentální programy na území CHKO Bílé Karpaty a CHKO Beskydy zpracoval Miklas (2008). Zkušenosti z těchto území jsou však platné obecně pro extenzivně využívané krajiny. Studie hodnotí dotační programy – převážně financované Evropskou unií – od r. 2002 do současnosti (SAPARD, HRDP, EAFRD) a obsahuje návrhy změn. Některé konkrétní závěry zčásti přejímáme (kapitoly 3 a 5 této studie, analýzu nástrojů a návrhy změn). Dílčím podkladem byla práce Němce a Němcové (2007). Vycházejí z vlastní přímé zkušenosti, že pastva (především ovcí a koz) je pro ochranu přírody nesmírně lákavý a potřebný, ovšem zároveň mimořádně riskantní nástroj péče. Způsob, jakým je dnes pastva většinou provozována, je bohužel pro cenné přírodní lokality často nepoužitelný a nepřijatelný.

Velmi cílený program péče o krajinu (PPK) Ministerstva životního prostředí nelze používat na vše potřebné, neboť má značně omezené finanční prostředky a je náročný na pracovní sílu, jak administrativní, tak i terénní.

Agroenvironmentální opatření (AEO) jsou z pohledu mnoha zemědělců (Miklas 2008, Veverková a spol. 2006 a j.) vnímány jen jako samozřejmý finanční příspěvek na hospodaření a mají další dílčí nevýhody: nepružnost, malá nabídka titulů a nemožnost další specifikace titulu např. úpravou termínu zásahu. Dále velmi omezený přehled o aplikovaných AEO kvůli velmi špatně fungujícímu, zejména neaktuálnímu a omezenému přístupu do systému Evidence využití zemědělské půdy dle uživatelských vztahů (LPIS)⁹, nemožnost kontroly ze strany orgánu ochrany přírody a obecně špatná kontrola příslušného kontrolního orgánu. Při samotné tvorbě dotačních titulů pak velmi omezený podíl pracovníků ochrany přírody s mizivým praktickým dopadem.

Logicky potom možné cesty k nápravě vidí většina autorů (Miklas 2008, Veverková a spol. 2006, Pavlů a Hejzman 2003 a j.) takto: obecně je potřeba zlepšit zejména komunikaci mezi resortem zemědělství a životního prostředí, a to na všech úrovních. Nezbytností je dosáhnout pro orgány ochrany přírody větší možnosti podílet se na přípravě programů, kontrolách, zajistit aktuální a dobře přístupné údaje a dořešit důstojné financování prvních zón CHKO. Samotné dotační tituly musí být přizpůsobivé konkrétním přírodním podmínkám, to znamená obecně nastavené a upravené pro jednotlivé lokality. Počet a termíny sečí či pastevních cyklů, ponechání nesečených pásů nebo nedopasků, atd. musí mít možnost ovlivnit orgán ochrany přírody.

Článek Holá krajina – ideální pro dotace (ASZ 2006) popisuje na příkladu rozptýlené zeleně, jak dobře míněné programy mohou při nedostatku komunikace mezi MZe resp. SZIF a MŽP vést k nezamýšleným efektům pro krajinu.

Jedním z faktorů měnících krajinný ráz jsou stavy hospodářských zvířat. Pavlů a Hejzman (2003) popisují vývoj ploch druhově bohatých luk na příkladu z Krkonoš a nepřímo docházejí k závěru, že tradiční ráz krajiny nelze efektivně udržet bez potřebných stavů chovaných zvířat a že to musí být zohledněno při stanovování kvót v rámci Společné zemědělské politiky EU (SZP).

Kolektiv pracovníků institutu DAPHNE ČR (2005) zpracoval rešerši k implementaci agroenvironmentálních opatření v šesti státech EU, podobný přehled (s minimem hodnocení) pro podmínky v ČR a hlavně pro specifický obor (pastva ovcí a koz) zase Bohumil Fišer (2007). Z prvně jmenované studie používáme některé prvky ze zahraničních programů jako inspiraci pro návrhy změn nástrojů (kapitola 5 této studie).

Prvotní efekty AEO v celounijním měřítku se pokusili zhodnotit Kleijn a Sutherland (2003). Došli ovšem k závěru, že to z metodického hlediska není zatím dobře možné.

Metodicky velmi inspirativní jsou práce a závěry Veverkové a spol. (2006) při průzkumu postojů zemědělců, hospodařících v CHKO Blanský les, k dotačním programům, ke struktuře krajiny a k orgánům a nástrojům ochrany přírody a krajiny. Výzkumníci perfektně naformulovali cílené otázky a šmahem si získali důvěru respondentů. Bohužel jejich práce, nepochybně využitelná v zamýšleném

⁹ Referenční báze pro platby na plochu, některé další subvence, kontroly a podobně. „Dodavatelem řešení“ LPIS v ČR je firma Sitewell s.r.o, aktualizaci údajů provádějí zemědělské agentury. Více např. na www.lpis.cz.

regionálním měřítku, zahrnuje jen 33 použitelných odpovědí (z celkového počtu 40 navštívených zemědělců).

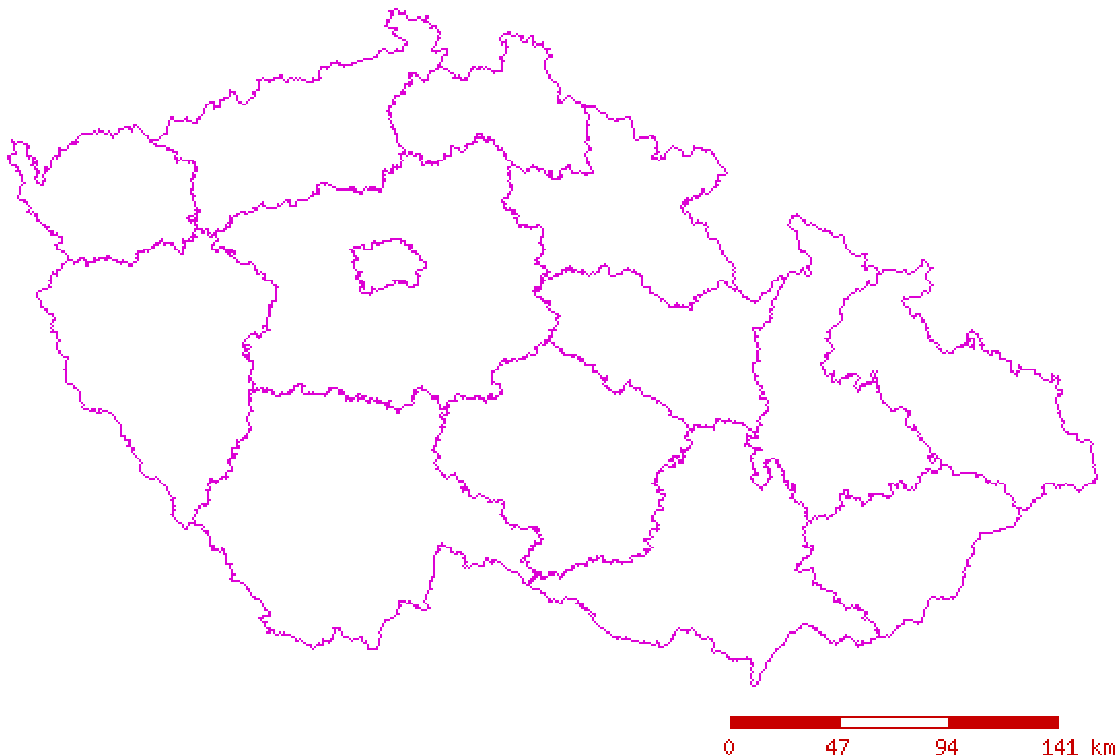
1.6 Regionální diferenciace pro potřeby ochrany krajinného rázu

Při navrhování, při uplatňování i při hodnocení nástrojů ochrany krajinného rázu je třeba brát ohled na různost (pestrost, variabilitu) typických znaků krajinného rázu. Kompletní soupis typických znaků je obsahem dílčího úkolu 2.3, komentovaný výtah relevantních je v kapitole 1. Některé administrativní nástroje mohou být uplatňovány jen ve správních územích příslušných úřadů (viz dále regionalizace č. 1) a 4) a podobně ekonomické nástroje je třeba navrhovat ve vzájemném souladu a s ohledem na rozdílnou ekonomickou situaci stejných nebo obdobných subjektů v různých oblastech. Následující přehled zahrnuje příklad čtyř resp. pěti nejdůležitějších regionálních členění ČR. Představují hlediska, podle nichž má smysl odlišně nejen navrhovat a uplatňovat, ale i hodnotit nástroje ochrany krajinného rázu

1) administrativně správní dělení – kraje

Nástroje krajské státní správy mohou být v jednotlivých krajích (obr. 1) odlišně používány, u samosprávy se přímo liší. Příklady krajských koncepcí jsou uvedeny v kapitole 4 této studie, podkapitolách 4.10 a 4.11.

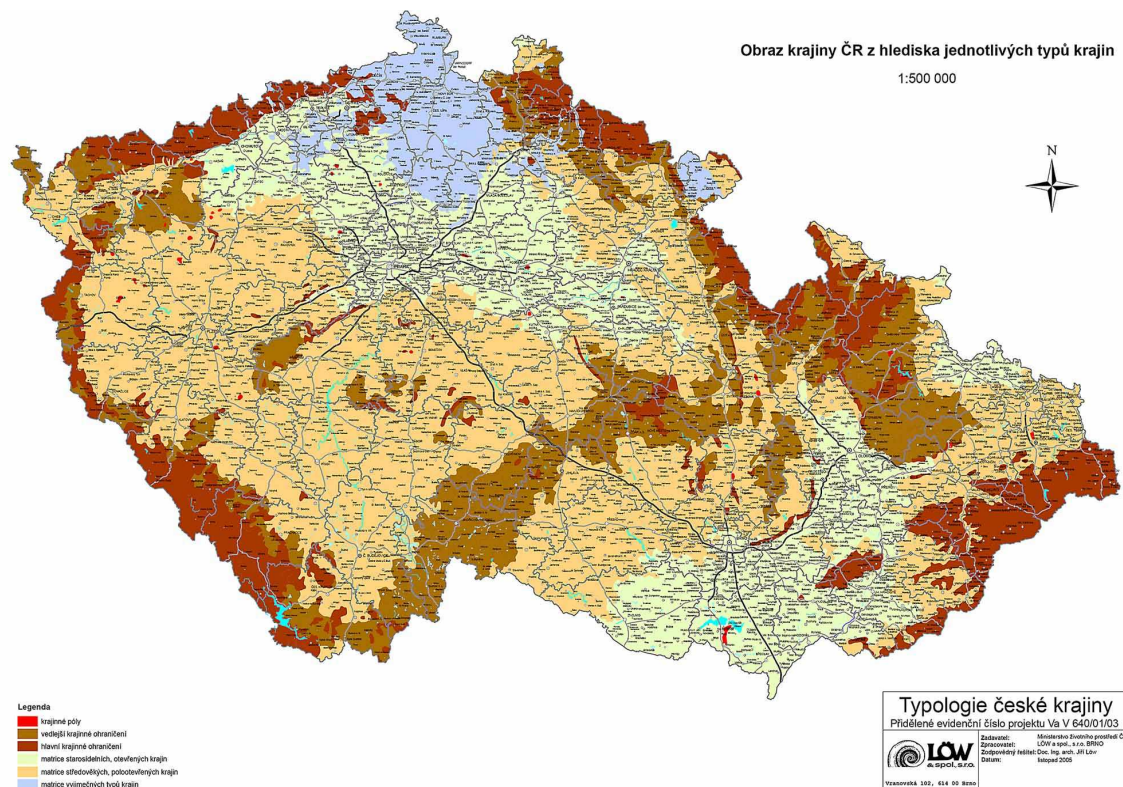
Published by CENIA © ČSÚ

Obr. 1

2) obraz krajiny (typologie krajiny)

Nejkomplexnější regionalizace (obr. 2), výstup projektu VaV (zadaného ministerstvem životního prostředí) č. 640/01/03 z listopadu 2005, který řešila fa Löw a spol. s.r.o. Obraz krajiny je syntetický výraz přírodních podmínek, určujících pro hospodaření i osídlení. Na rozdíl od ostatních členění nemá většinou ostré vymezení mezi jednotkami.

Obr. 2

3) produkčně dotační podmínky – LFA

Platby za hospodaření v tzv. méně příznivých nebo také znevýhodněných oblastech (Less Favoured Areas, LFA) patří k pilířům Společné zemědělské politiky EU. Představují základní plošnou diferenciaci zemědělských subvencí, významnou pro nejelementárnější charakteristiky hospodaření (využití půdy resp. kultura, intenzita zásahů). Podle platného programu rozvoje venkova (Anonym 2007) mají platby LFA tři cíle:

- Přispět k zemědělskému využívání půdy ve znevýhodněných oblastech.
- Trvale udržitelné využití zemědělské půdy.
- Zlepšení životního prostředí a krajiny.

Podrobnosti jsou uvedeny v příslušném oddílu kapitoly 3 této studie.

Jednotlivé typy a podtypy LFA jsou v ČR v současné době definovány takto (mapa viz obr. 3, její aktuální podoba není bohužel snadno veřejně dostupná, jen databáze jednotlivých katastrálních území podle jejich zařazení k jednotlivým typům):

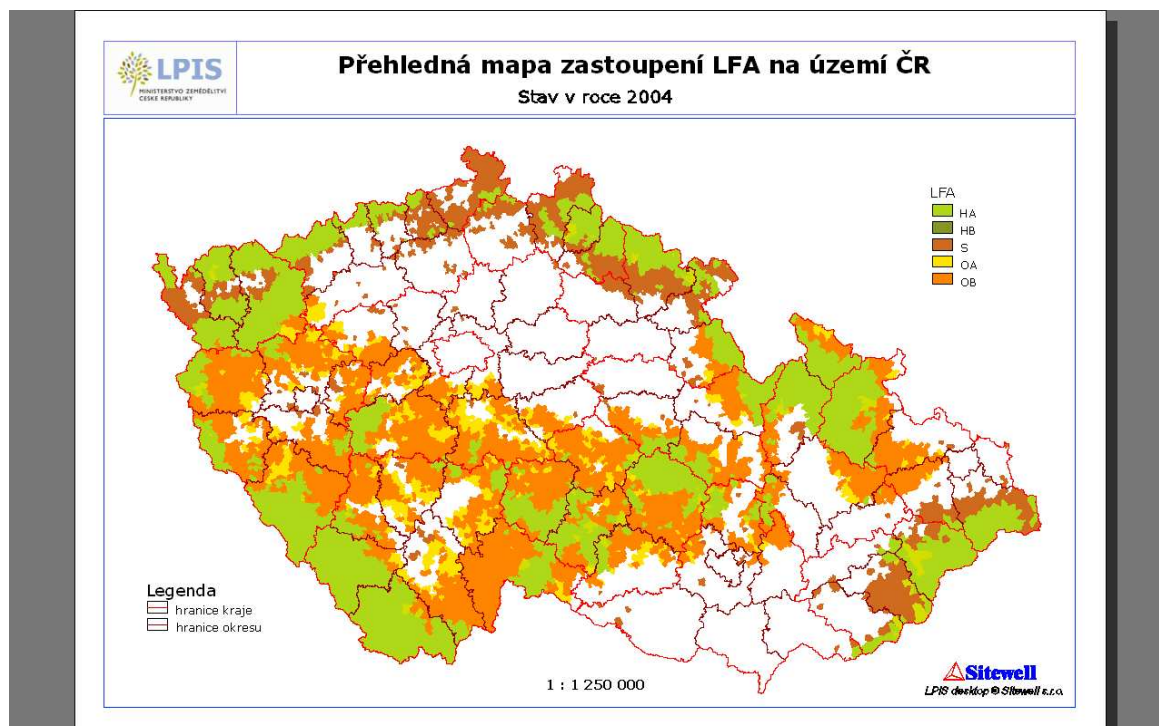
- **horská oblast typu HA** (obce nebo k. ú. s nadmořskou výškou nad 600 m n. m. nebo s výškou 500 až 600 m n.m. a zároveň se svažitostí vyšší než 15 % na 50 % území této obce nebo k. ú.),
- **horská oblast typu HB** (obce nebo k. ú. nesplňující kritéria pro oblast typu HA, které však byly za účelem zachování celistvosti horské oblasti do této oblasti zařazeny),

– **ostatní méně příznivá oblast typu OA** (obce nebo k. ú. s výnosností zemědělské půdy nižší než 34 bodů, které se nacházejí na území kraje, který v průměru splňuje demografická kritéria – hustota obyvatel nižší než 75 obyvatel/km² a podíl pracujících v zemědělství na celkovém počtu praceschopného obyvatelstva vyšší než 8 %),

– **ostatní méně příznivá oblast typu OB** (obce s výnosností zemědělské půdy 34 až 38 bodů, které se nacházejí na území kraje, který v průměru splňuje demografická kritéria – hustota obyvatel nižší než 75 obyvatel/km² a podíl pracujících v zemědělství na celkovém počtu praceschopného obyvatelstva vyšší než 8 %. Tyto obce nebo k.ú. byly zařazeny do ostatní méně příznivé oblasti za účelem zachování celistvosti této oblasti),

– **specifická oblast typu S** (obce a k. ú. s výnosností zemědělské půdy nižší než 34 bodů nebo výnosností 34 až 38 bodů a zároveň se sklonitostí vyšší než 7° na 50 % zemědělské půdy obce nebo k. ú. – tyto obce nebo k. ú. nenáleží do kraje, který v průměru splňuje demografická kritéria pro ostatní méně příznivou oblast),

– **specifická oblast typu Sx** (obce nebo k. ú. která byla zařazena v LFA v období 2004–2006 a vlivem aktualizace vstupních dat již nesplňují kritéria pro vymezení LFA. O poskytnutí platby v těchto oblastech může požádat pouze ten žadatel, kterému byl alespoň jedenkrát poskytnut vyrovnávací příspěvek v programovém období 2004–2006).

Obr. 3

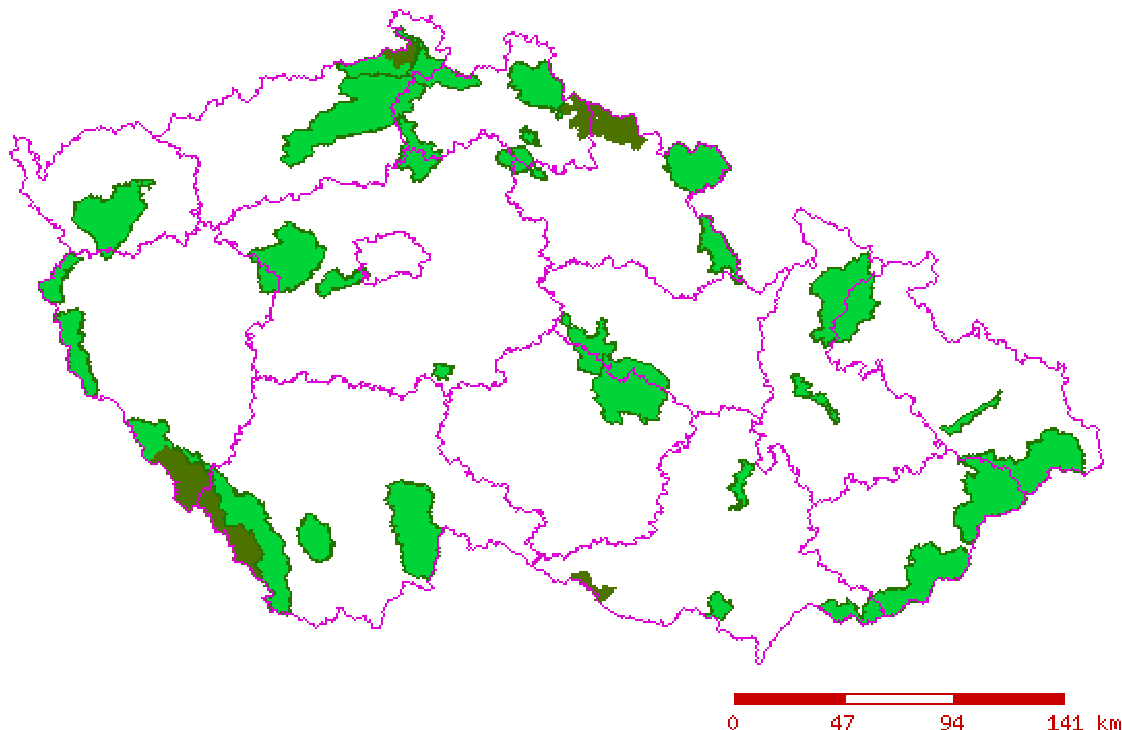
4) míra ochrany krajinného rázu

a. Národní parky a chráněné krajinné oblasti

Ve velkoplošných zvláště chráněných územích (obr. 4) vykonávají státní správu v ochraně přírody specializované orgány: správy jednotlivých národních parků a Agentura ochrany přírody a krajiny, nově zahrnující dříve samostatné úřady na správách jednotlivých CHKO. Některá omezení lidských zásahů vyplývají přímo ze zákona a mnohé další činnosti jsou vázané na souhlas orgánu

ochrany přírody. Na rozdíl od CHKO jsou národní parky do značné míry mimo pole zájmu této studie vzhledem ke specifickým ochranným podmínkám (jiné institucionální uspořádání, jiné zákonné určení podmínek, atd.) a vzhledem k relativně nevelké rozloze (podílu v rámci ČR – 1,51%).

Published by CENIA © ČSÚ, AOPK ČR

Obr. 4

b. Přírodní parky

V přírodních parcích (obr. 5) je „využívání území“ poškozující krajinný ráz, omezeno spíše skromně a navíc různě podle jednotlivých zřizovacích aktů, obvykle podobně v rámci jednoho kraje. Podle nové právní úpravy (§ 7 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích, a § 12 odst. 3 a § 77a odst. 2 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny) vyhláší přírodní parky rady krajů v přenesené působnosti (např. Nařízení Jihočeského kraje ze dne 30. 9. 2003 o přírodním parku Novohradské hory).

Podstatou ochrany je povinnost investora (stavebníka, hospodáře...) získat souhlas orgánu ochrany přírody k vyjmenovaným potenciálně rizikovým činnostem. Tímto orgánem je obecní (městský) úřad obce s rozšířenou působností (ORP, tzv. obce III. typu resp. malé okresy). Ve zmíněném nařízení o Novohradských horách jsou vybrané následující činnosti (čl. 3 odst. 2):

„Na území přírodního parku nelze bez souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností jako orgánu ochrany přírody:

a) umisťovat nové stavby a zařízení mimo zastavěná území sídel, s výjimkou těch, které nejsou v rozporu s řádně projednanými a platnými územními plány, zejména pak stavět nové dálnice a rychlostní komunikace, plavební kanály, zakládat či zřizovat nové sídelní útvary, průmyslové a obchodní zóny a urbanisticky nevhodné stavby, parkoviště, tábořiště, kempy a letní tábory trvalého charakteru, umisťovat a zřizovat doprovodná zařízení spojená s intenzivním chovem zvěře, telekomunikační zařízení apod.,

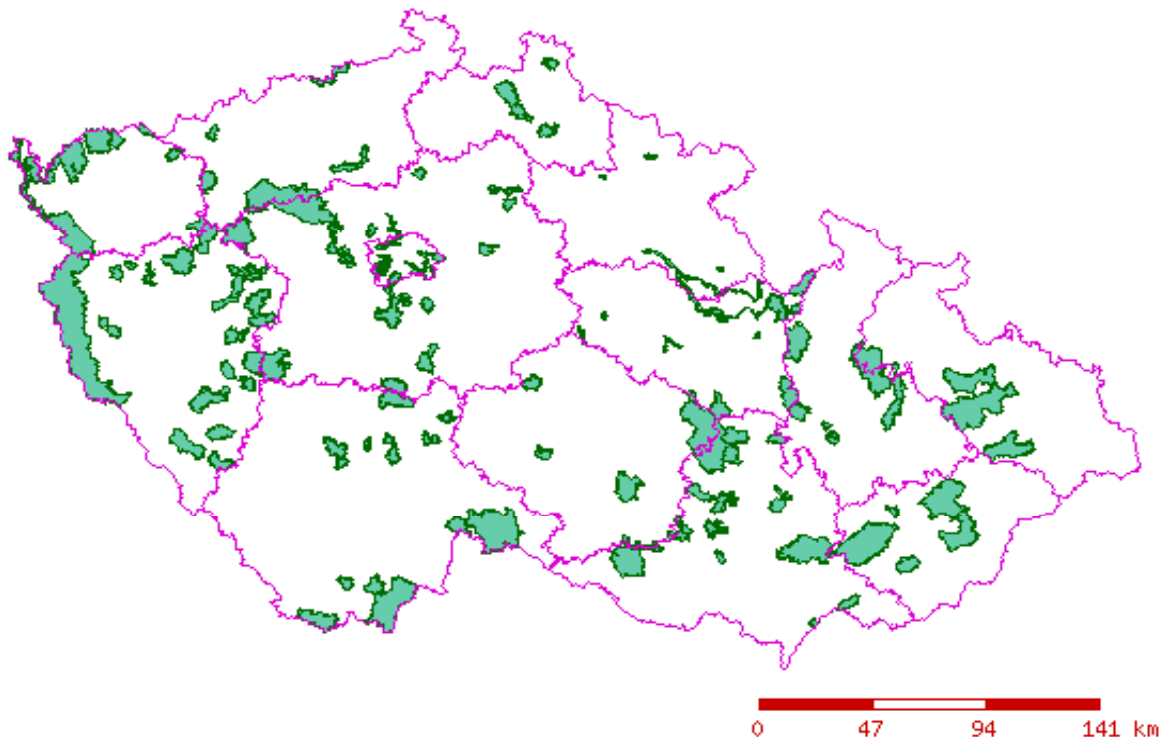
b) povolovat a měnit využití území, nevyplývá-li změna z řádně schválené a platné územně plánovací dokumentace či schválených komplexních pozemkových úprav, zejména měnit současnou strukturu druhů pozemků, plochy kultur, a pod.,

c) hospodařit na pozemcích mimo zastavěná území obcí způsobem, kterým může dojít ke vzniku podstatných změn v biologické rozmanitosti,

d) těžít nerosty a humolity, nevratně poškozovat půdní povrch, provádět terénní úpravy, kterými se mění vzhled prostředí nebo odtokové poměry.“

Jsou to „univerzální“ formulace, které najdeme ve většině nařízení o přírodních parcích, vydaných radou Jihočeského kraje. Naproti tomu v kraji jihomoravském je v některých případech srovnatelná úprava mnohem propracovanější a hlavně diferencovanější. Příkladem -skoro extrémním- budiž Přírodní park Výhon, na jehož ploše 17 km² je vylíšeno ne méně než 19 rámcových regulačních zón se specifickými regulativy. Pro větší parky lze jistě doporučit o něco větší „zrno“, ale přístup sám je velmi správný.

Published by CENIA © ČSÚ, AOPK ČR

Obr. 5

1.7 Vývoj velikostní struktury zemědělských podniků v ČR

Vzhledem k intencím dlíčího úkolu (viz úvod této studie) považujeme za nutné zde uvést nedávný vývoj velikostní struktury zemědělských podniků -zde ve smyslu zpravodajských jednotek pro potřeby Agrocenzu a dalších šetření Českého statistického úřadu- v ČR, a to jednak absolutní počty, jednak procentní podíl na výměře obhospodařované zemědělské půdy. České zemědělství má výrazně duální charakter, tedy velký počet podniků (zemědělských subjektů) obhospodařuje malou část půdy a naopak. Tato struktura odpovídá průměrnému stavu ve členských státech EU do r. 2004 a v rámci později přistupujících je spíše výjimečná (Zdráhal 2007). Ostatní státy tzv. Visegrádské skupiny (Polsko, Maďarsko a Slovensko) mají výraznou převahu malých farem a minimum těch velkých. Ještě extrémnější je to na Balkáně (Rumunsko a Bulharsko) a ve Středomoří (Malta a Kypr). Další srovnání viz např. Zdráhal 2007.

Statistiky nezachycují skutečné majetkové poměry. Je tedy možné, že více právnických osob, vykázaných jako samostatné zpravodajské jednotky, má alespoň zčásti totožné vlastníky.

Vývoj velikostní struktury je nejednoznačný a komplexní. Během 90. let probíhala výrazná a poněkud živelná restrukturalizace – rozpad velkých podniků z období tzv. reálného socialismu, a to státních statků i jednotných zemědělských družstev. Projevilo se to nárůstem počtu podniků ve všech velikostních třídách až do 500 ha. Zřetelný, i když ne přímočarý pokles počtu nejmenších podniků do 10 ha v letech 2004-2007 (z cca 36,5 tis. na cca 29 tis.) a také určitý pokles počtu (z 9 508 na 9 000) u velikostních tříd podniků od 10 do 50 ha může být důsledkem zavedení systému přímých plateb na plochu se vstupem do EU. Vzhledem k administrativním nárokům je totiž čerpání „evropských“ zemědělských subvencí výhodnější pro větší ekonomické jednotky (žadatele, jimiž mohou být i nájemci půdy). Působí také obecná ekonomická konkurence větších podniků (úspory z rozsahu), ale důvodů může být ještě více.

Tab. 1: Počty podniků v jednotlivých velikostních třídách (podle výměry obhospodařované půdy). Zdroj: ČSÚ

rok/výměra (ha)	0	0 - 5	5 - 10	10 - 50	50 - 100	100 - 500	500 +	celkem
1995	1 219	6 724	5 132	8 795	1 461	1 565	2 008	26 904
2001	2 282	30 786	5 982	9 452	1 811	1 956	1 889	54 158
2003	2 206	30 520	5 972	9 564	1 888	2 076	1 845	54 071
2005	1 074	19 120	4 700	9 508	2 797	3 176	1 877	42 252
2006	1 970	23 948	5 117	9 000	2 043	2 372	1 829	46 279

Tab. 2: Podíl (v %) zemědělské půdy obhospodařované podniky v jednotlivých velikostních třídách. Zdroj: ČSÚ

rok/výměra (ha)	0 - 5	5 - 10	10 - 50	50 - 100	100 - 500	500+
1995	0,6	1,0	5,2	2,8	10,1	80,2
2001	1,2	1,2	5,6	3,5	12	76,4
2003	1,2	1,1	5,7	3,6	12,8	75,6
2005	0,7	0,7	4,5	4,0	16,0	74,3

Vztah velikosti farem ke krajinnému rázu není přímočarý a nemusí být ani jednoznačný, obecně lze však předpokládat, že větší množství malých a rodinných farem bude pro krajinný ráz a biodiverzitu příznivější. K důvodům může patřit větší osobní vztah majitelů ke krajině a k tradici, větší diverzita kultur, lepší místní znalost a vazby majitelů apod. Pluralita držby půdy je žádoucí i z řady dalších důvodů environmentálních, ekonomických i sociálních (viz např. Schumacher 2000, Johanisová 2007, Douthwaite 1996). V analytické části se proto snažíme zhodnotit dopad námi sledovaných ekonomických nástrojů na drobné zemědělce.

1.8 Literatura

Anonym (1996): Metodický pokyn (Návrh) odboru ochrany přírody MŽP ČR k uplatňování §12 zákona č. 114/1992 Sb. Ochrana přírody, ročník 51, 9/1996. Environs, Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha. s. 226-227.

- Anonym (2004): Final Message from Malahide. Halting the Decline of Biodiversity – Priority Objectives and Targets for 2010, ms.
- Anonym (2007): Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 – 2013, Ministerstvo zemědělství, Praha.
- ASZ (2006): Holá krajina – ideální pro dotace, <http://www.asz.cz/cs/zpravy-z-tisku/ekologicke-zemedelstvi/hola-krajina-8211-idealni-pro-dotace.html>
- Bennett, G. (2004): Integrating biodiversity conservation and sustainable use. Lessons learned from ecological networks. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK. vi + 51 pp.
- Bonnin, M. (ed.) (2007) The Pan-European Ecological Network: taking stock, Nature and Environment N°146, Council of Europe, Strasbourg
- Boucníková, E., Kučera, T., How natural and cultural aspects influence land cover change in the Czech Republic? Ekológia (Bratislava), 24, Supplement 2005/1: 69–82.
- Bukáček, R., Matějka, P. Hodnocení krajinného rázu v CHKO ČR – návrh metody. In Ochrana přírody ročník 52, 3/1997. Environs, Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha. s. 82-84.
- DAPHNE ČR (2005): Agroenvironmentální politika ve vybraných státech EU - Zkušenosti s implementací agroenvironmentálních opatření. DAPHNE ČR - Institut aplikované ekologie, České Budějovice
- Doucha, T. (2001): Péče o zemědělskou krajinu – ekonomicky zajímavá komodita? In: Bárta, J. (ed.): Tvář naší země – krajina domova. Česká komora architektů, Praha. s. 225 – 235.
- Douthwaite, R. (1996): Short circuit. Lilliput press, Dublin
- Dumbrovský, M., Mezera, J., Střítecký, L. (2004): Metodický návod pro vypracování návrhů pozemkových úprav. Českomoravská komora pro pozemkové úpravy, Brno.
- Fišer, B. (2007): Finanční nástroje ochrany přírody a pastva ovcí a koz. <http://www.foa.cz/cs/projekt-undp--gef/projektove-vystupy/karpaty-potrebuji-hospodare/vyrocní-seminare-a-konference/>
- Hauser, D., Klvač, P. (2007): Vztah bzeneckých vinařů ke krajině. In: Dreslerová, J., Grohmanová, L.: Venkovská krajina 2007. Sborník z 5. ročníku mezinárodní mezioborové konference, konané 18.-20. května 2007 v Hostětíně, Bílé Karpaty. Česká společnost pro krajinnou ekologii, regionální organizace CZ-IALE, Lesnická práce, s.r.o., Kostelec nad Černými lesy, s. 29-33.
- Jareš, V., (2007): Krajinná ekologie, interaktivní pomůcka pro výuku krajinné ekologie, projekt 1269/2007/G4, <http://www.uake.cz/frvs1269/index.html>
- Johanisová, N. (2007) : A comparison of rural social enterprises in Britain and the Czech Republic, Disertační práce na FSS MU Brno, dostupná na: http://is.muni.cz/th/38023/fss_d/%20-%2042k

- Kleijn, D., Sutherland, W. J. How effective are European agri-environment schemes conserving and promoting biodiversity? *Journal of Applied Ecology* 2003. 40: 947–969.
- Klvač, P., Musil, L. (2003): Úcta k (ne)obyčejným stromům. *Veronica*, Brno, XVII, 1, s. 15-17
- Kovář P. (1993): *Ekologie krajiny. Učební texty.* Univerzita Karlova. Fakulta přírodovědecká. Praha
- Kučera, T. (1997): Hodnocení krajinného rázu z pohledu krajinné ekologie. – *Ochr. Přír.*, Praha, 52/1: 25.
- Librová, H.: O tvrdošijnosti lidských hodnot a způsobu života. *Vesmír* 11/1990. s. 605-607
- Librová, H. (1988): *Láska ke krajině?* Blok, Brno
- Lokoč, R. (2008): Zemědělci a agroenvironmentální programy, zkušenosti z České republiky. In: *Ochrana a manažment poľnohospodárskej krajiny. Ústav krajinnej ekológie SAV, Bratislava*
- Löw, J. (2008): *Sofistikovaný katalog typických znaků krajinného rázu v ČR*, ms.
- Löw, J., Míchal, I. (2003): *Krajinný ráz. Lesnická práce, s.r.o., Kostelec nad Černými lesy.*
- Löw, J. a kol. (1995): *Rukověť projektanta ÚSES. Doplněk*, Brno.
- Meeus, J. H. A., Wijermans, M. P., Vroom, M. J. (1990): Agricultural Landscapes in Europe and their Transformation. *Landscape and Urban Planning*, 18, s. 289-352.
- Míchal, I. (1999): Metodika hodnocení krajinného rázu Agentury ochrany přírody a krajiny ČR – Problémy a výsledky. In: *Péče o krajinný ráz – cíle a metody.* Ed. I. Vorel, I., Sklenička, P. ČVUT, Praha. s. 111-116.
- Miklas, Z. (2008): Zhodnocení zemědělské dotační politiky. In: Piro, Z. et Wolfová, J. (eds.): *Zachování biodiverzity karpatských luk.* FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, Praha.
- Miko, L. a kol. (2005): *Zákon o ochraně přírody a krajiny.* C. H. Beck, Praha (2. vyd. 2007)
- Mücher, C. A., Bunce, R. G. H., Jongman, R. H. G., Klijn, J. A., Koomen, A. J. M., Metzger, M. J. and Wascher, D. M. (2003): Identification and characterisation of environments and landscapes in Europe. *Alterra-Report 832*, Alterra, Wageningen, 119 pages.
- Němec, J., Němcová, Š. (2007): *Pastva jako nástroj péče o chráněná území v CHKO Bílé Karpaty – zkušenosti z PPK a AEO*, http://www.foa.cz/files/texty/nemec_pastva-jako-nastroj-pecce-chko-bile-karpaty.pdf
- Opstal, A.J.F.M. Van (2000): *The architecture of the Pan European Ecological Network: criteria for core-areas, corridors, bufferzones and nature-development zones.* Wageningen/Tilburg. *Strarep* 99-3.
- Pavlu V., Hejzman M. (2003): Kvóty hospodářských zvířat a tvář krajiny – je možné udržet druhově bohaté louky. *Vesmír* 82 (8): 435–436.

- Petersen et al. (2004): High nature value farmland: characteristics, trends and policy challenges. EEA, Copenhagen.
- Prchalová, J. (2006): Zákon o ochraně přírody a krajiny a Natura 2000. Komentář a prováděcí předpisy. Linde, Praha.
- Rühs, M. et al. (2007): Využívání ekonomických nástrojů v ochraně přírody (doporučující studie), Greifswald a Praha, ms.
- Schumacher, E.F. (2000): Malé je milé, Doplněk, Brno (první angl. vydání Small is beautiful 1974)
- Sádlo, J., Pokorný, P., Hájek, P., Dreslerová, D., Cílek V. (2005): Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí, Malá Skála, Praha.
- Sepp, K. & A. Kaasik, (2002). Development of National Ecological Networks in the Baltic Countries in the framework of the Pan-European Ecological Network. IUCN Regional Office for Europe, Varšava.
- Sklenička, P. (2003): Základy krajinného plánování. Naděžda Skleničková, Praha
- Stejskal, V. (2006): Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost. Linde, Praha.
- Svobodová V., pracovnice oddělení ekologie krajiny Odboru životního prostředí Městského úřadu Rakovník, mejl z 22. srpna 2008.
- Šámal V., pracovník českobudějovického střediska AOPK ČR, mejl z jara 2008.
- Škoudlíňová, A. (2006): Krajinný ráz a státní správa. In: Ochrana krajinného rázu - třináct let zkušeností, úspěchů i omylů. Ed. I. Vorel, P. Sklenička. Praha: 2006. s. 117-123.
- Havlát, F., Potočiarová, E., Zámečník, V., Černá M. (2007): Biopásy. Agroenvironmentální dotační titul, MŽP a Agro Havlát s.r.o.
- Trnka, P. (2001): Ekologické aspekty obnovy plošné a bodové zeleně v krajině. MZLU, Brno, ms.
- Trnka, P. (2006): Krajinné mikrostruktury a jejich role ve venkovské krajině. In: Venkovská krajina. Sborník příspěvků. 4. ročník, Slavičín a Hostětín. Veronica, Brno, s. 195-198.
- Trnka, P. (2007): Proměny krajiny venkova a role rozptýlené zeleně v krajině. MZLU, Brno, ms.
- Veverková, Z. et al. (2006): Co chtějí zemědělci říct a co potřebují slyšet?, Attavena, o.p.s., České Budějovice.
- Vorel, I., Bukáček, R., Matějka, P., Culek, M., Sklenička, P. (2004): Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz. ČVUT, Praha.
- Zdráhal, I. (2007): Komparace velikostní struktury zemědělských podniků ČR a EU, In: Červínek, P., Rejnuš, O., Krajíček, J. (eds.): Nové obchodovatelné komodity a jejich využití, sborník

příspěvků ze 7. mezinárodní vědecké konference 20. 6. – 21. 6. 2007, Masarykova univerzita,
Ekonomicko-správní fakulta, Katedra financí a Plodinová burza Brno, Brno.

2 Přehled finančních nástrojů a základní hodnocení jejich vlivu na krajinný ráz

V následující tabulce *kurzívou* zvýrazněné nástroje byly vybrány po podrobnější rozbor a zhodnocení v kapitole č. 3.

Soupis nástrojů uvedených v tabulce:

- Přímé platby
 - *Jednotná platba na plochu (SAPS)*
 - *Národní doplňkové platby (Top-Up)*
- Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova – EAFRD (Program rozvoje venkova 2007-2013)
 - OSA I - ZLEPŠENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI ZEMĚDĚLSTVÍ A LESNICTVÍ
 - I.1.1 Modernizace zemědělských podniků
 - I.1.1.3 Založení porostů rychle rostoucích dřevin pro energetické využití
 - I.1.4 Pozemkové úpravy
 - I.3.2 Zahájení činnosti mladých zemědělců
 - I.3.3 Předčasné ukončení zemědělské činnosti
 - OSA II - ZLEPŠOVÁNÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ A KRAJINY
 - *II.1.1 Platby za přírodní znevýhodnění poskytované v horských oblastech a platby poskytované v jiných znevýhodněných oblastech (LFA)*
 - II.1.2.1 Platby v rámci Natura 2000 na zemědělské půdě
 - *II.1.3. Agroenvironmentální opatření (AEO)*
 - II.2.1.1. První zalesnění zemědělské půdy
- Operační program Životní prostředí (Programový dokument OPŽP pro období 2007-2013)
 - Prioritní osa 1 - Zlepšování vodohospodářské infrastruktury a snižování rizika povodní
 - 1.3 Oblast podpory – Omezování rizika povodní
 - Prioritní osa 6 - Zlepšování stavu přírody a krajiny
 - 6.2 Oblast podpory – Podpora biodiverzity
 - 6.3 Oblast podpory – Obnova krajinných struktur
 - 6.4 Oblast podpory – Optimalizace vodního režimu krajiny
- Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond – PGRLF
- Národní podpory
 - *Program péče o krajinu (PPK)*
 - Program revitalizace říčních systémů (od r. 2008 pozastaven)
 - Ochrana biodiverzity
- Nadace
 - Strom života

Finanční nástroj / Strategický dokument	Finanční zdroj	Garant	Popis	Příklady opatření	Ovlivňované složky krajinného rázu	Vliv na krajinný ráz	Regionální vymezení	Kdo může využít	Výběrovost – nárokovost
Přímé platby (www.szif.cz)									
<i>Jednotná platba na plochu (SAPS)</i>	<i>rozpočet EU</i>	<i>MZe</i>	<i>Platba za využívání zemědělské půdy.</i>	<i>prosté obhospodařování půdy</i>	<i>zemědělské plochy</i>	<i>+ udržení hospodaření - odstraňování rozptýlené zeleně</i>	<i>celá ČR</i>	<i>fyzická a právní osoba s minimální výměrou 1 hektar zemědělské půdy (včetně zelinářských zahrad a sadů)</i>	<i>nárokový</i>
<i>Národní doplňkové platby (Top-Up)</i>	<i>rozpočet ČR</i>	<i>MZe</i>	<i>Dorovnávací příspěvky k platbě SAPS. Platba Top-Up se poskytuje na len na vlákno, chmel, velkou dobytčí jednotku přežvýkavců a na hektar orné půdy.</i>	<i>prosté obhospodařování půdy</i>	<i>zemědělské plochy</i>	<i>+ udržení hospodaření - mohou vést k intenzifikaci hospodaření</i>	<i>celá ČR</i>	<i>ten, kdo využívá SAPS (platba na přežvýkavce je poskytována až od 2 VDJ)</i>	<i>nárokový</i>
Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (EAFRD) / Program rozvoje venkova 2007-2013 (www.szif.cz)									
OSA I - ZLEPŠENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI ZEMĚDĚLSTVÍ A LESNICTVÍ									
<i>I.1.1 Modernizace zemědělských podniků</i>	<i>EU + ČR</i>	<i>MZe</i>	<i>investice pro posílení konkurenceschopnosti a kvality hospodaření (zvláště welfare zvířat)</i>	<i>- rekonstrukce a nové stavby - technologie pro rostl. a živ. výrobu - technika pro tvorbu a údržbu krajiny</i>	<i>zemědělské plochy</i>	<i>+ udržení hospodaření - může vést k intenzifikaci hospodaření</i>	<i>celá ČR mimo Prahu</i>	<i>zemědělský podnikatel</i>	<i>výběrový – bodování projektů</i>
<i>I.1.1.3 Založení porostů rychle rostoucích dřevin pro energetické využití</i>	<i>EU + ČR</i>	<i>MZe</i>	<i>zakládání porostů rychle rostoucích dřevin na zemědělské půdě</i>	<i>zakládání porostů rychle rostoucích dřevin</i>	<i>zemědělské plochy</i>	<i>+/- využití ploch ležících ladem - monokultury v krajině - rychle rostoucí dřeviny: omezení výhledů (jsou vyšší než klasické plodiny)</i>	<i>celá ČR mimo Prahu</i>	<i>zemědělský podnikatel</i>	<i>výběrový</i>

I.1.4 Pozemkové úpravy	EU + ČR	MZe	realizace pozemkových úprav	realizace pozemkových úprav	struktura krajiny	změny v členění a využití pozemků (cestní síť, ÚSES, protierozní a protipovodňová opatření)	celá ČR mimo Prahy	pozemkové úřady	výběrový
I.3.2 Zahájení činnosti mladých zemědělců	EU + ČR	MZe	podpora vzniku a rozvoje nových zemědělských subjektů	- rekonstrukce a nové stavby - technologie pro rostl. a živ. výrobu - nákup půdy - technika pro tvorbu a údržbu krajiny	zemědělské plochy	+ udržení a rozšíření hospodaření	celá ČR mimo Prahy	začínající zemědělský podnikatel do 40 let	výběrový
I.3.3 Předčasné ukončení zemědělské činnosti	EU + ČR	MZe	podpora odchodu do předčasného důchodu a předání podniku jinému subjektu	podpora odchodu do předčasného důchodu	zemědělské plochy	+ udržení hospodaření – zachování stávajících podniků	celá ČR mimo Prahy	zemědělský podnikatel (pouze fyzická osoba) nad 55 let předávající zem. podnik + zem. podnikatel přebírající podnik (fyz. nebo právnická osoba)	výběrový

OSA II - ZLEPŠOVÁNÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ A KRAJINY

II.1.1 Platby za přírodní znevýhodnění poskytované v horských oblastech a platby poskytované v jiných znevýhodněných oblastech (LFA)	EU + ČR	MZe	Dotace na vyrovnání újmy vznikající při hospodaření v méně příznivých oblastech a oblastech s environmentálními omezeními. Závazek trvá pět let. Podmínkou je dodržet intenzitu chovu zvířat v rozmezí od 0,15 do 1,5 VDJ/ha zemědělské půdy.	Platba za prosté hospodaření na travních porostech.	travnaté plochy	+ udržení hospodaření +/- extenzifikace hospodaření	vymezené méně příznivé oblasti (hlavně horské a podhorské oblasti)	Zemědělský podnikatel, který má v evidenci LPIS alespoň 5 ha travních porostů v LFA, nebo 1 ha v LFA v systému ekologického zemědělství, nebo 2 ha v LFA na území národních parků nebo chráněných krajinných oblastí, a to po dobu od 1.5. do 15.10.	nárokový

II.1.2.1 Platby v rámci Natura 2000 na zemědělské půdě	EU + ČR	MZe	podpora zachování šetrného hospodaření v přírodně nejceněnějších územích	pastva nebo kosení, bez přihnojování	travnaté plochy ve vymezených územích	+ udržení hospodaření a struktury krajiny	území Natura 2000 a současně v 1. zóně NP nebo CHKO	zemědělský podnikatel, který hospodaří na min. 1 ha travních porostů v území Natura 2000 v 1. zóně NP a CHKO	nárokový
II.1.3. Agroenvironmentální opatření (AEO)	EU + ČR	MZe	Podpora hospodaření směřující k ochraně přírody, krajiny a přírodních zdrojů. Pětileté závazky, kdy se zemědělec zavazuje za odpovídající platbu provádět aktivity (nebo se některých zdržet), které vedou k ochraně přírody, krajiny a přírodních zdrojů.	- Ekologické zemědělství - Ošetřování travních porostů - Péče o krajinu - Osevní postup v ochranných zónách jeskyní - Integrované systémy pěstování ovoce nebo révy vinné	zemědělské plochy	viz analýza nástrojů	celá ČR	Žádat může fyzická nebo právnická osoba, má-li v systému LPIS evidovanu alespoň min. výměru zemědělské půdy.	nárokový
II.2.1.1. První zalesnění zemědělské půdy	EU + ČR	MZe	Podpora zalesňování pozemků s následnou péčí po dobu 5 let a náhradou poskytovanou za ukončení zemědělské činnosti na daném pozemku po dobu 15 let	zalesňování pozemků	zemědělské plochy	+/- změna využití zemědělské půdy	celá ČR	vlastník nebo nájemce zemědělské půdy	nárokový

OP Životní prostředí / Programový dokument OPŽP pro období 2007-2013 (www.opzp.cz)

Prioritní osa 1 - Zlepšování vodohospodářské infrastruktury a snižování rizika povodní

1.3 Oblast podpory – Omezování rizika povodní	EU + ČR	MŽP	opatření pro snížení rychlosti odtoku vody z povodí a eliminaci povodňových průtoků a opatření podporující přirozený tlumivý rozliv povodní v nivách	- výstavba poldrů a soustav retenčních nádrží nad 50 000m ³ - biotechnická opatření v nivách	plochy podél vodních toků	+/- nové prvky v krajině + zadržování vody v krajině	celá ČR	obce, správci povodí, majitelé rybníků a vodních děl, NNO, průmyslové podniky a další	výběrový

Prioritní osa 6 - Zlepšování stavu přírody a krajiny									
6.2 Oblast podpory – Podpora biodiverzity	EU + ČR	MŽP	Podpora ochrany druhů a stanovišť.	opatření k uchování a zvyšování početnosti druhů, záchrana ekosystémů	volná krajina	+ zvyšování kvality (biodiverzity) krajinných složek	celá ČR	obce, fyzické osoby, NNO, podnikatelé, státní a příspěvkové organizace a další	výběrový
									výběrový
6.3 Oblast podpory – Obnova krajinných struktur	EU + ČR	MŽP	Vytváření a obnova krajinných prvků, budování územních systémů ekologické stability, zlepšování druhové a věkové skladby lesů	- výsadba zeleně v rámci KPÚ a ÚSES - výsadba a obnova remízů, alejí, soliterních stromů, větrolamů, břehových porostů a historických krajinných struktur (vč. polních cest)	volná krajina	+ obnova a vytváření nových krajinných prvků + zvyšování diverzity krajinné mozaiky	celá ČR		výběrový
6.4 Oblast podpory – Optimalizace vodního režimu krajiny	EU + ČR	MŽP	Zvyšování retenční schopnosti krajiny, obnova přirozených odtokových poměrů a omezování vzniku povodní. Dále opatření k ochraně proti vodní a větrné erozi a k omezování negativních důsledků povrchového odtoku vody.	založení nebo obnova mezí, zasakovacích pásů a průlehů	volná krajina	+ zvyšování diverzity krajinné mozaiky + zadržování vody v krajině +/- nové prvky v krajině	celá ČR		

Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond (PGRLF) (www.pgrlf.cz)			Fond poskytuje dotace úroků z úvěrů a záruky za bankovní úvěry. Investiční programy: Zemědělec, Zpracovatel, Odbytová organizace, Hygiena, Půda, Mláď	- Program vyrovnání úrokového zatížení - Podpora zemědělského pojištění (30 procent u plodin a 15 procent u hospodářských zvířat) - Podpora nákupu privátní zemědělské půdy	zemědělské plochy	+ udržení hospodaření	celá ČR	zemědělský podnikatel	nárokový
Národní podpory (dotace.nature.cz)									
Program péče o krajinu (PPK)		MŽP	Podprogram péče o krajinu Podprogram péče o zvláště chráněné části přírody a ptáčích oblastí	- drobné poldry, drobné geomorfologické úpravy - založení nebo obnova mezí, zasakovacích pásů a průlehů - výsadba a obnova remízů, alejí, solitérních stromů - realizace prvků ÚSES	volná a chráněná krajina	viz analýza nástrojů	celá ČR	organizační složka státu, fyzická nebo právnická osoba	výběrový
Program revitalizace říčních systémů (od r. 2008 pozastaven)		MŽP	Revitalizace přirozené funkce vodních toků	- zakládání prvků ÚSES vázaných na vodní režim - odstraňování příčných překážek na tocích, obnova retenčních schopností krajiny - zakládání umělých mokřadů	volná krajina	+ zvyšování diverzity krajinné mozaiky + zadržování vody v krajině +/- nové prvky v krajině	celá ČR	vlastník pozemků, na nichž mají být opatření provedena, správce toku nebo nájemce pozemků nebo nestátní nezisková organizace, a to vždy s písemným souhlasem vlastníka	výběrový
Ochrana biodiverzity (www.csop.cz)		MŽP / ČSOP	Podpora ochrany druhů a stanovišť.	opatření k uchování a zvyšování početnosti druhů, záchrana ekosystémů	volná krajina	+ zvyšování kvality (biodiverzity) krajinných složek	celá ČR	fyzická a právnická osoba	výběrový

Nadace									
Strom života (www.nadacepartnerstvi.cz)	Nadace Partnerství		Podpora výsadby stromů s aktivním zapojením veřejnosti v rámci programů Strom života – Malé granty a Strom života – Pro přírodu	- výsadba stromů a alejí	volná krajina	+ obnova a vytváření nových krajinných prvků	celá ČR	NNO, obce	výběrový

2.1 Další nástroje, které zprostředkovaně mohou působit na krajinný ráz

Program rozvoje venkova 2007-2013 (MZe)	
I.1.1.2 Spolupráce při vývoji nových produktů, postupů a technologií (resp. inovací) v zemědělství	
I.1.2 Investice do lesů	
I.1.3 Přidávání hodnoty zemědělským a potravinářským produktům	
I.3.1 Další odborné vzdělávání a informační činnost	
III.1.2 Podpora zakládání podniků a jejich rozvoje	
III.1.3 Podpora cestovního ruchu	
III.2.2 Ochrana a rozvoj kulturního dědictví venkova	
IV.1.2 Realizace místní rozvojové strategie (místní akční skupiny, MAS)	
II.2.4.1 Obnova lesního potenciálu po kalamitách a zavádění preventivních opatření	
III.1.1 Diverzifikace činností nezemědělské povahy	
Operační program Rybářství (MZe)	
Národní podpory	
Podpora včelařství	
Nadace	
Základní grantový program	Nadace Partnerství
Opomíjené památky	Nadace Občanského fóra
Mládež, Školy a vzdělávání, Sociální projekty a menšiny, Stavební projekty, Dialogy, Ekologie, Kultura, Publikace, věda	Česko-německý fond budoucnosti
Základní grantový program	Nadace pro záchranu a obnovu Jizerských hor
Grantová schémata vybraného kraje – Jihočeský kraj	
GP – Ochrana před povodněmi	mimo Akční plán Programu rozvoje kraje (AP PRK)
GP – Podpora zpracování dokumentace do EAFRD	Akční plán Programu rozvoje kraje (AP PRK)
GP - Rozvoj infrastruktury podporující šetrnou turistiku	Akční plán Programu rozvoje kraje (AP PRK)
GP - Podpora výstavby a obnovy vodohospodářské infrastruktury (VHI)	Akční plán Programu rozvoje kraje (AP PRK)
GP - Podpora výstavby a obnovy vodohospodářské infrastruktury (VHI) - Podpora zpracování projektů	mimo Akční plán Programu rozvoje kraje (AP PRK)

3. Podrobná analýza vybraných nástrojů a případové studie

Pro hlubší analýzu byly vybrány nástroje, které mají potenciál významně ovlivnit krajinný ráz, a to především plošným pokrytím, objemem financí a/nebo zacílením na konkrétní prvky krajiny. Tyto nástroje přispívají k udržení současného stavu, případně k jeho zlepšování, nebo přímo podporují obnovu krajinných prvků. Největší potenciál pro zachování a obnovu krajinného rázu skýtají podpory v rámci agroenvironmentálních opatření (AEO) a Program péče o krajinu (PPK) a od roku 2007 také opatření osy 6 operačního programu Životní prostředí (Zlepšování stavu přírody a krajiny), ta ovšem pouze pro jednorázové zásahy, nikoli pravidelnou péči. Poznatky o cílech a dopadech jsou nutně omezené. Jsou založené v podstatné míře na výchozích úředních dokumentech, na dílčích, vesměs regionálně vymezených studiích (viz podkap. 1.5) a na zkušenostech zemědělců v konkrétních případech popsanych v podkap. 3.8. V menší, ale nezanedbatelné míře i na osobních (nepublikovaných) zkušenostech autorů.

Přehled analyzovaných nástrojů:

- Jednotná platba na plochu („přímá platba“, SAPS)
- Národní doplňkové platby (Top-Up)
- Platby za přírodní znevýhodnění poskytované v horských oblastech a platby poskytované v jiných znevýhodněných oblastech (LFA)
- Agroenvironmentální opatření (AEO)
- Program péče o krajinu (PPK)

Zemědělské dotace vázané na plochu mají skutečné plošné pokrytí. Ekonomická motivace je silná a evropské podpory postupně začala využívat většina zemědělců. Tzv. přímé platby (evropské SAPS a české dorovnávací příspěvky Top-Up) jsou vypláceny na 82 % zemědělské půdy v ČR. O platby LFA v méně příznivých oblastech žádají dokonce téměř všichni tamější uživatelé travních porostů (tedy téměř na veškeré oprávněné pozemky). V roce 2008 to bylo celkem 20 mld. Kč (SAPS, Top-Up, LFA), které byly poskytnuty za hospodaření na půdě nezávisle na tom, zda jde o degradovanou pastvinu nebo první zónu národního parku. Zemědělci oblíbené agroenvironmentální opatření představují další 4 mld. Kč (r. 2007), ovšem i jejich přínosy pro přírodu a krajinu jsou přinejmenším sporné. Nadějí jsou extenzivní nadstavbové tituly AEO na předem vymezených pozemcích. Zájmem ochrany krajinného rázu jednoznačně nejlépe slouží Program péče o krajinu, jeho rozpočet je však omezený.

Tab. 3 – Srovnání vybraných nástrojů podle počtu žadatelů a příjemců, území dopadu a objemu financí v r. 2008, u AEO a PPK data za rok 2007

	zdroj financí	žadatelů	příjemců	tis. ha	mil. Kč
SAPS	EU	23 455	23250**	3 496	10 743
Top-Up	ČR	23 434	20014**	NA	6 489
LFA	80% EU + 20% ČR	10 742	10308**	743	2 674
AEO*	80% EU + 20% ČR	14 222	13676**	cca 1 040	4 026
PPK*	ČR	cca 2 000	cca 1 800	NA	145

* údaje za rok 2007

** stav k 30.1.2009, kdy ještě nebyly zpracovány všechny žádosti

Zdroj: MZe 2009, SZIF 2008b, 2009, AOPK ČR 2008

3.1 Jednotná platba na plochu (SAPS)

Popis nástroje, požadavky na příjemce

Jde o plošné dotace z rozpočtu EU za využívání zemědělské půdy, označované jako „přímé platby“. Zemědělská půda, na kterou je požadováno poskytnutí finanční podpory, musí být na žadatele (jímž je uživatel půdy, tedy majitel nebo nájemce) vedena v Evidenci využití zemědělské půdy (tzv. LPIS, z angl. Land Parcel Identification System, dále jen „Evidence LPIS“) nejméně od data podání žádosti (každoročně mezi 25.4. a 15.5.) do 31. 8. Minimální výměra činí 1 ha.

Po celé období, po které je na žadatele vedena v Evidenci, musí být zemědělsky obhospodařována a udržována v souladu s podmínkami dobrého zemědělského a environmentálního stavu, kterými jsou:

- nerušení krajinných prvků, kterými jsou meze, terasy, skupiny dřevin, stromořadí a travnaté údolnice,
- vyloučení pěstování kukuřice, brambor, řepy, bobu setého, sóji a slunečnice na půdních blocích, popřípadě dílech půdních bloků s průměrnou sklonitostí převyšující 12 stupňů,
- zapravování kejdy nebo močůvky do půdy nejdéle do 24 hodin po jejich aplikaci, s výjimkou řádkového přihnojování porostů hadicovými aplikátory na půdních blocích, popřípadě dílech půdních bloků, s evidovaným druhem zemědělské kultury orná půda a s průměrnou sklonitostí převyšující 3 stupně, pokud tuto aplikaci nevyklučuje zvláštní právní předpis,
- vyloučení změny zemědělské kultury travní porost na zemědělskou kulturu orná půda,
- nepálení bylinných zbytků na půdních blocích popřípadě dílech půdních bloků.

Co je možné financovat

Dotace jsou vypláceny za prosté obhospodařování zemědělské půdy. Platba se vztahuje na ornou půdu, travní porosty, vinice, chmelnice, ovocné sady, školky, zelinářské zahrady a jiné kultury (např. rychle rostoucí dřeviny).

Regionální vymezení

Celá ČR.

Ovlivňované složky krajinného rázu

Zemědělské plochy.

Vlivy na krajinný ráz (krátkodobé, dlouhodobé)

V makroskopickém měřítku platby pomáhají udržet stávající rozsah obdělávané půdy (včetně podílu zornění) a tedy i zachovat současný ráz krajiny.

V prvních letech po zavedení evidence půdy v systému Evidence LPIS a stanovování výměry pozemků uznatelné pro dotace podle leteckých snímků ovšem vedl nedostatek informací a chybějící metodiky pro úředníky k hromadnému odstraňování rozptýlené zeleně (stíny stromů na okraji pozemků, remízky a porosty křovin snižovaly plochu oproti katastrální výměře až o desítky procent), o kterou byla pracovníky zemědělských agentur zmenšována výměra pozemků uznatelná pro dotace. Později byla metodika pro Evidenci LPIS upravena tak, že je možno ponechat v půdním bloku nelesní zeleň o ploše do 100 m², celkem maximálně 1000 m², aniž by se odečítala od registrované plochy pozemku. Popsaný záporný vliv na krajinný ráz tedy je (byl) jen dočasný.

Území dopadu

Většina zemědělsky využívané půdy.

Účinnost nástroje

Platby v zásadě plní svůj účel – podporu hospodaření na zemědělské půdě. Otázku, zda je takováto paušální podpora z veřejných prostředků nutná, necháváme stranou. Od roku 2009 s postupným zaváděním pravidel cross-compliance lze očekávat o něco menší poškozování přírodního prostředí.

Dostupnost

Výběrovost – nárokovost: nároková platba.

Kdo může využít: fyzická nebo právnická osoba, obhospodařující zemědělskou půdu, která je registrována v evidenci LPIS (majitel či nájemce, tedy uživatel, který na půdě hospodáří).

Kdo skutečně využívá: většina zemědělských subjektů. V roce 2008 bylo podáno 23 455 žádostí (22 052 v roce 2007), což představuje 10,79 mld. Kč a 3 512,9 tis. ha.

Dostupnost informací: zemědělské agentury, internet (www.szif.cz), příručka pro žadatele.

Předpověditelnost: každoroční platby, vyplácené od vstupu do EU, částka na hektar se postupně každý rok navyšuje, čímž se přibližuje výši plateb vyplácených ve starých členských státech

Administrativní náročnost

Uživatelsky vstřícné jednorázové podání žádosti (deklarace pozemků s mapovými přílohami), s vyplněním poradí na zemědělské agentuře. Při opakovaném podání žadatel obdrží již předvyplněnou žádost. Na vydání Rozhodnutí o přiznání dotace se čeká cca 5 měsíců.

Financování

Způsob financování: zpětně za uplynulý rok, např. platby za rok 2008 jsou vypláceny od 1. 12. 2008 do 30. 6. 2009.

Výše platby: 3 072,70 Kč na hektar zemědělské půdy v roce 2008 (2 791,50 Kč v roce 2007).

3.2 Národní doplňkové platby (Top-Up)

Popis nástroje, požadavky na příjemce

Národní doplňkové platby (Top-Up) jsou platby poskytované k jednotné platbě na plochu (SAPS) ze státního rozpočtu ČR. Požadavky jsou shodné s podmínkami pro platbu SAPS. Pokud není žadateli přiznána platba SAPS, nemá nárok ani na platbu Top-Up.

V případě **platby na přežvýkavce** je referenčním údajem celkový počet velkých dobytčích jednotek stanovený podle počtu přežvýkavců vedených v ústřední evidenci ke dni 31. března 2007. Nejnižším počtem pro poskytnutí platby jsou 2 velké dobytčí jednotky (VDJ)¹⁰. Mezi přežvýkavce se nepočítají koně, osli ani jejich kříženci. Obdobné podmínky platí pro **platbu na chov krav bez tržní produkce mléka**.

Platba na chov ovcí a koz se poskytuje na celkový počet velkých dobytčích jednotek stanovených podle počtu chovaných ovcí popřípadě koz nejméně po dobu od 1. do 31. července 2008. Nejnižším počtem pro poskytnutí platby jsou 2 velké dobytčí jednotky (VDJ). Ovce a kozy nad 12 měsíců se počítají jako 0,15 VDJ. Berani a kozli se do počtu VDJ nezahrnují.

Co je možné financovat

Pro rok 2008 byly poskytovány tyto platby: platba na zemědělskou půdu, platba na pěstování lnu na vlákno, platba na pěstování chmele (coupling), platba na chmel (decoupling), platba na

¹⁰ Dvě VDJ představují například dvě dospělé krávy, nebo 14 ovcí či koz starších jednoho roku.

přežvýkavce, platba na chov krav bez tržní produkce mléka, platba na chov ovcí a koz, platba na brambory pro výrobu škrobu.

Regionální vymezení

Celá ČR.

Ovlivňované složky krajinného rázu

Zemědělské plochy.

Vlivy na krajinný ráz (krátkodobé, dlouhodobé)

Platby stejně jako přímé platby (SAPS) pomáhají udržet stávající rozsah obdělávané půdy a tedy i zachovat současný ráz krajiny. Některé malochovatele motivují k rozšíření stád chovaných zvířat, aby přesáhli minimální hranici (2 VDJ) pro uznání platby na zvířata. Mohou však mít i nepřímý vliv na intenzifikaci hospodaření: zvyšování počtu zvířat, která jsou živena krmnými směsmi ve stájích. Platby totiž nejsou provázány s rozlohou obdělávané půdy. Krmné směsi jsou v nemalé míře dováženy a základem krmných směsí míchaných v tuzemsku bývají intenzivně pěstované plodiny jako obvykle dovážená sója nebo domácí kukuřice. Nastavení plateb dále zvýhodňuje chovatele masných krav oproti mléčným chovům, stejně jako pěstitele vybraných plodin. To může do budoucna vést k nezamýšleným dopadům: podporuje jednostranné využívání krajiny (ubývá rozmanitosti krajinné mozaiky).

Území dopadu

Většina zemědělsky využívané půdy.

Účinnost nástroje

Plní svůj účel – dorovnání výše přímých plateb ve srovnání s ostatními členskými státy.

Dostupnost

Výběrovost – nárokovost: žadatel, kterému je přiznána dotace SAPS, má nárok i na platby Top-Up.

Kdo může využít: fyzická nebo právnická osoba, obhospodařující zemědělskou půdu, která je registrována v evidenci LPIS (majitel či nájemce, tedy uživatel, který na půdě hospodář).

Kdo skutečně využívá: většina zemědělských subjektů, méně žadatelů je mezi menšími (nesplňují podmínky).

Dostupnost informací: zemědělské agentury, internet (www.szif.cz), příručka pro žadatele.

Předpověditelnost: každoroční platby.

Administrativní náročnost

Minimální, žádost se předkládá společně se žádostí o jednotnou platbu na plochu (SAPS).

Financování

Způsob financování: zpětně za uplynulý rok.

Výše platby: platba na zemědělskou půdu 1341,40 Kč/ha, přežvýkavci 1669,40 Kč/VDJ, krávy bez tržní produkce mléka 2939,70 Kč/VDJ, ovce/kozy 1344,80 Kč/VDJ – částky pro rok 2008.

3.3 Platby za přírodní znevýhodnění poskytované v horských oblastech a platby poskytované v jiných znevýhodněných oblastech (LFA)

Popis nástroje, požadavky na příjemce

Cílem těchto plateb z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova je zajistit alespoň minimální úroveň obhospodařování v zemědělsky okrajových oblastech a ve ztížených podmínkách,

daných přírodními, popř. demografickými omezeními. Kromě ekonomicko-sociálního přínosu mají také podporovat využití travních porostů pro chov skotu, ovcí, koz a koní.

Tzv. méně příznivé oblasti (z angl. Less Favoured Areas, dále jen „LFA“) jsou přesně vymezeny. Jednotkou pro zařazení do LFA je katastrální území. Rozlišují se tři typy méně příznivých oblastí: horské oblasti, ostatní méně příznivé oblasti a oblasti se specifickými omezeními. Kritéria pro zařazení do jednotlivých typů LFA jsou uvedena v podkapitole 1.6 Regionální diferenciacce pro potřeby ochrany krajinného rázu.

Půdní bloky se zemědělskou kulturou travní porost, na které je podána žádost o poskytnutí platby, musí být na žadatele vedeny v Evidenci LPIS minimálně od data doručení žádosti Fondu do 30. září daného roku. Minimální výměra činí 1 ha travních porostů v LFA. Žadatel se zavazuje, že bude hospodařit v méně příznivé oblasti nejméně po dobu pěti kalendářních let.

Žadatel musí zajistit, aby travní porosty byly alespoň 1x ročně spaseny nebo alespoň 2x ročně posečeny a to v termínech do 31.7. a do 31.10., pokud ovšem žadatel současně na dané ploše neuplatňuje některé z agroenvironmentálních opatření, kde jsou stanoveny jiné termíny sečí. Výška porostu po 31. říjnu nesmí být vyšší než 30 cm. Odložení nebo vynechání jedné ze sečí je možné pouze s písemným souhlasem místně příslušného orgánu ochrany přírody.

Žadatel musí dále dodržovat limit intenzity chovu skotu, ovcí, koz a koní, a to minimálně 0,2 VDJ a maximálně 1,5 VDJ na 1 ha zemědělské půdy vedené v Evidenci LPIS k 31.7. Kromě toho musí plnit podmínky dobrého zemědělského a environmentálního stavu na celé výměře zemědělské půdy evidované v Evidenci LPIS. Tyto podmínky jsou shodné jako u platby SAPS. Platby jsou poskytovány na základě nařízení vlády č. 75/2007 Sb., o podmínkách poskytování plateb za přírodní znevýhodnění v horských oblastech, oblastech s jinými znevýhodněními a oblastech Natura 2000 na zemědělské půdě.

Co je možné financovat

Prosté hospodaření na travních porostech.

Regionální vymezení

Méně příznivé oblasti pokrývají 58,9 % rozlohy ČR. Zemědělská půda na území LFA registrovaná v Evidenci LPIS představuje 1 751 850 ha. Z toho 56 % (985 700 ha) zaujímá orná půda, která se v případě zatravnění může stát rovněž předmětem těchto plateb (stav k 30. 10. 2006, PRV 2007-2013).

Ovlivňované složky krajinného rázu

Travnaté plochy na území LFA.

Vlivy na krajinný ráz (krátkodobé, dlouhodobé)

Platby LFA pomáhají zachovávat současný stav (strukturu krajiny). Zpočátku (zhruba v letech 2004–2006) navíc přispívaly k rozšiřování travnatých ploch na úkor orné půdy (spolu s AEO platbami na zatravnění).

Ve své podstatě také podporují nižší zatížení pastvin dobyt看, což nezřídka zejména u velkých subjektů znamená udržování stavů zvířat na minimální hranici (maximalizace zisku z dotací při minimálních nákladech). To vede k velkoplošnému mulčování biomasy nedopasků, pro kterou není jiné využití. Mulčování způsobuje jednak degradaci kvality lučních porostů z hlediska biodiverzity, jednak zvyšuje koncentraci dusičnanů a fosforečnanů v prostředí. Dopad na krajinu je v tomto směru ve výsledku spíše negativní. Platby přispívají také k uniformitě hospodaření.

Území dopadu

Devadesátosm procent travních porostů ve vymezených méně příznivých oblastech, které jsou zaregistrovány v LPIS.

Účinnost nástroje

Cíle podle Programu rozvoje venkova 2007–13:

- přispět k zemědělskému využívání půdy ve znevýhodněných oblastech,
- trvale udržitelné využití zemědělské půdy,
- zlepšení životního prostředí a krajiny.

Platby napomáhají vylepšit ekonomickou situaci podniků, v maximální možné míře tím naplňují cíl přispět k zemědělskému využívání půdy v méně úrodných oblastech (na 98 % vhodných ploch). Sřeleček a Hrabánková (2007) dokonce uvádějí, že bez těchto plateb (jsou poskytovány od roku 2004) by se řada farmářů hospodařících v LFA dostala do velké finanční tísně často končící bankrotem. Společně s platbou SAPS motivují k zachování alespoň nějakého hospodaření v zemědělsky okrajových územích a to ve spojení s chovem skotu a dalších hospodářských zvířat (zatímco v devadesátých letech zde bylo běžné velkoplošné mulčování). Díky tomu je dnes sečena nebo pasena naprostá většina travních porostů v LFA, včetně ploch donedávna ležících ladem.

Další cíle již převážně neplní. Zajištění trvale udržitelného hospodaření v krajině je nemyslitelné bez produkce kvalitních potravin. Současné platby LFA však podporují opak: využívání zemědělské půdy, které je zcela závislé na dotačních příjmech, jakákoli produkce zůstává okrajovou záležitostí.

Také případné zlepšení životního prostředí a krajiny v oblastech LFA by bylo obtížné spojovat s působením těchto plateb. Téměř nulovými požadavky favorizují hospodaření, které nevede k deklarovanému zlepšení, ba spíše právě naopak. Pozitivní účinky, byť dočasné, lze spatřovat jen v obnovení hospodaření na v minulosti opuštěných pozemcích. Ovšem, jak zmíněno výše, to se vyplatí jen po dobu trvání štedrých podpor.

Dostupnost

Výběrovost – nárokovost: nárokové platby.

Kdo může využít: fyzická nebo právnická osoba obhospodařující zemědělskou půdu, kterou má vedenou v Evidenci LPIS (i nepodnikatelé mající právní subjektivitu např. obce, fyzické osoby nepodnikající, školy Kdo skutečně využívá: převážná většina oprávněných subjektů. V roce 2007 bylo podáno 10 328 žádostí o dotaci v celkové výši 2 788 mil. Kč na výměru 760,7 tis. ha. To znamená bezmála 100 % ploch splňujících podmínky poskytnutí dotace. Skutečnost, že jde o pětileté závazky a je nutno splnit limit počtu chovaných zvířat, tedy nepředstavuje žádné omezení.

Dostupnost informací: zemědělské agentury, internet (www.szif.cz), příručka pro žadatele.

Předpověditelnost: smluvní závazky jsou pětileté, platby jsou navrženy do roku 2013.

Administrativní náročnost

Uživatelsky vstřícné jednorázové podání žádosti, s vyplněním poradí na zemědělské agentuře. Při opakovaném podání žadatel obdrží již předvyplněnou žádost. Navíc je potřeba dokládat počet chovaných zvířat.

Financování

Způsob financování (předem/zpětně, výše záloh): zpětně. Platby pokrývají vyšší náklady a nižší výsledky hospodaření vyplývající ze zhoršených výrobních podmínek.

Výše platby. Platby jsou diferencované podle typu znevýhodněné oblasti (podmínky jsou jednotné): v oblasti typu HA 157 EUR/ha travních porostů, HB 134 EUR/ha, OA 117 EUR/ha, OB 94 EUR/ha, S 114 EUR/ha, SX 91 EUR/ha.

3.4 Agroenvironmentální opatření (AEO)

Popis nástroje, požadavky na příjemce

Agroenvironmentální opatření (AEO) mají podporovat hospodaření směřující k ochraně přírody, krajiny a přírodních zdrojů. Cílem je odměňovat zemědělce za environmentální služby, které by zemědělci buď vůbec společnosti neposkytovali, nebo by je poskytovali v nedostatečné míře (snížení spotřeby hnojiv, vyloučení aplikace pesticidů, ochrana přírodních stanovišť).

V ČR jsou uplatňována od roku 2004, zkušebně ve vybraných chráněných krajinných oblastech od roku 2003. Pro EU představují tato opatření prioritu do té míry, že jsou jedinými, která jsou členské státy povinny zavést v rámci Nařízení Rady č. 1257/1999 o podpoře rozvoje venkova. Každý stát přitom má možnost určit si své priority a navrhnout vlastní opatření. Právním podkladem je nařízení vlády č. 79/2007 Sb., o podmínkách provádění agroenvironmentálních opatření.

Vztah zemědělce a státu má podobu pětiletého kontraktu, ve kterém se zemědělec zavazuje za odpovídající platbu provádět aktivity (nebo se některých aktivit zdržet), které vedou k ochraně přírody, krajiny a přírodních zdrojů. Jedná se o závazky jdoucí nad rámec platných právních předpisů. Žadatel je přitom povinen dodržovat minimální požadavky týkající se používání hnojiv a přípravků na ochranu rostlin.

Paradoxně nejnižší podpora byla vyplácena na nejcennějších pozemcích v prvních zónách CHKO a NP, kde byly platby snižovány o cca 3 000 Kč (112 EUR) na ha, tedy o hodnotu újmy vzniklou z nemožnosti hnojit. Důvodem je zákaz hnojení v prvních zónách vyplývající ze zákona o ochraně přírody a krajiny, protože za dodržování zákona nelze vyplácet finanční podporu v rámci AEO. Od r. 2007 je toto ošetřeno platbou v rámci Natura 2000 na zemědělské půdě, která má nahradit ztráty příjmů ze snížené produkce z důvodu zákazu hnojení.

Příklady opatření

Tab. 4 – Přehled agroenvironmentálních titulů pro období 2007–2013, údaje za rok 2007, pouze platby v rámci PRV 2007–2013, nejsou zahrnuty dobíhající AEO tituly z HRDP 2004–2006.

Agroenvironmentální opatření 2007-20013 (AEO)	EUR/ha	Kč/ha	počet žádostí	tis. ha	mil. Kč
II.1.3.1 Podopatření postupy šetrné k životnímu prostředí			1 304	175,9	781,0
Ekologické zemědělství – A1	orná 155 TTP 71 sady 849 zelenina 564	2 429	656	153,7	373,3
Titul Integrovaná produkce – A2	ovoce 435 vínice 507 zelenina 440	18 365	655	22,2	407,7
II.1.3.2 Podopatření ošetřování travních porostů			1 891	190,6	585,1
Louky – B1	75	2 020	1 305	60,2	121,6
Mezofilní a vlhkomilné louky – B2*	hnojené 100 nehnojené 116 neseč.pásy 135	2 915	480	16,5	48,1
Horské a suchomilné louky – B3*	hnojené 120 nehnojené 130 neseč.pásy 150	3 340	163	5,0	16,7
Trvale podmáčené a rašelinné louky – B4	417	9 397	125	0,7	6,7
Ptačí lokality – hnízdiště bahňáků – B5	202	5 255	25	0,6	3,3
Ptačí lokality – hnízdiště chřástala polního – B6	183	4 889	112	2,7	13,2
Pastviny – B7	112	3 035	1 141	69,3	210,3
Druhově bohaté pastviny – B8*	169	4 569	477	34,8	159,0
Suché stepní trávníky a vřesoviště – B9*	308	8 147	24	0,8	6,2
II.1.3.3 Podopatření péče o krajinu			1 188	23,3	143,8
Zatrávňování orné půdy – C1	270 reg.směsí 350	7 168	970	17,3	124,0
Pěstování meziplodin – C2	104	2 750	174	5,6	15,4
Biopásy – C3	401	9 789	51	0,4	4,4
Celkem			3 605	389,9	1 509,9

* pouze pro zvláště chráněná území a lokality Natura 2000

Zdroj: MZe 2009

Regionální vymezení

Celá ČR, některé tzv. nadstavbové tituly (extenzivní hospodaření na loukách a pastvinách) lze uplatnit pouze ve zvláště chráněných územích, v ochranných pásmech národních parků a v lokalitách Natura 2000 (tituly viz tabulka).

Ovlivňované složky krajinného rázu

Způsob a intenzita využívání zemědělské půdy, změna kultury (zatravňování), rozptýlená zeleň, zčásti struktura krajiny (členění na půdní bloky).

Vlivy na krajinný ráz (krátkodobé, dlouhodobé)

Z hlediska využití krajiny AEO konzervují stav z roku 2003 – ortofota (letecké snímky slícované v celé ploše s podkladovou mapou) používaná jako výchozí podklad pro Evidenci půdy byla pořízena v červenci 2003 a k tomuto datu jsou uznatelné kultury louka a orná půda. Pozemky zarostlé v té době nálety nejsou uznatelné jako zemědělská půda pro přímé platby ani pro AEO. V některém z opatření AEO je přihlášena převážná většina travních porostů, což v období let 2004–2006 vedlo k uniformitě hospodaření a homogenizaci krajiny. Zejména v důsledku jednotně stanoveného termínu dokončení první seče k 15. červenci byla většina lučních porostů sklizena naráz během dvou až tří týdnů. To se podařilo od roku 2007 změnit možností stanovit termín seče podle typu porostu.

Území dopadu

K 31.10.2007 bylo 7,2 % zemědělské půdy obhospodařováno ekologicky, to představuje 306 995 ha, z nichž 82,5 tvoří TTP, 9 % orná půda a 0,6 % sady a vinice (Bioinstitut 2008).

Plošně nejvýznamnější jsou tituly na travních porostech. V roce 2005 to bylo 713 tis. ha, což je 79 % TTP v ČR.

Účinnost nástroje

Nakolik můžeme zobecnit poznatky z Blanského lesa (Veverková a spol 2006), AEO se u zemědělců často setkávají s nepochopením samé podstaty tohoto nástroje – motivovat k environmentálně šetrnějším postupům hospodaření. Jsou vnímána především jako vítaný příjem spojený s minimálním úsilím a závazné požadavky pak jako nutné zlo (termíny sečí, kosení nedopasků, sečení od středu k okrajům, limity chovaných zvířat). To je mj. důsledek prezentace AEO ze strany zemědělských organizací (nakonec i sama žádost je pokračováním žádosti o SAPS a Top-Up, čímž se tituly AEO řadí do stejného ranku automaticky plynoucích peněz). Přesto si zemědělci obvykle velmi dobře uvědomují, jak jejich činnost, pozitivně i negativně, působí na údržbu krajiny (např. Veverková a spol. 2006).

Specifickou skupinu tvoří tituly Ekologické zemědělství (A1) a Integrovaná produkce (A2), které mají podporovat komplexní způsoby hospodaření šetrné k přírodním zdrojům a poskytující kvalitní potraviny. Tyto cíle plní jen zčásti. Sice jsou na stále rostoucí rozloze uplatňovány zásady šetrného hospodaření, jenže většinu ploch zaujímají travní porosty, které by i mimo režim EZ byly využívány stejným způsobem. Je to uměle udržovaný stav stejně jako fakt, že pouze 19 % z celkem 1 318 ekofarem (stav z r. 2007 - Bioinstitut 2009) nabízí nějaké biopotraviny.

Účinnost ostatních agroenvironmentálních opatření se odvíjí od toho, kolik zemědělců se podaří získat pro vstup do náročnějších titulů, více omezujících intenzitu hospodaření, a tudíž potenciálně příznivějších pro přírodu i krajinu. Vstup do AEO je dobrovolný, takže je na každém farmáři, jaká opatření si zvolí.

Hodnocení přínosů je zatím velmi obtížné a spíše výjimečné. Existující hodnocení mají poněkud formální charakter, nebo se zaměřují na ekonomické aspekty. Skutečné dopady na krajinu a biodiverzitu hodnotili na území CHKO Bílé Karpaty a Beskydy v rámci projektu Zachování biodiverzity karpatských luk (Němec, Němcová 2007, Miklas 2008) – shrnutí je uvedeno v podkapitole 1.5 této studie.

Cíle opatření na travních porostech jsou v Programu rozvoje venkova formulovány velmi vágně:

- podpořit a zachovat příznivou extenzifikaci,
- zajistit údržbu kulturní krajiny zejména pastevním chovem zvířat,
- podporu biologické různorodosti na cenných stanovištích

Environmentální přínosy AEO jako celku jsou obecně přeceňovány. Ze všech travních porostů zařazených do AEO v roce 2007 představovaly základní tituly Louky (B1) a Pastviny (B7) 68 % rozlohy a 56 % objemu financí (zahrnuty jen tituly z PRV). Tyto však nevedou k často zmiňovanému „zlepšení životního prostředí“ (to mj. není nijak blíže specifikováno) ani ke zvýšení biodiverzity, pouze konzervují současný způsob hospodaření. I bez finanční podpory by byly využívány se stejnou intenzitou. Významnější pozitivní účinky pro zachování a zvýšení biodiverzity lze čekat od cílenějších a náročnějších opatření na loukách a pastvinách.

Příznivé efekty pro krajinu přináší titul Biopásy (C3) na orné půdě. Kromě potavy a úkrytů pro ptáky a další živočichy podporuje nový způsob členění půdních celků, i když pouze po dobu jedné sezóny. V roce 2007 jej využívalo pouze 51 subjektů (v rámci PRV), splnění všech podmínek je totiž organizačně náročné: zejm. dodržet přesné složení směsi, koupit uznané osivo (nelze použít vlastní), předem zakreslit do mapy polohu pásů. To mnohé odradilo, někteří biopásy vysévají, ale raději je nepřihlašují.

Podrobné zhodnocení účinnosti AEO vyžaduje detailnější průzkum.

Dostupnost

Výběrovost – nárokovost: nárokové.

Kdo může využít: Příjemcem dotace je uživatel pozemků. Žádat může fyzická nebo právnická osoba, má-li v Evidenci LPIS evidovaných alespoň 5 ha zemědělské půdy ve volné krajině, nebo 2 ha z.p. v národním parku či chráněné krajinné oblasti, nebo 1 ha z.p. v systému ekologického zemědělství, nebo 0,5 ha z.p. k pěstování zeleniny nebo speciálních bylin v ekologickém zemědělství, nebo 0,25 ha trvalých kultur v systému ekologického zemědělství, nebo 1 ha ovocných sadů v integrovaném systému, nebo 0,5 ha vinic v integrovaném systému. Žadatel nemusí být podnikatelem, do programu se přihlašuje na pět let.

Kdo skutečně využívá: Postupně se do programu zapojila většina zemědělských subjektů, menší podíl žadatelů je pravděpodobně mezi malými a staršími zemědělci z důvodu administrativní náročnosti (vlastní odhad). Do cca 5 ha jsou náklady na vyřízení, vedení souvisejících evidencí a rizika sankcí větší než potenciální finanční přínos.

Dostupnost informací: AEO zejména v první fázi v rámci HRDP v roce 2004 byla zaváděna ve velké časové tísně a informovanost zemědělců byla téměř nulová. Na vyřízení byly tři týdny a hlavním zdrojem informací byl internet a pracovníci zemědělských agentur (ZA). Nyní se informovanost značně zlepšila - zemědělské agentury, internet (www.szif.cz), příručky pro žadatele, pracovníci ochrany přírody a poradenských organizací.

Předpověditelnost: Smlouvy jsou uzavírány na 5 let. Během platnosti závazku však dochází k jednostranným změnám podmínek ze strany MZe.

Administrativní náročnost

Žádost je vcelku přehledná, shodná se žádostí o přímé platby a LFA. S jejím vyplněním v případě potřeby poradí pracovníci ZA. Přestože smluvní závazek je pětiletý, žádost je nutné podávat každý rok znovu (již je předvyplněna), včetně duplicitního zákresu pozemků a přihlašovaných titulů do mapy (vybarvování pastelkami v době GIS!) – přitom stejná informace je již formou tabulky součástí žádosti.

Administrativní zátěž spočívá hlavně v povinnosti vést doprovodné evidence, zejm. evidenci hnojení (veškerá aplikovaná hnojiva včetně pastevních výkalů je nutné přepočítávat na čistý dusík!) a pastevní deník v případě pastvy. Tato úprava je typickou ukázkou zbytečných komplikací zejména pro

malozemědělců. Nelze ji odůvodnit cíli opatření. Fakticky se evidují a regulují technologické postupy a přitom rozhodující je vliv na ekosystémy. Je zřejmé, že kvalifikované využívání bioindikace by bylo vhodnější z hlediska zemědělců i ochránců.

Financování

Způsob financování: Podpora je vyplácena zpětně, do června následujícího roku. Částky jsou vypočteny jako náhrada ztráty příjmu spolu s případnými dodatečnými náklady na provedení opatření.
Výše plateb: viz tabulka č. 4.

3.5 Program péče o krajinu (PPK)

Popis nástroje, požadavky na příjemce

Dotáčnický program vyhlášený Ministerstvem životního prostředí poskytuje neinvestiční prostředky až do výše 100 % vynaložených nákladů na vlastní realizaci opatření pro realizaci drobného managementu. Program je členěn na dva samostatné podprogramy lišící se vzájemně způsobem financování a rozsahem prováděných opatření: Podprogram péče o krajinu (PPK volná krajina) a Podprogram péče o zvláště chráněné části přírody a ptáčích oblastech (PPK chráněná území).

Příklady opatření (dotáčnických titulů)

A. Ochrana krajiny proti erozi

1. Asanace a stabilizace projevů plošné a rýhové eroze mimo koryta vodních toků (jedná-li se pouze o preventivní opatření, nikoliv o odstranění následků nevhodného hospodaření nebo užívání): zemní práce, meze, drobné poldry, drobné geomorfologické úpravy.

2. Tvorba biologických protierozních opatření a realizace vymezených a schválených prvků územních systémů ekologické stability z geneticky a stanovištně odpovídajícího osiva a sadbového materiálu: zakládání vsakovacích pásů, průlehů a infiltračních pásů podél vodních toků, výsadba soliterních stromů, liniové a skupinové výsadby, realizace vymezených a schválených prvků územních systémů ekologické stability.

B. Udržení kulturního stavu krajiny

1. Vytváření podmínek pro zachování nebo obnovu významných biotopů s přirozeným výskytem alespoň jednoho stanovištně odpovídajícího druhu uvedeného v černém a červeném seznamu cévnatých rostlin České republiky: šetrné kosení travních porostů a rákosin, extenzivní pastva, obnova skladby lučních společenstev, likvidace náletových dřevin.

2. Ošetření památných stromů a památných alejí a dalších významných stromů a alejí.

3. Výsadba nelesní zeleně: včetně ovocných stromů tradičních krajových odrůd.

C. Podpora druhové rozmanitosti

Opatření k podpoře druhové rozmanitosti: obnova mezí, remízků, vytváření a prohlubování tůň, mokřadů a drobných vodních ploch, změna druhově chudých lučních porostů na druhově bohaté, opatření na zmírnění bariérového efektu komunikací a staveb.

Regionální vymezení

Celá ČR.

Ovlivňované složky krajinného rázu

Travnaté a drobné vodní plochy, krajinné prvky – meze, doprovodné porosty dřevin, sady, nivy, mokřady a další.

Vlivy na krajinný ráz (krátkodobé, dlouhodobé)

Opatření cíleně přispívají k udržení a obnově (nejen tradičního) rázu krajiny, včetně ochrany a obnovy funkcí krajiny. Působení na jedné lokalitě je často dlouhodobé – smlouvy, přestože uplatňovány pouze v rámci jednoho roku, bývají uzavírány opakovaně s možností změn.

Území dopadu

Vybrané zájmové lokality. Celkový plošný rozsah je malý, limitem je omezený rozpočet programu (145 mil. Kč v r. 2007).

Účinnost nástroje

Jedná se o nejeftivnější z existujících nástrojů. Opatření jsou přesně cílená na konkrétní lokalitu, smlouvy jsou uzavírány každý rok znovu, což umožňuje přizpůsobení podmínek aktuálnímu stavu. Kromě toho je vždy zajištěna kontrola provedených prací přímo na místě a také je sledována účinnost zásahů (alespoň prostým pozorováním, obvykle nejsou kapacity na řádné odborné vyhodnocení).

Dostupnost

Výběrovost – nárokovost: výběrová opatření.

Kdo může využít: žadatelem může být organizační složka státu, fyzická nebo právnická osoba (vlastník, nájemce, podnájemce) s právním vztahem k pozemkům, na nichž je třeba realizovat konkrétní opatření. Z pověření vlastníka či nájemce pozemku může být žadatelem o finanční prostředky i jiná fyzická nebo právnická osoba (často Český svaz ochránců přírody).

Kdo skutečně využívá: škála příjemců je pestrá: od spolků zaměřených na ochranu přírody, přes vlastníky po zemědělské podnikatele. Společným jmenovatelem je většinou vztah k dané lokalitě a obecně cit ke krajině.

Dostupnost informací: krajská střediska Agentury ochrany a přírody, správy NP a CHKO, internet. Potenciální realizátoři opatření jsou cíleně oslovováni pracovníky ochrany přírody.

Předpověditelnost: opatření jsou realizována podle potřeby a dostupných financí. Předvídatelnost u pravidelně opakovaných činností je obtížná z roku na rok. Někdy ještě v době realizace opatření není jasné, zda budou práce proplaceny (průtahy při vyřizování žádostí, uvolňování peněz ze státního rozpočtu).

Administrativní náročnost

Tíha administrativních prací leží převážně na pracovnících ochrany přírody, pro příjemce znamená střední zatížení ve srovnání s jednoduššími AEO a náročnějším OP ŽP. Spočívá v podání žádosti, následném (v případě úspěšné žádosti) podepsání smlouvy o realizaci a závěrečném vyúčtování. Z důvodu větší složitosti a omezených prostředků vyčleněných pro PPK ochrana přírody upřednostňuje uplatňování AEO titulů všude, kde to je možné. PPK využívá na lokalitách, které vyžadují speciální a cílenější péči.

Financování

Způsob financování: zpětně za provedené práce, případně formou dílčích plateb. Propláceno je obvykle 100 % nákladů.

Výše platby: podle typu opatření. Příklady pro srovnání s platbami v rámci AEO: ruční kosení (křovinořez, ruční sekačka) max. 18.000 Kč/ha, kosou až 20.000 Kč/ha včetně odklizení posečené hmoty, likvidace náletu do 30.000 Kč/ha, extenzivní pastva ovcí a koz s max. sazbou do výše 15.000 Kč/ha, obnova porostů bylino-travnou směsí místního původu do výše 25.000 Kč/ha. (všechny částky jsou bez DPH).

3.6 Cross compliance

Cross compliance (křížová shoda, podmíněnost) má odlišnou podstatu od předchozích nástrojů. Přesně řečeno, je to dodatečný nástroj pro přímé platby v rámci Společné zemědělské politiky (SZP), tedy SAPS, Top-Up a LFA. Cross compliance byla zavedena jako součást reformy SZP v r. 2003. Hlavní funkcí má být účinnější ochrana vybraných veřejných zájmů při činnostech dotovaných z veřejných rozpočtů, především z rozpočtu EU. Nárok zemědělců na přímé platby v maximální výši je podmíněn plněním dvou sad podmínek. První jsou zákonné požadavky na hospodaření (označované jako SMR, z anglického Statutory Management Requirements), druhá tzv. dobré zemědělské a environmentální podmínky. Cross compliance je tedy jednak systém kontroly, jednak se tak označuje soubor kontrolovaných požadavků. Je zakotvena v člancích 3-9 nařízení Rady (Rady EU) č. 1782/2003 a v jejích přílohách III a IV a její provádění v nařízení Komise (Evropské komise) č. 796/2004 (články 9, 41-48 a 65-67).

Zákonné požadavky na hospodaření (angl. Statutory Management Requirements, SMRs) jsou požadavky 19 předpisů EU na poli registrace a pohody hospodářských zvířat, veterinární péče, potravinové bezpečnosti a ochrany životního prostředí. Plnění těch požadavků je i jinak různými způsoby a v různé míře (podle jednotlivých členských států) vymahatelné, ale až cross compliance toto plnění přímo stanoví jako podmínku výplaty subvencí.

Oblast ochrany životního prostředí (jedna z několika dotčených, viz předchozí odstavce) včetně krajinného rázu není komunitární politikou, tj. není přímo regulována unijními předpisy a není v rozhodující míře financována z rozpočtu EU. Environmentální předpisy proto mají šmahem formu směrnic a stanoví fakticky jen (hlavní) cíl, nikoliv konkrétní postupy a prostředky – ty závisí na přenosu (transpozici) směrnice do národního práva. Tak například čl. 10 směrnice o stanovištích (č. 92/43/EHS), pro krajinný ráz z celé této směrnice patrně nejdůležitější, jen deklaruje úsilí členských států o ochranu přírodně cenných krajinných prvků a i to jen tam, „kde to považují za nezbytné“. V ČR je naplněn už od r. 1992 právně zakotveným institutem významných krajinných prvků a územních systémů ekologické stability.

Pro **dobré zemědělské a ekologické podmínky** (označované také GAEC či GAECs, z anglického označení Good Agricultural and Environmental Conditions) stanoví nařízení Rady č. 796/2004 jen tzv. rámec čili čtyři dotčené tematické oblasti:

- Půdní eroze
- Obsah organické hmoty v půdě
- Struktura půdy
- Minimální úroveň péče (hospodaření)

Tento rámec naplňují jednotlivé členské státy tím, že stanoví pro každou oblast jeden či více standardů, jejichž dosahování je potom kontrolováno. GAEC se v ČR uplatňují od r. 2004 (platné znění z nařízení vlády č. 75/2007 Sb. je uvedeno v příloze), ale standardy jsou na velmi nízké úrovni resp. jen v obecné rovině a u některých dosud není možná účinná kontrola. Příkladem budiž zákaz pěstování širokořádkových plodin na svazích se sklonem vyšším než 12 stupňů (!) jako standard pro předcházení půdní erozi.

Poslední složkou cross compliance (po SMR a GAEC) je **ochrana stálých pastvin**¹¹, přesněji jejich podílu na výměře zemědělské půdy v členském státu. Motivací je jednak ochrana biologické rozmanitosti, jednak prevence vodní eroze a ostatních škodlivých efektů způsobených rychlým odtokem srážkové vody z půdy resp. krajiny jako ekosystému. Prvotně je povinností státu bránit poklesu tohoto podílu pod stanovenou mez (10% oproti referenčnímu roku, v případě ČR 2005), ale způsob provedení se může velmi lišit. Obvyklým prováděcím nástrojem je povolení nutné k rozorání

¹¹ Podle Nařízení Komise (EU) č. 796/2004 to je „půda využitá pro přírodní pěstování trav nebo jiných bylinných píceň (přírodně zasetých) nebo prostřednictvím obdělávání (oseť) a nezahrnutá do střídání plodin v hospodářství po dobu pěti let nebo déle.“ Není tedy podmínkou, aby byl porost využíván pro pastvu.

stálých pastvin (jejichž definice zahrnuje většinu trvalých travních porostů) a povinnost náhradního zatravnění.

Za neplnění požadavků a podmínek cross compliance jsou ukládány sankce: v případě nedbalosti je nejvyšší úroveň sankce 5 % z celkové výše přímé platby, v případě opakování může sankce dosáhnout až 15 %. Výše sazby je přitom určována také podle závažnosti přestupku, při prvním nedodržení to bývají obvykle 3 %.

V případě úmyslného nedodržení podmínek resp. nesplnění požadavků je minimální úroveň sankce 20 %. Výjimkou může být omezené jednorázové porušení, v tomto případě se může zavést sankce 15 % z celkového objemu přímých plateb.

Hodnocení systému cross compliance závisí pochopitelně na očekáváních a na úhlu pohledu a v každém případě jsou vzhledem ke krátkosti doby aplikace spíše předběžná. Stanoviska ochránců přírody a životního prostředí (např. asociace BirdLife International s partnerskými organizacemi ve všech 27 členských státech EU) vždy považovala požadavky cross compliance za minimální úroveň péče o krajinu a přírodu. Jejich názory se postupně měnily z neutrálních (opatrné očekávání, viz např. BirdLife 2005) na kritické (BirdLife 2008). Zemědělci především zdůrazňují administrativní náročnost vykazování, jak jsou standardy plněny. Předběžná politická dohoda o úpravách systému cross compliance z ledna 2008 (Rada EU 2008a) reagovala spíše na kritiku agrární nežli environmentální. Neformální, ale přece jen nejspíš konečná dohoda z listopadu 2008 (Rada EU 2008b) zahrnuje odklad požadavků na welfare hospodářských zvířat pro nové členské státy a možná další, dosud nezveřejněné změny, reagující právě na volání po zjednodušení celého systému. Také ruší povinnost ponechávat 10% orné půdy ladem, což má zčásti kompenzovat nový důraz na ochranu krajinných prvků, zejména zatravněných pásů (údolnic) kolem vodotečí.

Soustavné zakotvení systému cross compliance v českém právu přináší obširná vládní „euronovela“ zákona o zemědělství, předložená poslanecké sněmovně v září 2008 pod číslem tisku 587. Soustavné zhodnocení není vzhledem k termínu zpracování a k rozsahu této studie možné. Institucionální zajištění kontrol plnění zákonných požadavků bude zřejmě složité, ale zapojení specializovaných institucí (Česká inspekce životního prostředí, Státní veterinární správa aj.) je ku prospěchu věci. Naopak lze vyslovit pochyby, zda platební agentura, tj. Státní zemědělský a intervenční fond, bude mít dostatek pracovníků dostatečně kvalifikovaných ke kontrole všech standardů GAEC (což novela předpokládá). Zásadním přínosem je zahrnutí rozlohy tzv. krajinných prvků do plochy pro vyplácení přímých plateb. Provedení má být takové, že pro potřeby zemědělských subvencí se zavádí pojem „krajinný prvek“ (neplést s významným krajinným prvkem ze zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny!). Krajinným prvkem podle zákona o zemědělství mají být určité meze, terasy, skupiny dřevin, stromořadí a travnaté údolnice a zvažuje se i kategorie „solitérní dřeviny“.

Přístup ministerstva zemědělství lze celkově hodnotit jako solidní ale opatrný a výrazně „rolnickocentrický“, alespoň v dosavadních veřejných prohlášeních. V tiskové zprávě ze srpna 2008 se uvádí, jakých principů se ministerstvo chce při zavádění cross compliance držet:

1. kontrola plnění cross compliance v terénu (na farmě) se bude provádět jen u 1% z celkového počtu žadatelů o dotace SAPS (minimum podle směrnice EU)
2. kontrola pouze těch pravidel, která jsou vyžadována v celé EU, tj. žádné specifické požadavky pro podmínky ČR
3. požadavky bez ohledu na svou povahu a význam (pro životní prostředí, potravinovou bezpečnost nebo pohodu zvířat) budou vyžadovány v zásadě od nejzazšího možného termínu, aby je zemědělci nemuseli plnit dříve
4. minimalizace časové zátěže pro zemědělce - všechna pravidla budou kontrolována v minimálním možném čase, tj. u středně velké farmy v průběhu jednoho až dvou dnů, v daném roce nebudou na farmě, kde dojde ke kontrole CC probíhat další preventivní kontroly (plánované, resp. u iniciativy úřadů), pouze na podnět třetí osoby
5. farmář bude o každé kontrole předem informován.

Domníváme se, že požadavky cross compliance dotýkající se nějak krajinného rázu mohou menší zemědělské podniky snadno plnit, ale stanovení příliš nízkých standardů nebo případná nedůsledná kontrola může tuto jejich výhodu oproti velkým, „průmyslovým“ velmi snížit.

3.7 Podpora včelařů evropská, česká a jihočeská

V ČR je evidováno necelých 50 000 včelařů a něco přes půl miliónu včelstev. Přínos včel a včelařů je mnohostranný, ale nepadne o něm širší shoda. Pro místní ekonomiku a jako užitečná tradiční dovednost je to nesporné, zatímco skutečný přínos chovaných včel pro opylování pěstovaných i planě rostoucích rostlin je jen tradovaný, ale nejasný a zhusta přeceňovaný.

Naprostá většina včelařů provozuje včelaření jako čistý koníček s produkcí medu pro vlastní spotřebu. Další skupina se označuje jako „ekonomičtí včelaři“, má zhruba po 30 až 100 včelstvech a obvykle jiné hlavní zaměstnání. Poslední skupina se označují jako profesionální včelaři nebo také farmáři, včelařství představuje jejich hlavní zdroj příjmu a mají alespoň 150 včelstev. V současné době je v ČR něco přes 100 profesionálních včelařů.

Včelařství má samostatný program „evropské“ podpory (mimo PRV a jiné dotační programy), zakotvený v (novelizovaném) nařízení vlády č. 197/2005 Sb. resp. nařízení Komise (ES) č. 917/2004. Podle tohoto programu se v letech 2008-2010 rozděluje 55-59 mil. Kč ročně na konkrétní tituly (technická pomoc, boj proti varroóze, racionalizace kočování včelstev, rozbory medu a obnova včelstev).

Další druh podpor se označuje jako „národní“, je založen v § 2 a § 2d zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství a pro rok 2008 je celková výše asi 90 mil. Kč. Podle příslušných pravidel se vyplácí 152 Kč na včelstvo, které je v příslušném roce zazimováno (kdekoliv v ČR) a ve 45 vybraných okresech (z toho 5 jihočeských – všechny krom PT a ST) navíc 453 Kč na obnovené včelstvo, jako náhrada za ztráty způsobené plošným rozšířením roztoče *Varroa destructor* v zimním období 2007/2008.

Jihočeský kraj od roku 2006 pravidelně grantový program na podporu včelařů (již evidovaných i začínajících). Ze SZP vyplývá tzv. omezení de minimis – zhruba řečeno, o danou dotaci může jeden příjemce požádat jen jednou za tři roky. V programu se rozdělovalo v jednotlivých letech 770 tisíc, 1,5 mil. a 3,6 mil. Kč. Dotace činí obvykle 10-20 000 Kč a podmínkou je spoluúčast žadatele ve výši 5% celkových nákladů. V jednotlivých letech dostalo dotaci 53, 93 a 212 žadatelů (Máče 2008).

Cílem je podpora začínajících včelařů poskytnutím finanční podpory na nákup základního vybavení s podmínkou, že začínající včelař pořídí nová včelstva, u stávajících evidovaných včelařů pak poskytnutí podpory na rozšíření stávajícího počtu včelstev a využití kvalitního genetického materiálu včely kraňské (matek, oddělků) z vyššího chovu.

Kromě toho v květnu 2008 rada a zastupitelstvo kraje schválily poskytnutí mimořádného neinvestičního příspěvku okresním výborům Českého svazu včelařů Jihočeského kraje na nákup nových včelstev a na vyšetření vzorků v celkové výši jeden milion korun

3.8 Příklady využívání finančních nástrojů pro zachování a obnovení krajinného rázu

3.8.1 Sdružení Krajina, Vysočina

Sdružení Krajina vyvíjí činnost především jako **pozemkový spolek** – kupuje a pronajímá si přírodně cenné lokality, aby o ně mohlo pečovat. Od roku 2003 je největším pozemkovým spolkem v České republice a dlouhodobě se stará o luční enklávy v oblasti Žďárských vrchů. Některé z nich, například louky v okolí Kameniček jsou známé z obrazů Antonína Slavíčka. Dnes to jsou pozemky na okraji zájmu pro zemědělské využívání: podmáčené až rašelinné, těžko přístupné, zarůstající nálety.

Hlavním hybatelem pozemkového spolku je Milan Daďourek. Motivem pro založení spolku v roce 2001 byl neutěšený stav nejčinnějších rašelinných luk: „Asi před pěti nebo šesti lety jsem s botaniky procházel první zóny CHKO Žďárské vrchy. Oni byli rozradovaní z toho, jak je to tam krásné. Pak jsem ale zůstal stát stranou s jedním hospodářem, který mi povídá: Tak jste se byli podívat na ty ochranné bodláky?“ Kvůli nedostatku peněz, které měla Správa CHKO k dispozici, se louky kosily jen jednou za tři roky a to ještě ne všechny. Veškeré úsilí tak přicházelo vniveč.

Sdružení Krajina pak s pomocí dobrovolníků a brigádníků vybrané plochy vyčistilo a začalo pravidelně sekat. V roce 2008 zajišťovalo ruční kosení (převážně ručními sekačkami a křovinořezy) 147 ha podmáčených luk na 29 lokalitách v okresech Žďár nad Sázavou, Chrudim, Havlíčkův Brod, Pelhřimov a Pardubice. Celkem vlastní 16,5 ha luk, a 115 ha má v nájmu.

Pozoruhodným počinem je nejen celková opečovávaná plocha, ale především **dlouhodobá spolupráce s místními obyvateli**. Díky nezaměstnanosti nemají problém se sháněním pracovníků a mohou si dokonce vybírat, koho přijmou. Snaží se dlouhodobě navázat konkrétního člověka na konkrétní lokalitu. „Vztah k udržované louce totiž ovlivňuje kvalitu odvedené práce. Upřednostňujeme ty, kteří už u nás dělali, a z nových lidí preferujeme děti vlastníků nebo ty, kteří v daném místě alespoň bydlí,“ říká Milan Daďourek. V roce 2007 se na ručním kosení luk podílelo 13 místních zemědělců, 67 brigádníků a 140 dobrovolníků.

Finanční podporu ruční péče o louky poskytují instituce veřejné správy uvedené v tab. 5. Krajské úřady kraje Vysočina a kraje Pardubického formou zakázek pro konkrétní lokality dofinancovávají části, které nekryje Státní fond životního prostředí (SFŽP). Důležitým firemním dárcem je společnost Jihomoravská plynárenská, a.s. a také další.

Tab. 5 – Finanční zdroje Sdružení Krajina na kosení podmáčených luk

Zdroj	Program	Podíl (%)
SFŽP	Národní program, titul 3.1.5	60
Správa CHKO Žďárské vrchy	Program péče o krajinu	20
KÚ Vysočina – odbor ŽP	smlouva o dílo	7
KÚ Pardubice – odbor ŽP a zemědělství	smlouva o dílo	7
Středisko AOPK Havlíčkův Brod	Program péče o krajinu	5

Pro občanské sdružení je netypické čerpání financí ze **Státního fondu životního prostředí ČR**. Sdružení Krajina má na kontě sedm úspěšných žádostí v řadě, každý rok jednu. Specifikem využívání těchto prostředků je dlouhý projektový cyklus. S přípravou projektu je nutno začít cca 18 měsíců před jeho realizací (nájemní smlouvy, výpisy a snímky z katastru, vyjádření příslušných institucí, ...). Projekt trvá dva roky, další rok následuje hodnocení a vyplacení posledních 10 %. Je přitom nutné vyrovnat se s faktem, že SFŽP od r. 2007 neumožňuje realizaci vlastní silou. Financování je průběžné, na výzvu, jen je potřeba počítat se 60-denní lhůtou na úhradu. Problémy způsobuje doplacení závěrečných 10 % až rok po skončení projektu, kdy již naskakují zádrže za projekty následující (v současnosti jde o statistické částky). Vlastní vyúčtování je jednoduché (ve srovnání např. s Nadací rozvoje občanské společnosti), úředníci jsou trpěliví a ochotně poradí. Kontroly probíhají standardně (žádné rýpání).

Podle Milana Daďourka je SFŽP velmi vhodným zdrojem pro pozemkové spolky, protože je trvalý a finančně saturovaný (to se však nyní mění kvůli OPŽP). Dlouhý projektový cyklus je vyvážený delší jistotou při realizaci a lepší plánovatelností oproti grantům. Obrovskou výhodou je také průběžná uzávěrka, kdy není žádný termín na případná doplnění a úpravy žádosti (vždy se něco najde).

Část pozemků ve vlastnictví nebo v nájmu je způsobilá pro **přímé platby** na zemědělskou půdu. To jsou velmi vítané příjmy. Platby SAPS a Top-Up představují více než 400 000 Kč ročně, které zaplatí pozemkového manažera a z větší části i administrátora projektu SFŽP.

Péče o podmáčené louky v režii Sdružení Krajina je dotažena do posledního detailu včetně **využití posečené hmoty**. Úvahy o nové lokalitě vždy začínají otázkou kam s trávou. Nejčastěji slouží jako podestýlka a k zahušťování kejdy u bezstelivových stájí, zčásti také na krmení pro koně (často to bývaly koňské pastviny) – celkem to je až 50 %. Trávu zásadně nepálí. V sousedství louky nechávají jen asi 3% (pokud tam nejde nijak dojet), na odděleném místě neovlivňujícím louku splachem. Zbytek zpracují na polních kompostárnách, které provozují spolupracující zemědělci (náklady na odvoz jsou cca 2 000-3 000 Kč/ha a cca 500-1 000 Kč/ha za kompostování). Ti pak kompostem přihnojují své louky.

Další informace: Milan Daďourek, Sdružení Krajina, Počítky 2, mejl dadourek@sduzenikrajina.cz, web www.sduzenikrajina.cz.

3.8.2 Biofarma Slunečná, Jihočeský kraj

Slunečná (dříve Sonnberg – Slunečná hora) byla po staletí významnou osadou na vrcholku nad údolím Vltavy a na úpatí Želnavské vrchoviny, pak ruiny po působení vojenských statků, dnes malebná dominanta Pošumaví lákající k zastavení. Opravená stavení, kamenné terásky, zúrodněná políčka a početná stáda koz, ovcí a krav – krajina obhospodařovaná s citem pro detail. Dílo entuziasty Pavla Štěpánka, kterého si Slunečná podmanila a stala se tak domovem světoběžníka. Za nákupem prvních hektarů stála snaha zabránit převedení sousedních pozemků na stavební parcely. Pak přišly první dvě kozy. Poté otázka proč do krajiny, která dokáže člověka uživit, dovážet základní potraviny. A z fotografa se stal sedlák, architekt, stavař, penzionér a milovník tohoto koutu Šumavy.

Biofarma leží na hranici CHKO a NP Šumava a na okraji vojenského výcvikového prostoru Boletice. Pozemky jsou součástí evropské sítě Natura 2000 a první zóny CHKO (podmáčené a rašelinné louky). K farmě patří 37 ha vlastních a 24 ha pronajatých luk a pastvin, 0,7 ha orné půdy; 70 mléčných ovcí, 55 koz, masný skotský náhorní skot (15 ks), dvě dojně krávy, osli, včely, drůbež a dále políčka na brambory, zeleninu a bylinky pro vlastní potřebu. Součástí farmy je také penzion s 30 lůžky, dojírna, mlékárna a porážkové místo. Hlavními produkty jsou mléčné výrobky z kravského, kozího a ovčího mléka a maso (hovězí, jehněčí, kůzlečí). Podíl příjmů ze zemědělství činí cca 65 %, z toho prodej výrobků (potravin) 6-10 %, zbytek dotace.

Provoz biofarmy je součástí dlouhodobého úsilí o hledání rovnováhy člověka se světem okolo a o co největší soběstačnost při získávání potravin, energie, zásobování vodou apod. Mnohé tu bylo pořízeno s podporou z veřejných rozpočtů. Nebýt těchto peněz, vypadalo by to na Slunečné stejně, jen by to trvalo déle. Farma je koncipována tak, aby v budoucnu obstála nezávisle na dotacích. Veškeré dostupné zdroje jsou investovány do rozvoje farmy. Pomáhají zejména každoroční zemědělské dotace (nyní cca 500 000 Kč ročně, viz tab. 6) a projekty s jednorázovou podporou.

Tab. 6 – Využívané zemědělské platby na farmě Slunečná (částky za r. 2007)

Zdroj	Kč
SAPS	103 450
Top-Up – přežvýkavci	64 740
Top-Up – orná půda	1 020
LFA	157 650
AEO – péče o travní porosty	140 000
AEO – ekologické zemědělství	43 000
Natura 2000	22 040
Celkem	531 900

Zdroj: SZIF (registr příjemců dotací)

Některé problémy související s využíváním agroenvironmentálních titulů vznikly díky nejasným informacím při vstupu do těchto pětiletých závazků (**HRDP 2004–2006**), kdy si farmář ve

snaze o co nejšetnější hospodaření zvolil příliš extenzivní tituly (nehnojené louky a pastviny a lokality chřástala). Například u titulu Péče o travní porosty – lokality chřástala polního je seč kvůli ochraně mladých chřástalů povolena až po 15.8. To znamená, že seno je využitelné převážně jen jako stelivo. Navíc po pěti letech takto pozdní seče dochází k ochuzování druhového bohatství společenstev bezobratlých a rostlin. V roce 2004 tak byla přihlášena většina vlastních pozemků. Mezitím se rozrostla stáda chovaných zvířat, ale přitom se nepodařilo získat do užívání další plánované pozemky. V současnosti jsou vyhlídky na rozšiřování obhospodařované plochy omezené (např. v r. 2008 se nájem za 15 ha státní půdy ve vojenském výcvikovém prostoru Boletice vyšplhal až na 9.500 Kč/ha! – Štěpánek, ústní sdělení), proto je třeba jít cestou co nejefektivnějšího využívání dostupných pozemků. Způsob hospodaření se tak stává kompromisem mezi ochranou přírody a zajištěním dostatku pastvy a sena: část vyznačených hnízdních lokalit chřástala bude kosena dříve nebo přepásána a část luk bude přihnojována. Celkově tak bude management různorodější, intenzitou i rozložením v čase, čímž se (paradoxně) možná stane i účinnějším pro ochranu biodiverzity.

Při psaní a podávání projektů měl dosud Pavel Štěpánek výjimečnou stoprocentní účinnost. S přípravou i realizací projektů má dobré zkušenosti, příslušní úředníci byli vždy vesměs vstřícní a nápomocní. Hned pět projektů uskutečnil v letech 2005 až 2007 z **operačního programu Zemědělství – Racionalizace zemědělských aktivit v ekologickém režimu**: dojírna (1,1 mil.), mlékárna (1,9 mil.), porážkové místo a bourárna (1,9 mil.), prodejní místo – obchůdek pro prodej mléčných a masných výrobků ze dvora (0,5 mil.) a ekoagroturistika – tři apartmány pro 10 osob. Realizace těchto projektů umožnila zpracování produktů podle platných hygienických a veterinárních předpisů. Díky tomu je farma a penzion (snídaně pro hosty) zcela soběstačná co se týče mléčných a masných produktů. Veškeré produkty se prodávají výhradně na farmě. Zpracování vlastní produkce je cesta k finanční nezávislosti na zemědělských dotacích a záruka dlouhodobě udržitelného obhospodařování krajiny, tedy zachování a zlepšování, případně obnovy charakteristických rysů krajiny (rozšiřování spásaných a kosených ploch na místa ponechaná desetiletí ladem).

Vítaným přínosem jsou rovněž **grantové podpory Jihočeského kraje**. Například stavba kamenné zdi podél farmy v rámci programu *Obnova charakteristických prvků venkovských sídel*. Zídka se stala novou dominantou v pohledově exponovaném místě, která poutá pozornost okoloprojízdníků. Nasucho skládaná kamenná zeď a dále kamenné terasy pro pěstování bylinek a založení vinice představují výrazné prvky, které do vysídlené krajiny s rozlehlými pastevními areály vrací otisky drobné lidské práce. Dalším příkladem je příspěvek 200 tis. Kč na koupi traktoru z *Podpory investic pro malé podnikatele v méně rozvinutých částech kraje* (vyhlášena v roce 2008 pro vybrané obce s rozšířenou působností). S krajinným rázem zdánlivě nesouvisící investice umožní efektivněji obhospodařovat stávající pozemky, včetně přírodně a krajinářsky hodnotných ploch v NP a CHKO. Silnější a spolehlivý stroj je předpokladem rychlé sklizně sena v krátkém období optimálního počasí a tedy zárukou dostatečného množství kvalitní píče pro zvířata. Nyní je nutné dokupovat seno na zimu, což je proti filozofii ekofarmy s uzavřeným koloběhem. S úsporou času se zároveň pojí i naděje, že pak zbydou síly na ruční vysekávání mokřadů a mezí.

Odvrácenou stranou dotací a grantů pro podnikatele je nutnost investovat 50 % z vlastních zdrojů. Jako uznávaný fotograf dokázal Pavel Štěpánek na potřebné investice na Slunečné vydělat sám. Zlom nastal v roce 2006 při stavbě mlékárny a porážky, v té době se již coby sedlák „na plný úvazek“ musel poprvé v životě zadlužit. Jak sám říká, ekonomickou návratnost peněz vložených do farmy nesmí počítat. Ty se tu točí jaksí mimochodem, důležité je to, co tady najdou vnímaví návštěvníci a co zůstane generacím příštím.

Další informace: Pavel Štěpánek, Biofarma Slunečná, Slunečná 3, mejl sonnberg@quick.cz, web www.biofarma-slunecna.cz.

3.8.3 Český svaz ochránců přírody Libosváry, Plzeňský kraj

Český svaz ochránců přírody Libosváry (ČSOP) se stará o přírodně a historicky cenná území na Domažlicku – rázovité ostrůvky přírody uprostřed zemědělské krajiny jako by zapomenuté z minulosti. Například podmáčené louky v přírodních památkách Louka u Staré Huti a Veský mlýn, Mělnické tvrziště a Mělnické lesíky nebo Štítarský kopec se stepními trávníky – bývalé slovanské hradisko s třemi pásy mohutných valů nad říčkou Radbuzou (zapsán jako významná kulturní památka a významný krajinný prvek). Dohromady to obnáší kosení 8,5 ha luk a vypásání dalších 9 ha.

V rámci „**Experimentu Mínotauros**“ využívají k údržbě vybraných míst primitivních plemen a netradičních druhů býložravců (ovce valašky, jaci, uherský stepní skot). Cílem experimentu je péče o krajinu s minimálním použitím mechanizace a bez chemických prostředků, snížení nákladů na údržbu chráněných území, řízený "návrat" velkých kopytníků do krajiny, smysluplné zachování primitivních plemen domácích zvířat (nejen jako atrakce v ZOO) a získání zdroje velmi kvalitních a naprosto "ekologických" produktů - maso, mléko aj. Kromě toho se na údržbě podílí místní (3) i přespolní dobrovolníci – členové (6) i nečlenové (16) ČSOP Libosváry. Zejména zajištění pastvy (hlídání stád, kontrola ohrad a péče o zvířata), obvykle na několika lokalitách současně, by se neobešlo bez pomoci pastevců-dobrovolníků.

Aktivity ČSOP Libosváry dlouhodobě podporují především Agentura ochrany přírody a krajiny ČR v Plzni a Správa CHKO Český les (tab. 7). Spolupráce funguje k oboustranné spokojenosti. S podporou z obou zdrojů lze počítat i na další roky. Obdobně je tomu u Krajského úřadu. Peníze z rozpočtu Města Domažlice nebývají pravidlem – pouze když v rozpočtu zbyde pár peněz na vyřezání nedopasků na Pařezově („Když peníze nejsou, tak to vyřezeme stejně.“). Zemědělské dotace nevyužívají.

Tab. 7 – Finanční zdroje na kosení a pastvu ČSOP Libosváry v roce 2008

Zdroj	Program	Kč
AOPK Plzeň – PPK	Program péče o krajinu	188 000
Správa CHKO Český les	smlouva o dílo	130 000
Krajský úřad Plzeňského kraje	smlouva o dílo	17 500
Město Domažlice	smlouva o dílo	7 500
Celkem		343 000

Zdroj: ČSOP Libosváry

Nevýhodou **Programu péče o krajinu** (PPK) je nutnost předfinancovat práce z vlastních zdrojů (peníze dostávají až na podzim). V případě kácení náletových dřevin jsou značně neoperativní termíny podle Směrnice pro PPK: žádosti o podporu se podávají v dubnu a v létě přijde rozhodnutí pokácet a předat do 30.9., což nelze kvůli povolení kácení až od 1.10. Řeší to tak, že kácí předem a žádají na už hotové (o to děle v tom však leží peníze). Specifickou nevýhodou pak je cena za pasení jaků, která spadá do nižší sazby než skot.

Další informace: František Groessler, Libosváry 19, mejl csop.libosvary@seznam.cz, web www.csoplibosvary.ecn.cz.

3.8.4 Vaváky, o.s., Plzeňský kraj

Vaváky působí ve zdánlivě zapadlé obci Těchonice na Horažďovicku a sdružují místní rodáky, přistěhovalce a jejich přátele. S myšlenkou „**Společně z toho draha vysekáme**“ se v roce 2004 pustili do obnovy drah, bývalých obecních pastvin (a dosud v majetku obce). Charakter místa (balvany, mokřady, atd.) a pravidelná, staletí trvající pastva vytvořily z drah pestrý prvek venkovské krajiny. Pokud draha unikla vlně zalesňování, zastavování a meliorování v 60.-80. letech 20. století, zarůstala stromy a křovím a postupně ztrácela svůj typický ráz i původní druhovou pestrost. Vaváky dnes usilují

o zachování drah, kterým se říká Suchý dráhy a Velký dráhy. Jde o nejzachovalejší zbytky původních těchonických drah a po více jak 35 letech se tu zase pase. „Draha neodmyslitelně patří ke vsi, podobně jako třeba kostel. A stejně jako nás kostel pojí se všemi, co v jeho lavicích hledali útěchu, tak nás draha spojuje se všemi generacemi, kterým pomáhala v živobytí.“ říká Jiří Koreš, iniciátor záchrany drah.

O profesionálním přístupu těchonických svědčí pečlivé studium historických pramenů, vyptávání se pamětníků i provedené inventarizační průzkumy (rostliny, motýli). Ze všech poznatků vycházela pastva jako jediný dlouhodobě smysluplný způsob zachování drah. Vyčištění drah od náletů a počáteční ruční kosení byly financovány z prostředků PPK. Na nákup prvních oveček plemene šumavka přispěla v letech 2006 a 2007 Nadace Veronica. O draha se většinu roku stará jeden člověk, v případě potřeby pomáhá kolega a nárazově dobrovolníci (průměrně 15 lidí dvakrát ročně).

S různými dárcovskými organizacemi (viz tab. 8) mají vesměs dobré zkušenosti: jejich pracovníci bývají ochotní pomoci, potřebná administrativa je zvládnutelná. Na cestě k finanční soběstačnosti pak na významu nabývá prodej vlastních jehňat a dary prostřednictvím nápaditých webových stránek „Šance pro draha“. A nelze opomenout, že řadu věcí pro Vaváky, resp. pro draha, dělal někdo grátis (web, grafické práce, seno ...). Navíc i při vlastní péči o draha asi vždy zůstane nějaký podíl práce, která nebude nijak honorována.

Tab. 8 – Finanční zdroje pro těchonická dráha 2004–2008

Zdroj	2004	2005	2006	2007	2008
dotace MŽP (PPK)	30 800	29 900	87 500	82 000	100 000
zakázka (ČSOP/MŽP) - Ochrana biodiverzity			12 000	5 882	
zakázka (ČSOP/MŽP) - Místo pro přírodu				42 017	
dotace Plzeňský kraj		40 000		10 000	
dotace Mze (beran)					2 430
grant Nadace Veronica			10 000	10 000	
grant Nadace Partnerství		32 000	87 000		
cena EHA '06 (grant NP)				24 880	
veřejná sbírka		11 166			
dary			61 200		
dary web				14 150	29 675
prodej jehňat					11 202
celkem	30 800	113 066	257 700	188 929	143 307

Zdroj: Vaváky, o.s.

Program péče o krajinu je základním a zatím nejspolehlivějším zdrojem příjmů. Až na závislost na schválení státního rozpočtu. Pokud se rozpočet schválí později, významně se posouvá i termín pro podání žádosti a schválení PPK a tím i nejistota získání peněz pro daný rok (zatímco práce jsou již vykonány). Spolupráce s **Plzeňským krajem** je bezproblémová (peníze na průzkumy, management). Omezením je malý objem financí vyčleněných na tyto účely, které jsou navíc pod velkým politickým vlivem (kvalita projektu či odborné zaměření nejsou hlavními kritérii výběru). Ze **zemědělských dotací** využívají pouze příspěvek na denní krmnou dávku plemenného berana, u dalších titulů by se museli stát zemědělským podnikatelem, což nezamýšlí.

Rozporuplné zkušenosti mají členové Vaváků s programem ČSOP „**Ochrana biodiverzity**“ (peníze na propagaci, průzkumy). V rámci podprogramů dvakrát úspěšně žádali na motýly a dvakrát neúspěšně na orchideje. Hlavním důvodem zamítnutí prý bylo, že průzkum neprováděli sami, ale najímali si na to odborníka (byť člena sdružení), přitom u motýlů to nevadilo (v roce 2007).

Za nejvýhodnější zdroj považují **dary** („volné“ peníze, nevázané na konkrétní účel) a také **granty**: otevřená soutěž, upřednostňování kvality, přátelský režim (domlouvání změn, přesunu peněz apod.). Háček je v tom, že grantů pro tento typ aktivit je minimum a mají málo peněz. Nadace Veronica jako regionální nadace poskytuje spíše symbolické granty a zaměřuje se logicky na region Moravy. Nadace Partnerství v programu "Strom života" nabízí i granty pro krajinu (v řádu desítek tisíců

korun) a je otevřená jakýmkoli dobrým projektům (dosud díky penězům, které poskytuje partner nadace firma SKANSKA).

Další informace: Jiří Koreš, Vaváky, o.s., Těchonice 33, mejl jiri.kores@techonice.cz,
web www.sanceprodraha.cz.

Uvedené příklady dokreslují široké spektrum finančních zdrojů využívaných v konkrétních lokalitách. Rozmanitost používaných nástrojů záleží zejména na informovanosti a nápaditosti aktérů, jejich zkušenostech, kapacitě a ochotě prokousávat se pravidly pro poskytnutí příslušné podpory a schopnostem dostat všem požadavkům. Kromě prostředků z nejrůznějších programů však za úspěšnými příklady obnovy krajinného rázu stojí především konkrétní lidé, obvykle místní patrioti (přestože často jsou sami v dané lokalitě přistěhovalci), kteří chtějí žít a hospodařit v krásném prostředí a snaží se dát či vrátit své krajině duši, život a řád.

3.9 Literatura a zdroje informací

AOPK ČR (2008): Výroční zpráva 2007, AOPK ČR, Praha, 62 s.

ASZ (2006): Holá krajina – ideální pro dotace (<http://www.asz.cz/cs/zpravy-z-tisku/ekologicke-zemedelstvi/hola-krajina-8211-idealni-pro-dotace.html>)

BirdLife (2005): Good Natured? Cross Compliance as an Environmental Baseline for Europe's Farmed Countryside. BirdLife International, European Division, Brussels

BirdLife (2008): Agriculture and biodiversity in the EU, (http://www.birdlife.org/eu/Agriculture/eu_agriculture2.html)

Daďourek, M., pracovník Sdružení Krajina (do r. 2008 ředitel), mejl z 10.2.2009

Fišer, B. (2007): Finanční nástroje ochrany přírody a pastva ovcí a koz (<http://www.foa.cz/cs/projekt-undp---gef/projektove-vystupy/karpaty-potrebuji-hospodare/vyrocní-seminare-a-konference/>)

Groessl F., Groesslová K., členové ČSOP Libosváry, mejl z 1. 3. 2009

Koreš J., výkonný ředitel Vaváky, o.s., mejl z 26. 2. 2009

Máče, A. (ed.) (2008): O grantový program je mezi včelaři stále větší zájem, Jihočeské noviny 7/7, s.3

Miklas, Z. (2008): Zhodnocení zemědělské dotační politiky. – In: Piro, Z. et Wolfová, J. (eds.): Zachování biodiverzity karpatských luk. FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, Praha, 108 s.

Narizení vlády č. 75/2007 Sb., o podmínkách poskytování plateb za přírodní znevýhodnění v horských oblastech, oblastech s jinými znevýhodněními a oblastech Natura 2000 na zemědělské půdě.

Narizení vlády č. 79/2007 Sb., o podmínkách provádění agroenvironmentálních opatření

MZe (2007): Program rozvoje venkova České republiky na období 2007–2013, MZe ČR, Praha, 327 s.

- MZe (2009): Výroční zpráva o implementaci Programu rozvoje venkova ČR 2007–2013 za rok 2007, MZe ČR, Praha, 62 s.
- Němec, J., Němcová, Š. (2007): Pastva jako nástroj méče o chráněná území v CHKO Bílé Karpaty – zkušenosti z PPK a AEO (http://www.foa.cz/files/texty/nemec_pastva-jako-nastroj-pece-chko-bile-karpaty.pdf)
- Rada EU (2008a): Press Release, 2843rd Council meeting, Agriculture and Fisheries, Brussels, 21 January 2008
- Rada EU (2008b): Press Release, 2904th Council meeting, Agriculture and Fisheries, Brussels, 18 to 20 November 2008
- Smolíková, D. (2006): Spolková odysea. Sedmá generace 3/2006.
- Střeleček F., Hrabánková M. (2007): Ex ante hodnocení Programu rozvoje venkova České republiky pro období 2007 – 2013. In Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 – 2013, MZe ČR, Praha, 327 s.
- SZIF (2008a): Příručka pro žadatele 2008 (SAPS, LFA, Natura 2000, Top-Up, AEO, EP, SSP, STP), SZIF, Praha, 117 s.
- SZIF (2008b): Informace o stavu administrace žádostí o poskytnutí dotace v rámci AEO za rok 2007, http://www.szif.cz/irj/go/km/docs/apa_anon/cs/zpravy/hrdp/1219130433828.pdf
- SZIF (2009): Informace o stavu administrace žádostí 2008 - SAPS, LFA, Natura 2000, Top-Up, http://www.szif.cz/irj/go/km/docs/apa_anon/cs/zpravy/saps/1233760248406.pdf
- Štěpánek P., majitel a provozovatel Biofarmy Slunečná, ústní sdělení v únoru 2009
- Veverková, Z. et al. (2006): Co chtějí zemědělci říct a co potřebují slyšet?, Attavena, o.p.s., České Budějovice.

4. Relevantní strategie a koncepce

Cílem kapitoly je podat přehled strategických dokumentů, rámců a institucí, určujících interakce zemědělského hospodaření a přírody a krajiny v ČR. Zdaleka ne všechny jsou výslovně cíleny na krajinný ráz a jejich působení naň je jen nepřímé – ovšem významné. Zčásti můžeme korektně hodnotit jen jejich vlastní, prvotní cíle a na souvislosti s krajinným rázem poukázat. Příkladem je hned v podkap. 4.1 Světová obchodní organizace, Politika územního rozvoje ČR (podkap. 4.7), regionální operační programy tzv. regionů soudržnosti (podkap. 4.9) nebo strategické programy rozvoje jednotlivých krajů, mikroregionů a obcí (podkap. 4.10 a 4.12)

Strategie jsou zhruba seřazeny podle rozsahu dotčeného území od Světové obchodní organizace přes Společnou zemědělskou politiku (SZP) Evropské unie a Koncepci agrární politiky ČR až k dokumentům krajským.

4.1 Světová obchodní organizace (WTO)

WTO byla založena v r. 1994 jako nová mezinárodní instituce doplněním a přeměněním z Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT) z r. 1948. WTO má cíle, jež těžko může kdokoliv odmítnout (zvýšení životní úrovně, dosažení plné zaměstnanosti a vyšší a stále rostoucí úroveň reálného důchodu), ale hlavní prostředky k jejich dosažení jsou sporné, ba podle některých kritiků dosažení deklarovaných cílů efektivně zabraňující: sjednání mnohostranně závazných pravidel mezinárodního obchodu a zejména jeho liberalizace (odstraňování překážek).

Soustava závazných dokumentů je poměrně složitá – cca 60 mnohostranných dohod, dvě vícestranné dohody (závazné jen pro některé členy) a listiny koncesí (celních koncesí, tedy tarifů a kvót), které obsahují závazné podmínky pro přístup na trh každého člena WTO. V současnosti má WTO 153 členů, např. Rusko dosud stojí mimo. Členy WTO jsou tzv. jednotná celní území, většinou státy, ale i jen některé jejich části nebo naopak unie. ČR i po vstupu do EU nadále zůstává členským státem WTO, ale přestala samostatně jednat a vystupovat. Za EU vystupují ve WTO zástupci Evropské komise, kteří mají mandát od Rady ministrů EU pro všeobecné záležitosti a vnější vztahy (GAERC) nebo z informačních a koordinačních schůzek přímo během jednání orgánů WTO. Závazkům v rámci WTO se postupně podřizují i pravidla a podmínky SZP.

Českou republiku na jednáních WTO formálně zastupuje (ale nevystupuje, viz předchozí odstavec) Ministerstvo průmyslu a obchodu (MPO), některé závazky (šest mnohostranných) má ale v gesci Ministerstvo financí a Generální ředitelství cel. Podkladové analýzy postoje reprezentantů ČR nejsou známé (zveřejňované) a možná ani neexistují (Štěrbová 2008). MZe zřídilo pracovní skupinu pro WTO, jejímiž členy jsou kromě státních úředníků zástupci hlavních profesních organizací (Agrární komora, Potravinářská komora, Zemědělský svaz ČR). Tato skupina se ale schází jen cca jedenkrát ročně.

Základní závazky v oblasti zemědělství jsou obsaženy v Dohodě WTO o zemědělství a v tzv. Protokolu z Marrakéše ke GATT (1994). Rámec a možné cíle současných jednání jsou uvedeny v příloze A k Deklaraci Generální rady WTO (2004) a v hongkongském Prohlášení ministrů k pracovnímu programu z Dohy (2005). Přehledné, úplné nebo aktuální informace o WTO lze získat ve webové vitríně www.wto.org a v češtině na www.mpo.cz/dokument7894.html a www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/meo_wto.html.

V souladu s deklarovaným důrazem na liberalizaci jsou v rámci WTO navrhována závazná omezení cel, dovozních kvót a vývozních subvencí. Opatření a zejména jejich implementace bývají velmi složitá. Méně rozvinuté státy jsou v tomto systému poněkud zvýhodněny oproti rozvinutějším, ale z hlediska globální zodpovědnosti je to nedostatečné (hodnocení např. v dokumentech pražského institutu Glopolis – Foltýn, Kafková, Kopicová a Lebeda 2005). Při vyjednáváních se běžně argumentuje provázaností (nezřídka pracovní popisovanou jako „kompenzace“ - kdo chce méně

liberalizovat jedno, musí souhlasit s větší liberalizací druhého) mezi zemědělskými a nezemědělskými produkty, resp. mezi regulacemi mezinárodního obchodu s nimi. V 21. století, v rámci jednání o tzv. Rozvojové agendě z Dohá (DDA)¹², se postup liberalizace zpomalil, protože rozvojové státy včetně zemědělských velmocí jako je Čína, Argentina, Brazílie nebo Indie začaly účinněji hájit své zájmy.

V zásadě protekcionistická SZP je slučitelná s pravidly WTO jenom díky nedávným změnám, zejména díky reformě z r. 2003. Způsobem, který může být vnímán i jako trik, byla naprostá většina evropských subvencí, především přímých plateb, vyvedena z tzv. žluté skupiny podpor, o jejichž omezení se usiluje. V podobě zjednodušené platby na farmu (SPS) i zjednodušené platby na plochu (SAPS) jsou naopak v tzv. zelené, neomezované skupině. Naopak je EU už „smířená“ se zrušením vývozních podpor do konce roku 2013 (v souladu s prohlášením ministrů z Hongkongu z r. 2005, viz výše). Škodlivý vliv vývozních podpor EU na zemědělství zejména afrických států byl opakovaně prokázán, ale i podpory z tzv. zelené skupiny, zejména investiční, zřejmě mají vliv na rozhodování o produkci a o cenách. Vliv jednání a závazků v rámci WTO na utváření krajinného rázu v Česku je každopádně nepřímý a obtížně vyhodnotitelný, i když možná nemalý. Nepochybně zaslouží další zkoumání (a popularizaci).

Zcela aktuálně, na tzv. ministerských jednáních Ženevě na konci července 2008 nebylo dosaženo žádné kompromisní dohody o další liberalizaci zemědělského obchodu v rámci DDA.

4.2 Úmluva o krajině

Rada Evropy (RE) je mezivládní organizace založená v r. 1949 a sdružující v současné době 47 států – všechny evropské vč. Ruska, Turecka a kavkazských republik, jen Bělorusko má statut kandidáta. Agenda RE se soustředí na otázky lidských práv a svobod, demokracie, kultury a vzdělání. S Evropskou unií jako institucí nemá nic společného. V rámci RE bylo sjednáno celkem 210 úmluv a protokolů, z nichž cca 30 má větší politický význam.

Úmluva o krajině navazuje na koncept zpracovaný Shromážděním místních a regionálních samospráv¹³ v roce 1998 a byla otevřena k podpisu v říjnu 2000. V současné době (listopad 2008) ji podepsalo 35 států¹⁴ a z toho 29 (včetně ČR) i ratifikovalo. Vstoupila v platnost 1. března 2004, kdy ji ratifikoval desátý stát. Ze sousedních států ČR ji dosud nepodepsaly ani neratifikovaly Německo ani Rakousko, v celé Evropě pak už jenom Estonsko. Německo i Rakousko jsou federativní státy, ochrana krajiny je plně v pravomocích spolkových zemí a ty k čemukoliv jednotně zavazovat, plnění případně koordinovat nebo dokonce vymáhat je administrativně velmi náročné až skoro nemožné. Některé spolkové země přitom k ochraně krajiny (resp. tzv. krajinného obrazu) již přistupují v zásadě v duchu a intencích úmluvy.

Úmluva vychází z poznání, že krajina je předmětem veřejného zájmu, plní významnou roli v zemědělství, ekologii, kultuře a společnosti a je významnou součástí života obyvatel. Krajina zahrnuje jak pevninu, tak vodní plochy a toky, přírodní venkovské i městské oblasti, území jak esteticky, kulturně a historicky pozoruhodné, tak běžná území, anebo narušené krajinné celky. Úmluva požaduje, aby péče o krajinu měla charakter udržitelného rozvoje, zahrnujícího pravidelné udržování krajiny a sladování hospodářských, environmentálních a sociálních zájmů a postupů. Ochrana krajiny je pojímána jako ochrana celého komplexu tvořeného jak kulturní tak přírodní krajinou, zahrnující udržování význačných a charakteristických krajinných celků i jako součást kulturního dědictví. Úmluva klade důraz na krajinné plánování a evropskou spolupráci.

¹² http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/dda_e.htm

¹³ Stálý poradní orgán Rady Evropy, má 315 členů rozdělených do komory místních samospráv a komory regionů.

¹⁴ Aktuální stav např. na

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=176&CM=8&DF=&CL=ENG>

Rozhodující závazky obsahují články úmluvy č.5 a 6. V rámci všeobecných opatření (článek 5) se každá Strana zavazuje:

- a) právně uznat krajinu jako základní složku prostředí, v němž obyvatelé žijí, jako výraz rozmanitosti jejich společného kulturního a přírodního dědictví a základ jejich identity;
- b) zavést a provádět krajinné politiky prostřednictvím přijetí specifických opatření uvedených v čl. 6;
- c) zavést postupy pro účast veřejnosti, místních a regionálních orgánů a jiných stran, které jsou zainteresovány na definování a provádění krajinných politik podle písmena b);
- d) začlenit krajinu do svých politik územního a urbánního plánování, do své kulturní, environmentální, zemědělské, sociální a hospodářské politiky, jakož i do ostatních politik s možným přímým či nepřímým dopadem na krajinu.

V rámci zvláštních opatření k zavádění a provádění krajinných politik (článek 6) jsou specifikovány závazky směřující ke zvyšování povědomí o krajině; v oblasti podpory vzdělávání a výchovy, v oblasti vymezování a hodnocení krajin na území jednotlivých zemí a definování jejich cílových charakteristik. Pro realizaci krajinných politik se jednotlivé země zavazují zavést nástroje zaměřené na ochranu, správu nebo plánování krajiny.

Česká republika podepsala úmluvu dne 28. listopadu 2002 ve Štrasburku na 2. konferenci smluvních a signatářských států. V letech 2003-2004 postupně s úmluvou souhlasila Poslanecká sněmovna (29. 10. 2003) a Senát Parlamentu ČR (29. 1. 2004) a prezident republiky ji ratifikoval. Úmluva byla zveřejněna ve sbírce mezinárodních smluv ČR¹⁵ pod č. 13/2005.

Implementaci (uvedení do života) úmluvy měl podpořit výzkumný projekt VaV 640/6/02 „Zajištění realizace Evropské úmluvy o krajině v další činnosti MŽP“ (stručný publikovaný výstup viz Weber 2007), ale ta dosud příliš nepokročila. Zejména po volbách do sněmovny v r. 2006 se takřka zastavila, jen s výjimkou nepodstatných byrokratických úkonů především v rámci MŽP.

Weber (2007) volá po „celospolečenském dialogu“ a za příklad uvádí konferenci Tvář země. Jejím IV. ročník se uskutečnil v říjnu 2008 a právě při této příležitosti byla vyhlášena petice za skutečnou implementaci úmluvy. Na základě znalostí současného stavu právního rámce, politické a společenské situace, vzhledem k celkovému stavu kulturní krajiny a její ochrany a především k neutěšenému vývoji implementace Evropské úmluvy o krajině do právního řádu České republiky, se několik odborníků z oboru krajinného plánování a krajinářské architektury rozhodlo vyvolat celospolečenskou diskusi a občanskou iniciativu za záchranu kulturní krajiny a prostřednictvím petice podle zákona č. 85/1990 Sb., o právu petičním, vyvíjet stálý tlak na vládu a politické představitele, aby se jejich vztah k největšímu bohatství naší země změnil natolik, aby „prostřednictvím praktické implementace Evropské úmluvy o krajině vytvořili takové společenské klima, které by se pozitivně odrazilo na tváři naší krajiny“ (citát z www.kulturnikrajina.cz). Podle autorů petice resp. petičního výboru „praktický proces implementace Úmluvy neprobíhá, neboť jej žádné ministerstvo, politická uskupení ani veřejní činitelé nepodporují ani nedeklarují krajinu jako jednu z hlavních hodnot a priorit udržitelného rozvoje České republiky“ (dtto).

Petice usiluje o to, aby smysl a cíle Úmluvy byly důsledně a účinně zohledňovány při přípravě různých relevantních koncepcí jako například Politiky kultury, Politiky architektury, Politiky územního rozvoje, apod. Druhým cílem petice je pomocí této občanské iniciativy vyvíjet stálý tlak na vládní a politické představitele, aby účinným způsobem reflektovali ustanovení Úmluvy a zahájili proces její skutečné implementace a stálou kontrolu jejího naplňování.

Současně s otevřením a zveřejněním stránek www.kulturnikrajina.cz (13. 10. 2008) byly dopisy osobně osloveni všichni členové vlády a postupně jsou oslovováni i členové Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky a představitelé dalších významných institucí a organizací. K 28. lednu 2009 měla petice 379 signatářů.

¹⁵ Obdoba Sbírky zákonů, dostupná v elektronické podobě na <http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-mezinarodnich-smluv.aspx> a v tištěné podobě v nakladatelství Sagit, Ostrava.

4.3 Společná zemědělská politika EU

Společná zemědělská politika (SZP) je rozhodující strategie pro zemědělství v členských státech EU. Její základní charakteristiky byly zakotveny již v Římské smlouvě z r. 1957, a komplexně zformulována byla v r. 1962.

SZP je založena na třech hlavních ekonomických principech:

- Jednotný trh – odstranění vnitřních překážek vnitřního obchodu v rámci EU
- Zvýhodnění vlastní produkce – ochrana trhu EU (dovozní cla a vývozní subvence)
- Finanční solidarita – společné financování, takže některé státy jsou čistými příjemci a některé čistými přispěvateli.

Původně byla SZP zavedena ke snížení závislosti Evropy na dovozu potravin, což se objektivně podařilo, ale posléze vedla naopak k výrazné nadprodukci, růstu cen potravin v Evropě a poškozování ekonomik třetích států (zejména tzv. rozvojových), v nichž má zemědělství velký význam.

Eskalace těchto problémů v 80. letech spolu s tlakem zejména USA v rámci tzv. Uruguayského kola jednání GATT (viz výše, podkapitola 4.1 této studie) vedla k reformě pravidel, jejichž stručný přehled následuje. Celkový objem evropských zemědělských subvencí dosud průběžně narůstá, zatímco podíl SZP na výdajích EU pomalu klesá.

V současné době existuje několik nástrojů podpory zemědělství v rozšířené Evropě a těmi jsou:

- přímé platby
 - ve většině členských států „na farmu“ (SPS), vypočítané z příjmů v referenčním období 2000- 2002
 - v některých nových členských státech včetně ČR „na plochu“ (SAPS, viz podkapitola 3.1 této studie; příjemcem je uživatel podle evidence půdních bloků),
- „doplňkové platby“ ze státních rozpočtů na postupné dorovnání přímých plateb na nejvyšší úroveň mezi členskými státy (Top-Up, viz podkapitola 3.2 této studie),
- (ostatní) národní podpory,
- plány rozvoje venkova,
- různé dílčí operační programy (např. pro rybářství) a
- tzv. Společné organizace trhu pro jednotlivé komodity (cca 20) včetně i) intervenčních nákupů za zaručené ceny (ovšem jen v rámci produkčních kvót) a ii) dotací soukromého skladování.

Pro ochranu krajinného rázu je znepokojivý určitý rozpor mezi prohlášeními a skutečností. Například koncepční dokument Agenda 2000¹⁶ popsal tzv. evropský model zemědělství se čtyřmi hlavními charakteristikami:

- 1) celoplošně provozované multifunkční zemědělství, konkurenceschopné v produkci soukromého zboží a zároveň šetrné k životnímu prostředí;
- 2) zemědělství založené na malém a středním podnikání rodinného typu;
- 3) provázání rozvoje zemědělství s rozvojem venkova;
- 4) produkce kvalitních potravin při respektování stále přísnějších standardů jejich bezpečnosti a způsobů jejich výroby.

¹⁶ Politická dohoda hlav států nebo vlád členských států EU, uzavřená v březnu 1999 na summitu v Berlíně.

Úplný text je dostupný ve webové vitrině

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/ACFB2.html. Týmž názvem bývá ale označován také akční program přijatý Evropskou komisí 15. července 1997. To byla oficiální odpověď na požadavky vyslovené na zasedání Evropské rady v Madridu v prosinci 1995 a představuje všeobecný dokument o rozšíření a o reformě společných politik a zprávu o budoucím finančním rámci Unie po 31. prosinci 1999.

Jednotlivé programy a opatření SZP jsou ale nezdědka nedostatečná. V kombinaci s dalšími silami (konzervativní chování producentů i zpracovatelů, nabídka a poptávka a podobně) je skutečná podoba zemědělství někdy i velmi odlišná od uvedeného modelu, deklarovaného v Agendě 2000. Liberální prvky, které prosazují například Velká Británie, Česko nebo skandinávské státy, valnou většinou působí proti směřování k modelu s výše uvedenými charakteristikami. Proti nežádoucím vedlejším efektům (například podpora konkurenceschopnosti za cenu poškozování životního prostředí) by měla fungovat podmínka tzv. křížové shody (cross compliance). To je ovšem jen minimální rámec – při prokázání neplnění zákonných požadavků na ochranu přírodního prostředí musejí zemědělci vrátit část subvencí. V ČR systém křížové shody začíná fungovat až od r. 2009. Je to minimum i v jiném smyslu – jsou to jednotné požadavky v rámci EU, tedy jakýsi „nejmenší společný jmenovatel“ mezi všemi členskými státy. Podrobněji je křížová shoda pojednána v podkapitole 3.6 této studie.

Zemědělská politika EU trpí kromě tradičně kritizované nákladnosti¹⁷ (včetně vydržování ohromného administrativního aparátu na komunitární i národní úrovni) také určitou nekonzistentností a neprovázaností s ostatními politikami. Příkladem může být tápání v podpoře a využívání biomasy obecně a biopaliv zvláště, zejména pak v kontrastu s kontroverzní taktikou ústupu od pěstování a výroby cukru. Podpora konverze k energetickému využívání cukrovky se přímo nabízela, ale kvůli silným dílčím zájmům jiných producentů a obchodníků uvnitř i vně EU se neuskutečnila. Předpokládají totiž jakýsi univerzální ideál sociální struktury v sektoru zemědělství. Nevidíme důvod takové výjimečnosti právě zemědělství (ve srovnání se službami, řemesly, průmyslem, úřady a podobně) a vzhledem k pestrým přírodním a kulturním podmínkám a tradicím v Evropě nevěříme v onu univerzalitu, resp. připouštíme, že může být i hrozbou zestejnění, glajchšaltování. Dosavadní zkušenosti z ČR napovídají, že tyto programy a zvýhodnění jsou využívány s jen formálním splněním podmínek, aniž by se v realitě něco podstatného měnilo.

SZP v současné podobě představuje zvláštní směsici plánovaného, chráněného a tržního hospodářství. Potřeba dalších reforem – z více důvodů – je zřejmá¹⁸, ale společná představa neexistuje a jest se obává, že výsledkem bude reálněpolitický průnik nejsilnějších dílčích zájmů. V rámci Evropského modelu zemědělství a k jeho důslednému prosazování se nabízejí následující směry (vztahované k výše popsaným charakteristikám):

- Ad 1) skutečně přísně a diferencovaně kontrolovat vliv na životní prostředí (v tom i na krajinný ráz!) včetně welfare hospodářských zvířat
- Ad 2) radikálně omezit (až zastavit) přímé platby velkým podnikům
- Ad 3) rozvoj venkova fakticky nadřadit produkčním podporám zemědělství a podle toho upravit i rozhodovací (přerozdělovací) mechanismy, demokratizovat a zjednodušit je; připustit, že většina subvencí už nebude na prosté hospodaření jako dosud a že na ně budou mít nárok nejen „registrovaní zemědělci“, ale kdokoliv, kdo příslušné veřejné statky (s.l.) zajistí efektivně; mnohem silnější slovo musí mít venkovská samospráva (tento námět se opírá zejména o zkušenosti autorů z přípravy a naplňování Programu rozvoje venkova České republiky v letech 2007-2013)
- Ad 4) oslabit regulaci popř. standardizaci způsobů výroby (technologií, staveb, prostředků – je v rozporu s měřítkem a variabilitou mnoha znaků krajinného rázu, viz též v podkap. 1.1) a orientovat se na sledování a hodnocení stavu resp. účinků na sociální a environmentální podmínky (viz např. některé rozpory mezi proklamovanými cíli a skutečnými dopady některých nástrojů, popsané v kap. 3; k sociálním, zejména demografickým aspektům více např. v souboru studií Českého statistického úřadu o postavení venkova – ČSÚ 2009).

¹⁷ Často uváděný vysoký podíl výdajů na SZP v rámci rozpočtu EU mnoho nevypovídá – zemědělská politika je jedna z mála plně komunitárních politik a celkové veřejné výdaje v různých jiných resortech jsou větší, nezdědka i několikanásobně.

¹⁸ Její resp. jejich popis nebo dokonce analýza překračuje rámec této studie.

4.4 Program rozvoje venkova ČR na období 2007–2013 (PRV)

Program rozvoje venkova stanovuje priority a pravidla pro čerpání peněz z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD). Jeho naplňování ovlivňuje tvář značné části zejména extenzivně využívané zemědělské krajiny.

PRV vychází ze Společné zemědělské politiky (viz podkapitola 4.3 této studie) a z Národního strategického plánu rozvoje venkova¹⁹. Navazuje na zkušenosti s realizací Horizontálního plánu rozvoje venkova z programovacího období 2004-2006 a Operačního programu Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství (ve stejném období). PRV zpracovalo MZe ve spolupráci s Výzkumným ústavem zemědělské ekonomiky (VÚZE) na základě poměrně široké odborné i veřejné diskuse. V ní se zřetelně střetávaly zájmy „zemědělců“ (producentů, usilujících o maximální alokaci na osy I, případně i II, viz dále) a „starostů“ (lidí aktivních v tzv. rozvoji venkova, usilujících o větší podíl os III a IV, viz dále).

Mezi deklarované cíle PRV patří rozvoj venkovského prostoru na bázi trvale udržitelného rozvoje, zlepšení stavu životního prostředí a snížení negativních vlivů intenzivního zemědělského hospodaření, dále vytváření podmínek pro konkurenceschopnost České republiky v základních potravinářských komoditách a diverzifikace ekonomických aktivit ve venkovském prostoru.

Program rozvoje venkova se člení na čtyři tématické osy:

- osa I – Zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví
- osa II – Zlepšování životního prostředí a krajiny
- osa III – Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova
- osa IV – LEADER²⁰

Objemem finančních prostředků (53,8 %, tj. celkem cca 1, 95 mld. €) i dopady nakrajinný ráz je nejvýznamnější osa II, která zahrnuje agroenvironmentální opatření na zemědělské půdě a podporu zalesňování. Přímý vliv na krajinný ráz mají také pozemkové úpravy a zakládání porostů rychle rostoucích dřevin, nepřímo pak působí i další opatření (modernizace zemědělských podniků, přidávání hodnoty zemědělským a potravinářským produktům, program Leader).

4.5 Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004 – 2013)

Tento dokument je obtížně dostupný a hlavně v praxi přehlížený. Shodou okolností je to z našeho pohledu progresivní resortní koncepce s perfektní analytickou částí (z podkladů VÚZE) a s velmi přehlednou částí návrhovou.

Základní orientaci má vystihovat heslo ZEMĚDĚLSKÁ KRAJINA – VODA – BIODIVERZITA – VENKOV. Období platnosti rozděluje na tři časové etapy, etapu vstupní (2004 – 2006), etapu přizpůsobení (2007 – 2010) a etapu vyrovnání (2001 – 2013). Ze SZP přebírá terminologii „pilířů“, ale jejich struktura je propracovanější:

- Pilíř I – Podpora příjmů zemědělců a snižování rizikovosti zemědělské výroby.
- Pilíř II – Podpora ochrany životního prostředí.
- Pilíř III – Podpora restrukturalizace podniků agrárního sektoru a rozvoje venkova.
- Pilíř IV – Podpora obecných služeb pro agrární sektor

Koncepce stanoví následující cíle:

- (1) Zvyšování konkurenceschopnosti zemědělství a potravinářského průmyslu ČR vůči stávajícím i nově vstupujícím zemím EU a třetím zemím na základě zvyšování efektivity výroby,

¹⁹ Tento dokument zpracovalo Ministerstvo zemědělství ČR, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky Praha a DHV, s r. o. Ostrava v prosinci 2006 a byl schválen příslušnou procedurou v ČR i v Evropské komisi.

²⁰ Prostředky rozdělované prostřednictvím tzv. místních akčních skupin, více např. v podkapitole 4. 12. 2 této studie nebo na www.leaderplus.cz

kvality výrobků (založené i na environmentálně šetrných výrobních postupech), bezpečnosti, přidané hodnoty a regionální pestrosti produkce.

- (2) Zachování přiměřené zaměstnanosti v zemědělství a zlepšení životní úrovně zemědělské populace jako součásti venkovské populace snižováním důsledků zvýšené rizikovosti podnikání v zemědělství a stimulováním multifunkčního charakteru zemědělství, včetně diverzifikace zemědělství do nepotravinářského užití zemědělské produkce a do nezemědělských činností venkova.
- (3) Snižování rizik opouštění zemědělské půdy (s preferencí konzervace dočasně nadbytečné zemědělské půdy pro možné budoucí zemědělské využití), zlepšování scenerické hodnoty a rekreační funkce zemědělské kulturní krajiny a vesnice, včetně zvyšování rekreační hodnoty zemědělských vodních ploch a uchovávání národního kulturního dědictví významných zemědělských vodních děl, krajinných celků a zemědělské vesnické architektury.
- (4) Zvyšování schopnosti zemědělsky užívaných ploch zadržovat vodu stimulováním přeměny orné půdy na trvalé travní porosty (především v záplavových územích a v nivách vodních toků), urychlením pozemkových úprav a revitalizace zemědělských vodních toků se zohledněním přírodě blízkých způsobů retence vod, podporou odbahňování rybníků (při zachování jejich mimoprodukčních funkcí) ad.
- (5) Zlepšení kvality a čistoty povrchových a podzemních vod, které přicházejí do styku se zemědělstvím, také s ohledem na ochranu biologických vlastností a kvality půdního fondu ČR.
- (6) Soustavné zvyšování biologické rozmanitosti, kvality a biotopické hodnoty zemědělského půdního fondu ČR, včetně zalesňování dlouhodoběji nevyužívané zemědělské půdy nejhorší kvality.
- (7) Zvyšování podílu obnovitelných zdrojů energie ze zemědělství na celkové spotřebě energie v ČR a postupné směřování k „energetické soběstačnosti“ venkova z obnovitelných zdrojů.

Jako jeden z mála nedostatků této koncepce (ale i mnoha jiných koncepcí) hodnotíme stanovení v podstatě protichůdných cílů, totiž zvyšování efektivity a přitom zachování zaměstnanosti v zemědělství.

Tuto koncepci si neosvojila agrární lobby ani vláda a státní správa. Mimochodem, v čele MZe se od jejího zpracování vystřídalo pět ministrů během čtyř let. Podle našeho mínění představuje střídmy a racionální rámec, v němž by měly být zasazeny jednotlivé státní zásahy, z něhož by měly vycházet postoje ČR při prověřování a reformě SZP a v němž by měly být posuzovány nejrůznější podněty (výzvy, varování, výhrůžky,...) z agrárního sektoru. Neděje se tak.

4.6 Reforma zemědělské politiky (duben 2008)

Jednorázová iniciativa současné vlády ČR resp. ministerstva zemědělství, fakticky suplující aktualizaci „Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004 – 2013)“ (viz výše). Oproti ní je mírně oslabený důraz na mimoprodukční funkce a zřetelně zvýrazněn konzervativní přístup („návrat k tradičním hodnotám“) a vulgárně pravicový étos. Politický dokument deklaruje čtyři hlavní cíle resp. oblasti zájmu:

- a) Zvýšení kvality života na venkově, péče o krajinu a kvalitní potraviny. Postupný přesun pozornosti na nezemědělské resp. neprodukční záležitosti – budování infrastruktury obcí, obnovu krajinotvorných prvků a vodního režimu v krajině, vytváření protierozních opatření, apod.
- b) Podpora konkurenceschopnosti a omezení byrokracie v podnikání. Více dotací pro zemědělce za méně přísných podmínek. Podpora „generační výměny“ na venkově a mírná podpora využití OZE. Také privatizace některých zatím veřejných služeb.

- c) Narovnání vlastnických vztahů k půdě a zemědělskému majetku. Dopřivatizace zbývajících státní půdy a zpřístupňování pozemků, „zvýšení prestiže vlastnictví jako takového“.
- d) Liberální, ale spravedlivé pojetí zemědělské politiky EU. Spravedlivostí se rozumějí rovné podmínky zemědělských subvencí pro všechny státy unie. Omezení regulací a zároveň postupné snížení podílu zemědělských výdajů v evropském rozpočtu.

Komentář:

- Ad a) Z hlediska krajinného rázu to je jednoznačně kladný cíl. Existují ale obavy, zda na jeho dosažení bude vynaloženo dostatečné úsilí, zda přesun pozornosti nebude příliš pozvolný a zda bude doprovázen reálným přesunem zejména subvencí i jiných forem podpory.
- Ad b) Hned druhý cíl může být s prvním v rozporu, v lepším případě bude fungovat jako jeho doplněk nebo korekce.
- Ad c) Bez široce sdílené a komplexní představy o cílové podobě zemědělství a venkova v ČR (a k této podobě orientované regulace) hrozí převaha soukromých a ekonomických zájmů (a jejich nositelů – velkých podniků a dobře organizovaných lobbyistů) nad zájmy veřejnými, sociálními a environmentálními, které by měly hájit samosprávné a státní orgány a občanské iniciativy.
- Ad d) Používat ve spojitosti se SZP pojem „liberální“ je odvážné až zavádějící. Pragmatický přístup rezignuje jak na regulační možnosti národních vlád uvnitř EU (pružně a průhledně zasahovat ve veřejném zájmu, zejména sociálním a environmentálním), tak na globální odpovědnost – práva mimoevropských ekonomik na ochranu vlastních zemědělských trhů. Dosavadní snahy k dosažení čtvrtého cíle lze stručně charakterizovat jako obrana zájmů českých zemědělců včetně největších uskupení (např. Agrofert, Agropol nebo Alimpex) a včetně těch, kteří nadále vystavují zemědělskou půdu erozním rizikům a působí vodohospodářské problémy (co do kvantity i kvality), o snižování biologické rozmanitosti ani nemluvě.

Vyhlášení reformy na začátku roku 2008 vzbudilo v některých kruzích nepřiměřená očekávání, jejichž nenaplnění konstatovali někteří analytici již v letních měsících téhož roku a mimo agrární kruhy je výrazně ventiloval např. Tomáš Pavlíček v týdeníku Respekt č. 35/2008 (Pavlíček 2008).

4.7 Politika územního rozvoje ČR

Politika územního rozvoje ČR je zákonem definovaný nástroj územního rozvoje (§§ 31-35 zákona č. 183/2006 Sb., stavebního z.). Z těchto nástrojů (dalšími jsou územně plánovací podklady a územně plánovací dokumentace včetně samotných územních plánů) má nejvyšší „sílu“ (je závazná pro všechny ostatní) a největší zájmové území (celá ČR). V současné době (prosinec 2008) je právně poněkud složitá situace. Sice existuje vládou schválený dokument stejného jména, ale první Politika územního rozvoje ČR připravovaná podle citované zákoné úpravy je teprve v meziresortním připomínkovém řízení. Její pracovní verzi spolu s dalšími doprovodnými dokumenty lze nalézt ve webové vitrině Ministerstva pro místní rozvoj (<http://www.mmr.cz/getdoc/35ee3ae3-7fd2-46bb-9aa6-06076602f628/Politika-uzemniho-rozvoje-CR-2008>) nebo Ekologického právního servisu (pur.eps.cz).

Tento dokument má pro krajinný ráz význam spíše nepřímý a „negativní“ – především zakládá povinnost v navazující územně plánovací dokumentaci chránit (rezervovat) území pro výstavbu dopravní, energetické a jiné technické infrastruktury a dále stanoví směry tzv. rozvoje některých oblastí. V českém budovatelském pojetí je rozvojem míněn obecně růst finančního a hmotného

majetku a zejména další výstavba, kromě dříve zmíněné dopravy a energetiky také výrobní, obchodní, rekreační, bytová a podobně. Měl-li by tento dokument být skutečně práv svému názvu, měl by ve srovnatelném stupni závaznosti zahrnovat přinejmenším požadavky krajině politiky ČR (ve smyslu evropské Úmluvy o krajině, viz podkapitola 4.2).

4.8 Operační program Životní prostředí

Operační program Životní prostředí (OPŽP) je základním dokumentem pro čerpání peněz z Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF) a z Fondu soudržnosti (FS). Navazuje na zkušenosti z operačního programu Infrastruktura pro období 2004–2006. Jeho cílem je prostřednictvím zlepšování stavu jednotlivých složek životního prostředí podpořit udržitelný rozvoj regionů, dlouhodobou konkurenceschopnost a zaměstnanost. Administraci zajišťuje Státní fond životního prostředí. Na projekty z OPŽP má být rozděleno 4,9 mld. EUR, priority naznačuje rozdělení financí mezi jednotlivé osy:

1 Zlepšování vodohospodářské infrastruktury a snižování rizika povodní (FS)	40,44 %
2 Zlepšení kvality ovzduší a snižování emisí (FS)	12,89 %
3 Udržitelné využívání zdrojů energie (FS)	13,68 %
4 Zkvalitnění nakládání s odpady a odstraňování starých ekologických zátěží (FS)	15,79 %
5 Omezování průmyslového znečištění a snižování environmentálních rizik (ERDF)	1,23 %
6 Zlepšování stavu přírody a krajiny (ERDF)	12,20 %
7 Rozvoj infrastruktury pro environmentální vzdělávání, poradenství a osvětu (ERDF)	0,86 %
8 Technická pomoc (FS)	2,91 %

Opatření OPŽP jsou zacílena jednak na naplňování závazků ČR plynoucích z evropských nařízení a směrnic (např. výstavba ČOV, péče o lokality Natura 2000), jednak na projekty podporované dříve z prostředků Státního fondu životního prostředí (obnovitelné zdroje energie, odstraňování starých zátěží) a z krajinotvorných programů MŽP (revitalizace, péče o krajinu). Pro ochranu krajinného rázu jsou stěžejní opatření osy 6: podpora biodiverzity, obnova krajinných struktur a optimalizace vodního režimu krajiny (hodnocení jejich vlivů na krajinný ráz viz kap. 2) a dále environmentální poradenství a osvěta (osa 7). Z hlediska krajinného rázu jsou dále významná (a potenciálně riziková) opatření zaměřená na prevenci povodní (budování poldrů a retenčních nádrží) a využívání obnovitelných zdrojů energie (instalace větrných, solárních a malých vodních elektráren, nepřímo pak tlak na rozšiřování ploch energetických plodin pro nově budovaná zařízení). Případná rizika pro přírodu a krajinu by mělo omezit zapojení AOPK ČR. Agentura přijímá žádosti osy 6 a podílí se na jejich hodnocení a dále posuzuje projekty na prevenci povodní z osy 1.

OPŽP je koncipován jako široce otevřený všem typům žadatelů (výjimkou jsou speciální tituly jako implementace soustavy Natura 2000): od fyzických osob, přes obce, neziskové organizace až po státní organizace. Zajímavá je snaha upřednostňovat menší podniky: podle proklamace v úvodu by „poměr podpory pro malé a střední podniky neměl být menší jak 70 % oproti velkým podnikům“. Dále v textu však není popsáno, jak to bude prováděno (MŽP, SFŽP 2007, Fišer et al. 2009).

4.9 Regionální operační programy jednotlivých regionů soudržnosti (NUTS II)

Regionální operační programy (ROP) jsou základním rámcem čerpání prostředků na tzv. regionální politiku (politiku soudržnosti) EU. Jejich deklarovaným cílem je „zvýšení konkurenceschopnosti regionů, urychlení jejich rozvoje a zvýšení atraktivity regionů pro investory“.

Vztahují se vždy k tzv. regionu soudržnosti (statistické regiony NUTS II), sestávajícímu z jednoho až tří krajů a definovanými v zákoně č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje.

Podstatným omezením, vyjednaným na úrovni vlády v tzv. Národním strategickém referenčním rámci²¹, je určení prostředků v zásadě jako investičních, tedy především pro stavby a nákupy nákladného zboží (tj. především infrastrukturní projekty), nikoliv pro služby a osobní náklady. ROP pořizovaly Regionální rady jednotlivých regionů soudržnosti²². Vzhledem k uvedenému omezení a různým zájmům vlivných skupin převažují v tzv. rozvojových osách ROP dopravní stavby, výstavba infrastruktury pro cestovní ruch, a budování, opravy a modernizace objektů občanské vybavenosti (zejména v oblasti školství, sociální péče a zdravotnictví) a veřejných prostranství. Jediný ROP Moravskoslezsko má samostatnou „osu“ Rozvoj venkova, ale i ta je zaměřena především na sídla (intravilány).

V příloze č. 1 je popis prioritních os Regionálního operačního programu Jihozápad. Ochrana krajinného rázu v zemědělské krajině není prakticky vůbec podporovaná, leda jako budování a údržba infrastruktury pro cestovní ruch (stezky) nebo jako revitalizace zanedbaných areálů a ploch.

4.10 Programy rozvoje jednotlivých krajů

Program rozvoje kraje je základním střednědobým dokumentem regionálního rozvoje na úrovni vyššího územně samosprávného celku, který kraj zpracovává v samostatné působnosti na základě platné legislativy, zejména zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje a zákona o krajích č. 129/2000 Sb. Zastupitelstvo kraje ho ve své samostatné působnosti schvaluje, zajišťuje jeho realizaci a kontroluje jeho plnění. Analytická část programu obvykle vychází ze stávajících analýz a koncepcí, pořízených jako strategické dokumenty pro rozvoj jednotlivých tematických oblastí v pravomoci krajské samosprávy. Další součástí analytických podkladů je SWOT analýza, klasifikující vnitřní charakteristiky kraje na silné a slabé stránky a určující, které vnější jevy mohou představovat příležitosti a nebo hrozby. Nejdůležitější částí je návrh rozvojové strategie kraje, jejímž smyslem (srv. cíle ROP, podkapitola 4.9) je např. „dosáhnout rozvoje konkurenceschopnosti Jihočeského kraje posilováním atraktivity jeho území pro podnikání i investice, dynamizací lidských zdrojů a zkvalitňováním životních podmínek obyvatel při respektování principů udržitelného rozvoje“²³.

V příloze č. 2. jsou uvedeny relevantní pasáže Programu rozvoje Jihočeského kraje, který schválilo zastupitelstvo Jihočeského kraje 27. května 2008. Na nich se zakládá naše následující kritika. Triáda hodnot z vize programu, tedy konkurenceschopnost, prosperita a kvalita života je bohužel považována za stejnorodou. Kvalita života bez prosperity a dokonce konkurenceschopnosti (konkurence o co a v jakém rámci?) není zřejmě pro vysoké krajské úřednictvo a samosprávu dost dobře představitelná. Voda je chápána jako součást technické infrastruktury, nikoliv primárně krajiny. Zemědělství je traktováno jako výhradně ekonomická aktivita, která má odrážet evropské a světové ekonomické (!) trendy, a rozmanitost krajiny má především zabezpečovat možnosti rozvoje cestovního ruchu. Ve venkovských oblastech je prý třeba zajistit „stabilizaci osídlení“, což by ovšem pro mnohé mikroregiony znamenalo přijmout omezující opatření, protože -na rozdíl od jiných, stabilizovaných nebo vylidňujících se- v nich počet obyvatel roste tempem blížícím se 2% ročně. V programu ovšem taková úvaha chybí, protože zřejmě vychází z floskule o plošném, všeobecném vylidňování venkova.

²¹ Strategický dokument „nadřazený“ jednotlivým operačním programům, stanovující základní zásady čerpání prostředků z fondů EU v daném programovacím období.

²² Zvláštní přerozdělovací úřady pro jednotlivé regiony soudržnosti (NUTS II) s politickým vedením složeným ze zastupitelů krajů, které patří do daného regionu soudržnosti

²³ Parafráze globálního cíle programu, viz [http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=710&par\[lang\]=](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=710&par[lang]=)

Vymezení tzv. prioritních os je velmi nesystémové, kdy některé vycházejí z prostorového rozdělení (osy 4 a 5, Rozvoj urbánních prostorů a Venkovský prostor), jiné ze sektorů společenského života (ekonomický rozvoj, lidské zdroje a infrastruktura, cestovní ruch, veřejná správa) a zcela samostatně, asi příznačně na posledním místě je uvedena osa „Životní prostředí“. V rámci osy „Venkovský prostor“ je podobně nesystémově oddělena „Kvalita života na venkově“ od zemědělství, rybářství a lesnictví.

Mezi rozvojové aktivity programu patří i podpora krajinotvorných zemědělských (resp. lesnických) činností v marginálních oblastech, udržujících vysokou biodiverzitu a kulturnost krajiny a chránící její ráz. Tato deklarovaná podpora však není naplňována žádným zvláštním grantovým programem kraje a je krajně nejisté, že pokud by existoval, byl by skutečně zaměřen právě na ochranu krajinného rázu. Daleko pravděpodobněji by jeho vlastním smyslem byla podpora „jakýchkoliv“ zemědělských popř. lesnických (?) činností v tzv. marginálních oblastech a k ochraně krajinného rázu by tyto přispívali jen implicitně a nepřímo, pokud vůbec.

4.11 Zásady územního rozvoje jednotlivých krajů

Zásady územního rozvoje kraje (ZÚR) jsou základním nástrojem územně plánovací činnosti kraje. ZÚR jsou zpracovány pro celé území kraje a po svém vydání nahradí územní plány velkých územních celků. Obdobně jako PÚR v rozsahu celého státu, ani ZÚR nejsou v centru zájmu této studie.

V příloze č. 3 jsou uvedeny relevantní pasáže z návrhu Zásad územního rozvoje Jihočeského kraje, zpracovaného v květnu 2008. Naše hodnocení z pohledu předmětu zájmu této studie je víceméně kladné. Jak priority pro zajištění příznivého životního prostředí, tak priority pro zajištění hospodářského rozvoje kraje jsou příznivé pro ochranu krajinného rázu prostřednictvím citlivého hospodaření v krajině. Tyto priority ovšem samy o sobě nejsou výkonným nástrojem, jen výkladovou pomůckou. O něco silnější -a stejně nadějně- jsou zásady pro rozhodování o změnách v území a na základě nich stanovené úkoly pro územní plánování. Kladně hodnotíme i celý oddíl f (vymezení cílových charakteristik krajiny) a v něm jak vymezení krajinných typů, tak stanovení zásad pro využívání území podle těchto typů. S „fungováním“ nového stavebního zákona zatím není mnoho zkušeností, ale kdyby příslušné orgány skutečně efektivně prosazovaly stanovené zásady, bylo by patrně možno hovořit o pokroku ve srovnání s vývojem v několika posledních desetiletích.

Uvedené hodnocení se týká ZÚR Jihočeského kraje. Jedním z možných směrů dalšího výzkumu je mezikrajské srovnání ZÚR z tohoto hlediska a postupně i jejich uplatňování v praxi.

4.12 Strategické rozvojové plány obcí a mikroregionů

4.12.1. Mikroregiony

Tento pojem není upravený v obecně závazných předpisech. V ČR existuje několik tisíc mikroregionů, mají různé účely a různé velikosti a nezdá se, že by se ve velké ploše překrývaly. Mají různé formální statuty (všechny ani nejsou samostatnou právní osobou), přičemž často to bývají svazky obcí podle § 49 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích. Pokud mají právní subjektivitu a členský charakter, mohou se v některých účastnit i jiné subjekty než obce.

Strategie vznikají v naprosté většině „shora“ (čest výjimkám) jako podmínka čerpání z různých fondů a proto také obvykle rezignují na skutečně strategické úvahy, nepojmenovávají jasně upřednostňované cíle, ale jen strukturují všechny možné rozvojové aktivity, „aby se tam každý našel“ (tj. každý zájemce o dotaci, předkladatel projektu).

V příloze č. 4 je výtah ze Strategie rozvoje mikroregionu Sdružení Růže pro období 2007-2013. Tento mikroregion se nachází zhruba mezi řekami Malší a Stropnicí resp. sahá od Č. Budějovic

ke státním hranicím s Rakouskem. Strategii zpracovala na přelomu let 2006 a 2007 firma KP projekt, s.r.o., a to převážně expertním způsobem. Součástí prací ale byly i rozhovory se starosty a dalšími významnými činiteli v území a sběr připomínek od členů příslušné místní akční skupiny (o místních akčních skupinách více v následující podkapitole 4. 12. 2).

Ve „vizi“ je několik obecných, ale nadějných formulací:

- podmínky pro rozvoj podnikatelských aktivit (především malého a středního podnikání) zaměřených na využití zdejších tradic a zdrojů
- uchovat a rozvíjet tradiční podnikatelské aktivity v oblasti řemeslné výroby, zemědělství včetně jeho mimoprodukčních funkcí a služeb,
- projekty a aktivity, jejichž cílem je uchování a další vylepšování hodnotného venkovského vzhledu krajiny.

V prioritních osách není krajina ani zemědělství tematizováno, ale několik opatření je formulováno tak, že každý, kdo by chtěl prostřednictvím citlivého hospodaření pečovat o krajinný ráz, „se v nich najde“, tj. bude moci deklarovat, že jeho záměr je v souladu se strategií rozvoje mikroregionu.

4.12.2. Strategické plány LEADER

Metoda či přesněji přístup LEADER představuje vlastně soustavu nezávislých svépomocných mikroregionálních grantových rozvojových agentur s formálně omezeným vlivem místních samospráv. Tyto agenturky, zvané místní akční skupiny (MAS)²⁴, rozdělují prostředky ze IV. osy PRV, viz výše (kapitola 4.4). V současné době existuje v ČR kolem 150 MAS, z nich 112 čerpá z PRV a ostatní se na to připravují (viz např. www.leadercz.cz, www.leaderplus.cz). V patnácti tzv. starých členských státech EU představují MAS výjimečné struktury, vznikající často jen ve specificky problematických regionech, zatímco v ČR se ustavily skoro na celém území státu.

Podmínkou přidělení prostředků je tzv. integrovaná rozvojová strategie, dokument o předepsané struktuře a rozsahu. Jejich úroveň i obsah bývá proměnlivý a také způsob zpracování bývá různý, oproti jiným zde popisovaným typům strategie bývá ale kladem důraz na alespoň formální uplatnění metod komunitního plánování. Některé strategie (Strategické plány LEADER, ve zkratce SPL) trpí neduhy mikroregionálních strategií, jiné naopak mohou být až příliš úzce zaměřené, pokud vznikaly např. pod silným vlivem místních podnikatelů nebo jiných silných osobností reprezentujících dílčí zájmy. Soudíme, že z hlediska ochrany krajinného rázu představuje LEADER ne zcela využitou možnost, a že hlavní příčinou je slabá „krajinařská lobby“ respektive nízké povědomí naprosté většiny členů a činníků MAS (převážně starostové, podnikatelé a představitelé různých vesnických spolků) o významu a ochraně krajinného rázu.

V příloze č. 5 jsou uvedeny relevantní úryvky ze strategického plánu MAS SR (Místní akční skupiny Sdružení Růže). Ve středu zájmu tohoto dokumentu stojí lidé a princip spolupráce. Základní přístup je možné označit za ekonomický. Strategie vyloženě neodmítá péči o krajinný ráz, ale důsledné plnění cílů a využívání všech dostupných nástrojů by mohlo snadno vést k jeho narušení. Naštěstí lze předpokládat, že relativně nevelké veřejné prostředky (cca 80 mil. Kč v průběhu šesti let, tedy nevelké ve srovnání s hlavními zemědělskými penězovody) budou využity především v intravilánech sídel a s cítem, resp. že případnému poškození krajinného rázu zabrání příslušné orgány veřejné správy.

4.12.3. Obce

Účel a způsob zpracování rozvojových strategií bývá podobný jako u mikroregionů (viz výše). Zemědělství, krajinného rázu a obecně extravilánu se tyto strategie obvykle (mimo nejúrodnější, tradičně zemědělské oblasti) netýkávají. Podle našeho názoru k tomu mohou vést následující důvody:

- Zemědělci jako občanů, voličů a spotřebitelů je málo, a to i v rámci venkovských obcí.

²⁴ http://www.mze.cz/attachments/IV.1.1_Leader_final.pdf

- Většina vesničanů (obyvatel venkovských obcí) se soustředí na tzv. pokrok a vizuální městské příznaky v zastavěném území. O krajinném rázu mnoho nepřemýšlí nebo ho považuje za samozřejmost nevyžadující žádnou zvláštní péči.

- Většina vesničanů se ve volné krajině vyskytuje jen zřídka. Častěji jen myslivci a řidiči traktorů a jiných zemědělských strojů, kteří krajinu vnímají z dané perspektivy (doslova i obrazně)²⁵.

- Mnozí podnikatelé v cestovním ruchu si význam krajinného rázu jako atrakce zatím ještě neuvědomují.

Příklad Borovan: Borovany jsou poklidné jihočeské maloměsto v okr. České Budějovice na rozhraní Novohradského podhůří a Třeboňské pánve s cca 3,5 tis. obyvatel, v nadmořské výšce cca 500 m n. m. Strategický plán z prosince 2004 zpracovala Rosa - společnost pro ekologické informace a aktivity, o.p.s. s nadprůměrným využitím metod komunitního plánování. Z prvních deseti „projektů“ (rozvojových záměrů) vzešlých z participativního tzv. Borovanského fóra²⁶ se krajiny týkal jediný (i když, pravda, nejpodpořenější), a to ještě jen nejbližšího okolí města, jeho zázemí pro krátké vycházky. V návrhové části strategie je na „nejvyšších úrovních“, tj. ve vizi a v cílech daná problematika obsažena jen velmi nepřímo: podpora malého a středního podnikání, péče o životní prostředí. Ve strategické oblasti Životní prostředí (jedné ze čtyř) je ale krajině věnován hned první a zčásti i pátý ze šesti tzv. záměrů:

- A. Posilování ekostabilizační a estetické funkce krajiny
- B. Zkvalitnění životního prostředí v sídlech
- C. Zabezpečení technické ochrany životního prostředí
- D. Environmentální výchova
- E. Podpora rekreační funkce krajiny
- F. Rozvoj komunikace a spolupráce různých sektorů společnosti.

4.13 Zemědělské brownfields

Zemědělské brownfields (zpevněné nebo zastavěné a posléze opuštěné a nevyužívané areály a plochy), mnohdy výrazně poškozující krajinný ráz, mohou být pojednány v různém prostorovém rámci/měřítku, ale obecně platí že jsou spíše na okraji současného zájmu o regeneraci brownfields a že rozdílnost mezi více resortů není ku prospěchu věci.

K vymezení pojmu je vhodné poznamenat, že kolektiv badatelů z Fakulty managementu VŠE v Jindřichově Hradci používá blízký pojem „venkovské brownfields“ pouze pro budovy opuštěných škol, kulturních domů a bývalých prodejen družstva Jednota na vesnicích (Musil et al. 2007).

Gestorem regenerace brownfieldů (zde ve tvaru podle vládního úzu) je ministerstvo průmyslu a obchodu resp. agentura Czechinvest. Ta zpracovala Národní strategii regenerace brownfieldů, kterou vláda vzala na vědomí (pouze!) dne 9. 7. 2008. Hlavním cílem navržené strategie bylo její zaměření na regeneraci pro účely nového využití pro průmysl a obchod související s tvorbou pracovních míst, což vcelku odráží zájmy zadavatele a zpracovatele.

Víceméně souběžně zadalo ministerstvo pro místní rozvoj společnosti ÚRS Praha, a.s. zpracování studie „Omezení negativního působení nevyužívaných neprůmyslových objektů a ploch“ (ÚRS 2006). Studie je bohužel omezena na Ústecký a Jihočeský kraj (plus pasport neprůmyslových „deprimujících zón“²⁷ na území Prahy a Opavy) a soustředí se na analýzu a na popis vybraných konkrétních příkladů a problematiku regenerace nijak soustavně neřeší.

²⁵ Založeno na osobní zkušenosti. Spolehlivé údaje nejsou k dispozici.

²⁶ Dvoudenní, důmyslně strukturované veřejné jednání s aktivní účastí všech příšedších. Konalo se 23.-24. ledna 2004.

²⁷ K terminologii a výsledkům více např. Klíma 2007.

Ministerstvo životního prostředí se o brownfields zajímá převážně metodicky a platonicky, tedy bez přímé odpovědnosti a výkonu státní správy. Tento zájem je motivován ochranou zemědělského půdního fondu a krajinného rázu. MŽP vydalo v edici Planeta přehlednou publikaci „Regenerace brownfields“ (MŽP 2007).

4.14 Koncepce soustředěné na energii a vodu v krajině a na půdu

Energetické toky i koloběh vody v krajině jsou pilíři klasické „ekosystémové“ ekologie rozvíjené zejména v 60. a 70. letech 20. století, a to i v tehdejší Československu na vysoké úrovni (viz např. Dykijová 1970, Rychnovská 1979 nebo Jeník a Květ 1983). V současném ekonomickém a politickém uspořádání však takový přístup nemá oporu v příslušných institucích ani koncepčních dokumentech. Situaci lze označit za zanedbanou a roztržitou. Více než jinde zde působí „resortismus“. Myšlenkové, komunikační, instituční a sociální okruhy techniků (v energetice a dopravě), lesníků a zemědělců se dosud propojují jen v malé míře.

Jediná existující „koncepte“ je stručný a co do žánru víceméně esejistický rukopis Yvonne Gaillyové a Jana Hollana „(Staro)nová role venkova a zemědělství“ (Gaillyová a Hollan 2006). Ten shrnuje argumenty environmentální, ekonomické, sociální i např. bezpečnostní, proč je třeba rozvíjet energetiku založenou na důsledné decentralizaci a využívání plošných „venkovských“ obnovitelných zdrojů energie (biomasa, sluneční záření, vítr). Naznačuje i postupné kroky k dosažení cílového stavu: z počátečních zdůrazňuje potenciál a potřebu úspor v budovách i technologiích a cílevědomou orientaci na energeticky soběstačné zemědělství. Pro zajímavost můžeme zmínit i velmi, snad až příliš inovativní koncepci vysoké míry energetické soběstačnosti mikroregionu Frýdlantsko s využitím širokého spektra v místě dostupných obnovitelných zdrojů energie (Pávek 2004).

Evropská unie má sice už od r. 2005 schválený Akční plán pro biomasu (KOM(2005) 628 v konečném znění), ale jeho naplňování vázne. Součástí je totiž využívání biopaliv v dopravě, kde existuje velmi rozdílný přístup jednotlivých členských států, zájmy velkých petrochemických firem a úzký, ale nejasný vztah ke společné zemědělské politice a jejím reformám včetně reformy cukerního pořádku, vyžadované WTO. Jak vidno, resortismus se může uplatňovat i na evropské úrovni. Rizika spojená s „liberálním“ a úzce „klimatocentrickým“ řešením (požadavek na přimíchávání biosložky bez ohledu na její původ), zejména důsledky pro ekonomiku, ochranu přírody a zásobování potravinami v zemích vhodných k pěstování palmy olejné, nebyla při přípravě tohoto akčního plánu zohledněna.

V ČR i na úrovni státu platí požadavek minimálního podílu biosložky v celkových dodávkách tekutých paliv na trh (§ 3a z. č. 86/2002 Sb.), výhodný pro velké petrochemické firmy, které tuto povinnost plní podílem palmového oleje dováženého z tropických oblastí.

Z více důvodů, jejichž rozbor přesahuje rozsah této studie, se nepodařilo navázat na tradici tzv. bionafty (s podílem 31% metylesteru řepkového oleje) – její distribuce v ČR byla zastavena. Obdobně se nepodařilo transformovat produkci řepného cukru na etanol jako biopalivo (např. v palivu označovaném E85 s 15% minerálního benzínu). Využívání čistého rostlinného oleje z vlastní resp. velmi decentralizované produkce pro pohon především zemědělských strojů se vznětovým (Dieselovým) motorem je dosud ostudně nelegální²⁸ a je trpěno zhruba jako produkce a požívání marihuany.

Pro energetické využívání biomasy je rozhodujícím koncepčním dokumentem Státní energetická koncepce (SEK) z roku 2004. Biomasa v ní není pojímána jako rovnocenné „tuhé palivo“ s palivy fosilními, ale je zahrnuta mezi obnovitelné zdroje energie. Technické, ekonomické a jiné souvislosti soustavnějšího využívání domácí produkce energetické biomasy nejsou rozpracovány. Je

²⁸ Není uváděn resp. publikován žádný vážný veřejný zájem na tomto zákazu či přesněji řečeno nepovolení. Lze spekulovat o tom, že dílčí technické a administrativní překážky jsou zneužívány v zájmu a pod vlivem velkých obchodních společností petrochemického průmyslu.

nanejvýš žádoucí prosazovat v rámci aktualizace SEK (původně plánované na podzim roku 2008, ale aktuálně stále odkládané) její změny a doplňky v intencích citovaného dokumentu Gaillyové a Hollana.

V gesci jiného ministerstva nežli SEK (zemědělství oproti průmyslu a obchodu) pomalu vznikl český Akční plán pro biomasu. Tato práce sice byla v povolání rukou, sdružení CzBiom je jednou z mála platforem, kde se svrchuzmíněný resortismus efektivně překonává, ale sám zadavatel se převzetí výsledků a jejich předložení na jednání vlády ČR bránil různými odklady a administrativními obstrukcemi. Akční plán byl konečně schválen 12. ledna 2009. V tomto dokumentu podobně jako ve zprávě tzv. Pačesovy komise (viz dále v této kapitole) se operuje s rozlohou cca 2,0 – 2,1 milionu hektarů orné půdy údajně nutné pro zajištění tzv. potravinové bezpečnosti ČR. Význam tohoto pojmu v současných podmínkách ČR aniž jakékoliv podkladové úvahy či výpočty vedoucí k uvedené hodnotě se nám nepodařilo odhalit.

Vizi Gaillyové a Hollana teoreticky mohl účinně naplňovat Program rozvoje venkova ČR v letech 2007-2013 (PRV), ale nestalo se tak. Pro ilustraci (souhrnné hodnocení PRV viz podkapitola 4.4) uvedme, že dotace na založení plantáží rychle rostoucích dřevin z tohoto programu je přístupná jen pro podnikatele v zemědělství a hlavně jen v rozsahu produkce pro jejich vlastní spotřebu.

Využívání biomasy (v energetickém pojetí jako jednoho z tzv. obnovitelných zdrojů energie) podporuje i operační program pro roky 2007-2013 Životní prostředí (viz též podkapitola 4.8). Globálním cílem tzv. prioritní osy 3 tohoto operačního programu je „udržitelné využívání zdrojů energie, zejména obnovitelných zdrojů energie, a prosazování úspor energie“. Je podporováno využívání OZE jak při výrobě elektřiny, tak zejména tepla.

Podporovaná opatření zahrnují:

- instalace kotlů na biomasu a systémů využívajících biomasu pro výrobu elektřiny, pro dodávku tepla a pro přípravu teplé vody, event. v kombinaci s výstavbou centrální výroby paliv včetně technologické linky a
- instalace kogeneračních jednotek pro kombinovanou výrobu tepla a elektrické energie z biomasy, skládkového plynu, bioplynu apod.

Aktuální potenciál biomasy pro energetické účely v ČR je popsán v závěrečné zprávě tzv. Pačesovy komise (Anonym 2008). Podle našeho názoru jsou její silnou stránkou technologické aspekty. Podmínky a možnosti decentralizované energetiky, jakož ani krajinné a agrotechnické souvislosti pěstění resp. využívání biomasy však nejsou v dokumentu ani v dostupných podkladech (např. Karták, Beneš a Frolka 2008) dostatečně rozpracovány.

Druhým směrem vedle energetiky je péče o kvalitu i množství vody. Ta ale ve své alternativní resp. dlouhodobě udržitelné podobě nemá žádné mocné nebo alespoň konsolidované (viz výše zmíněný CZ Biom) přímluvce se širokým zázemím. Aktivní jsou například

- Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky (VÚZE) – viz Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004 – 2013) v podkapitole 4.5) a roztroušené zmínky o „Vize voda“ resp. „Čistá voda pro Evropu“, jejímž duchovním otcem je bývalý ředitel VÚZE Tomáš Doucha),
- agrární publicista Petr Havel (množství článků v tištěných i internetových sdělovacích prostředcích²⁹) a
- ekolog Jan Pokorný, ředitel o.p.s. Enki v Třeboni (Ripl et. al 1996, Kravčík et. al. 2007).

Chybí podpora od vodohospodářů, zejména od zastánců decentralizace. V zásobování pitnou vodou má velký význam několik málo povrchových zdrojů – přehradních nádrží zásobujících rozsáhlé vodárenské soustavy. Až v posledních letech se díky plánovacím povinnostem podle rámcové směrnice EU o vodě (2000/60/ES) prosazuje plošný přístup po celých povodích. Pěknou ilustrací

²⁹ Popularizace „Vize voda“ např. v <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/petr-havel.php?itemid=1341>

převládajícího přístupu je pojetí vody jako „náplně“ technické infrastruktury v Programu rozvoje Jihočeského kraje (podkapitola 4.10).

V ochraně půdy neexistuje žádná aktuální „politika“. Z koncepčních dokumentů je možné zmínit –chronologicky- nezávazné charty (deklarace), evropskou (RE 1972) a světovou (z r. 1981, otištěna např. v Kelley 1990) a tzv. tématickou strategii EU (EU 2006). Jádrem tématické strategie je návrh rámcové směrnice o půdě, ovšem na její formulaci ba ani potřebnosti se v posledních letech Rada EU (ministrů životního prostředí) nedokázala shodnout. Neexistuje ani vnitrostátní koncepce, jen tradiční nástroje kvantitativní (především co do výměry, tedy ani ne celého profilu) ochrana zemědělské a lesní půdy. Soustavná ochrana půdy proti erozi (dílčí problém) přitom představuje podstatné ovlivnění krajinného rázu.

4.15 Plány péče o jednotlivá (velkoplošná) chráněná území

Plány péče o velkoplošná chráněná území jsou svého druhu rozvojové strategie potenciálně velmi významné z hlediska předmětu této studie. Národní parky zabírají jen cca 1,51 % území ČR a proto se dále věnujeme pouze chráněným krajinným oblastem (CHKO), tj. celkem asi 13 % rozlohy státu.

Plán péče o chráněnou krajinnou oblast je odborný a koncepční dokument ochrany přírody, který na základě údajů o dosavadním vývoji a současném stavu chráněné krajinné oblasti navrhuje opatření k usměrňování a ovlivňování lidské činnosti s ohledem na předmět a cíl ochrany CHKO a stanovuje dlouhodobé a střednědobé úkoly ochrany přírody v těchto oblastech, zejména v péči o ekosystémy, biodiverzitu a krajinný ráz (!). Plány péče se zpracovávají podle § 38 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Slouží jako podklad pro jiné druhy plánovacích dokumentů a pro rozhodování orgánů ochrany přírody. Nejsou závazné pro fyzické ani právnické osoby. Podrobnosti o obsahu plánů péče pro jednotlivé kategorie chráněných území uvádí vyhláška MŽP č. 395/1992 Sb. a dále rozpracovávají metodické pokyny zveřejněné ve Věstníku MŽP (např. MŽP 2004).

V příloze č. 6 jsou uvedeny relevantní pasáže z Plánu péče o CHKO Třeboňsko. Popis cílového stavu i obecná doporučení k aktivitám na zemědělské půdě můžeme hodnotit z hlediska předmětu této studie bezvýhradně kladně. Bohužel, jak je uvedeno výše, plán péče nezahrnuje konkrétní nástroje aniž alokaci nějakých finančních prostředků pro dané účely. Bez radikální změny formálního statusu plánů péče o CHKO a nějaké formy rozšíření platnosti „za hranice resortu“ se účinná ochrana krajinného rázu neobejde.

Mimo formalizovaný režim přípravy a projednání plánu péče zpracovala správa CHKO také praktická pravidla pro stavby v CHKO Třeboňsko (Procházka a Lukešová 2004).

4.16 Literatura

Anonym (2008): Zpráva Nezávislé odborné komise pro posouzení energetických potřeb České republiky v dlouhodobém časovém horizontu. Verze k oponentuře 30. 9. 2008. ms.

ČSÚ (2009): Postavení venkova v Jihočeském kraji, Český statistický úřad, České Budějovice

Dykyjová D. (ed., 1970): Productivity of terrestrial ecosystems production processes, Czechosl. IBP/PT-PP Report. No 1, Praha.

EU (2006): Tematická strategie pro ochranu půdy, KOM(2006)231

- Fišer, B., Franková, L., Kostečka, P., Limrová, A., Pešout P. (2009): Operační program Životní prostředí. Ochrana přírody 1/2009.
- Foltýn, J., Kafková, T., Kopicová, M a Lebeda, P. (2005): WTO před zasedáním v Hongkongu, Glopolis, Praha.
- Gaillyová, Y., Hollan, J. (2006): (Staro)nová role venkova a zemědělství. ms.
- Jeník, J. a Květ, J. (eds.) (1983): Studie zaplavovaných ekosystémů u Třeboně. Studie ČSAV č. 4/1983, Academia, Praha.
- Karták, J., Beneš, I. a Frolka, P. (2008): Výpočet faktorů primární energie biopaliv a jejich porovnání s konvenčními zdroji energie. ms.
- Kelley, H. W. (1990): Keeping the land alive. Soil erosion – its causes and cures, FAO Soils bulletin 50, FAO, Rome
- Klíma J. (2007): Deprimující zóna nebo brownfields? Obec & finance č. 4/2007, Triáda, Praha.
- Kravčík, M., Pokorný, J., Kohutiar, J., Kováč, M., Tóth, E. (2007): Voda pre ozdravenie klímy – Nová vodná paradigma. Municipalia, Bratislava.
- Musil, M., Sedláková, J., Novotná, E., Nový, J. (2007): K problematice venkovských brownfields na Jindřichohradecku. In INPROFORUM 2007. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Jihočeská univerzita, Ekonomická fakulta, České Budějovice.
- MZe (2007): Program rozvoje venkova České republiky na období 2007–2013. MZe ČR, Praha.
- MŽP (2004): Metodický pokyn Ministerstva životního prostředí, kterým se stanoví obsah plánů péče o chráněné krajinné oblasti a postup jejich zpracování, projednání a schvalování. Věstník MŽP r. XIV částka 6, červen 2004, 1- 15.
- MŽP (2007): Regenerace brownfields. Edice Planeta č. 3
- MŽP, SFŽP (2007): Programový dokument OPŽP pro období 2007–2013. SFŽP, Praha.
- Pávek, P. (2004): Mám vizi. Dialog, Liberec.
- Pavlíček T. (2008): Soumrak farmářů. Respekt č. 35, Respekt Publishing a.s., Praha
- Procházka, A., Lukešová, M. (2004): Pravidla pro stavby v CHKO Třeboňsko. SCHKO Třeboňsko, ms.
- RE (1972): European Soil Charter, Resolution (72) 19,
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=588295&SecMode=1&DocId=644074&Usage=2>
- Ripl, W., Pokorný, J., Eiseltoová, M., Ridgill, S. (1996): Holistický přístup ke struktuře a funkci mokřadů a jejich degradaci. in: Eiseltoová, M. (ed.): Obnova jezerních ekosystémů - holistický přístup. Wetland International publ. č. 32, Oxford, UK, 16 - 36.

Rychnovská (ed., 1979): Function of grasslands in spring region - Kameničky project.

Štěrbová, L. (2008) WTO: známý scénář, nebo skutečně (a konečně!) průlom v jednáních? Britské listy 19. 7. 2008 (<http://www.blisty.cz/art/41694.html>)

ÚRS (2007): Omezení negativního působení nevyužívaných neprůmyslových objektů a ploch. Závěrečná zpráva projektu WB-17-05.V elektronické podobě dostupná na <http://www.urspraha.cz/clanek.html?id=436> nebo na <http://www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/zaverecna-zprava-projektu-3369.aspx>

5. Syntetická část - návrhy na změny a doplňky

5.1 Strategie a koncepce a jejich uplatňování

5.1.1 Světová obchodní organizace (WTO)

Návrhy můžeme rozdělit do dvou skupin na „zásadní“ (koncepční, fundamentální) a „provozní“ (menší, dílčí). Za zásadní považujeme následující:

1. Vzhledem k mnoha neblahým účinkům (environmentálním, sociálním a dokonce i ekonomickým – z určitého pohledu) a k nemalým administrativním nárokům a nákladům má smysl uvažovat o zrušení WTO „bez náhrady“.
2. Reformním řešením by bylo WTO důkladně transformovat včetně reformulace cílů a změny struktury a rozhodovacích mechanismů.
3. Jednou z možných komplexních změn podle 2. by bylo podřídit WTO OSN, přesněji nejspíš její Hospodářské a sociální radě.

„Provozní“, dílčí změny:

4. EU by měla v rámci WTO vystupovat sebevědomě, opatrně a transparentně. Podle některých svých kritiků zejména toho posledního není a po případném schválení Lisabonské smlouvy určitě nebude schopna (Křivka 2009), ale to je sporné a potvrzení nebo vyvrácení není bez soustavné politologické analýzy a širší diskuse možné.
5. V obdobném smyslu jako v bodě 4. doporučujeme změnit přístup ČR, přesněji
 - a) Posílit roli MŽP při přípravě „pozice“ ČR při jednání o „mandátu“ představitelů EU ve WTO.
 - b) Zvážit zapojení MMR, to je ale podmíněno vytvořením mechanismu, který by interpretoval jednak důsledky jednotlivých rozhodnutí WTO pro krajinu, jednak souvislost s územním resp. krajinným plánováním.
 - c) V nové verzi Státní politiky životního prostředí výslovně uvést souvislosti pravidel WTO s utvářením krajiny a věnovat této problematice potřebnou kapacitu (včetně kvalifikace!) na MŽP.
 - d) Činnost tuzemského „garanta“ vztahů k WTO, tedy MPO, by měla být průhlednější a hlavně kvalifikovanější. Nedostatky pojmenovala např. L. Štěrbová (2008).

5.1.2 Úmluva o krajině (ELC)

Resorty MŽP a MZe by měly:

6. Zadat studii dopadů současné podoby a předpokládaných reforem SZP na plnění cílů ELC. Podle výsledků studie korigovat česká stanoviska k reformám SZP.
7. Zahájit dialog s petičním výborem „Dvanáctera pro českou krajinu“.
8. Zveřejnit připravený implementační plán (Pelc et. al. 2008) a po intenzivní strukturované diskusi (a po projednání z diskuse případně vzešlých návrhů na změny a doplňky) ho schválit.
9. Následně dokončit přípravu Politiky krajiny ČR

Vláda jako celek by měla:

10. Zajistit ve všech relevantních kapitolách rozpočtu 2009 (a dalších) prostředky na implementaci ELC v úřední i praktické rovině
11. Při případné transformaci MZe důsledně prosazovat takové uspořádání, které povede k efektivnímu plnění cílů (resp. smyslu) ELC. Garantem by mělo být MŽP, ale musí překonat tradiční resortní přichylnost ke zvlášť chráněným částem přírody a věnovat se v potřebné míře a s potřebným nasazením i „volné krajině“

5.1.3. Společná zemědělská politika EU

Návrhy jsou podobně jako v podkap. 5.1.1. uspořádány zhruba od nejzásadnějších k dílčím:

1. Přeformulovat cíle SZP (základním principem budiž poskytování veřejných statků za veřejné peníze, jasné odlišit cíle a prostředky, atd.) a fakticky zrušit tzv. I. pilíř (zaměřený na produkci), třeba i velmi postupně, ale důsledně.
2. Zvážit „zpružnění rozvolnění“, tj. přesunutím SZP mezi sdílené pravomoci (unie a členských států) nebo přinejmenším tento přístup důsledně uplatňovat i při současné úpravě. Čistě unijní politikou by zůstaly vnější vztahy a dohled nad potravinovou bezpečností v měřítku celé EU.
3. Namísto detailní regulace technologií a jiných podrobností stanovovat jen základní cíle (environmentální, sociální i ekonomické) a nechat na lokální a regionální úrovni způsob jejich dosahování. Součástí, ba dokonce podmínkou takovéto decentralizace musí být péče o „kapacity“ v regionech – vzdělávání, výkonnou veřejnou správu apod. Pro krajinný ráz v úzkém smyslu slova to platí takřka bez výhrad, například pro ochranu biologické rozmanitosti mezinárodního významu jsou přitom potřeba opatření na mezinárodní úrovni.
4. Zpřísnit požadavky CC a GAEC (viz podkapitola 3.6.) ve vztahu ke krajinnému rázu:
 - S využitím požadavků čl. 10 směrnice Rady (EU) o stanovištích č. 43/1992 (krajinné prvky jako „nášlapné kameny“, nutné pro plošnou ochranu biologické rozmanitosti)
 - S nějakým zvýhodněním, pokud jsou zpracovány a respektovány krajinné politiky a využívány další přístupy a postupy podle Úmluvy o krajině.
5. Důsledně podporovat degresivitu plateb (největší zemědělské podniky by dostávaly relativně nejnižší přímé platby).

5.1.4 Program rozvoje venkova ČR na období 2007–2013 (PRV)

Program je v zásadě schválen, přičemž určité možnosti změn jsou prostřednictvím prováděcích dokumentů. Takové změny ale představují nové nároky na osvětu, poradenství a vůbec „administrativní kapacitu“ příjemců, takže jejich účinek může být sporný. Návrhy na změny jednotlivých titulů jsou uvedeny v podkapitole o nástrojích (5.2). Rizika PRV pro krajinný ráz mohou být tlumena pomocí CC a GAEC.

5.1.5 Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004 – 2013)

Aktualizovat - se zapojením zainteresované i široké veřejnosti - při zachování základního přístupu, deklarovaného v tomto dokumentu: zemědělská krajina – voda – biodiverzita – venkov. Možno i doplnit o některé prvky tzv. Reformy zemědělské politiky z dubna 2008 (podkapitola 4.6), zejména stran vlastnictví půdy (dlouhodobě sblížovat s užívatelstvím) a zpřístupňování pozemků. V aktualizované podobě předložit vládě ke schválení.

5.1.6 Reforma zemědělské politiky (duben 2008)

Netřeba nijak měnit, doplňovat, ale ani připomínat (s výjimkou uvedenou v předchozí části), byla to efemérní záležitost.

5.1.7 Politika územního rozvoje ČR (PÚR ČR)

Do obsahu koncepce bezodkladně doplnit alespoň rámcovou část o územních „nárocích“³⁰ a souvislostech ochrany biologické rozmanitosti a krajinného rázu.

³⁰ Obdoba územních nároků technické infrastruktury – názna, že oba typy využití území někdy mohou být ve střetu, že ochrana biologické rozmanitosti a krajinného rázu má také nadregionální význam (technické záměry z PÚR jsou závazné pro ostatní územně plánovací dokumentaci) a že není možná bez určitých omezení využívání půdy (vyhrazení, rezervace).

Ve spolupráci MMR a MŽP připravit postup a harmonogram doplnění či revize PÚR ČR mimo režim aktualizace upravený v § 35 z. č. 188/2009 Sb., stavebního zákona (kvůli rychlosti a operativnosti). Postup by zahrnoval i zapracování závěrů z Politiky krajiny ČR, předpokládané implementačním plánem ELC (viz podkapitola 4.2).

Zvážit novelizaci právní úpravy PÚR ČR (hlava III, díl 2 z. č. 188/2009 Sb., stavebního zákona), která by předešla pokračování nebo opakování situace popsané v podkap. 4.7, jejíž nesoustavná náprava je naznačena v předchozích dvou odstavcích.

5.1.8 Regionální operační programy jednotlivých regionů soudržnosti (NUTS II)

Vzhledem k povaze a významu těchto dokumentů již neexistuje rozumný soustavný způsob nápravy jejich nedostatků, které ve vztahu k ochraně krajinného rázu popisujeme v podkap. 4.9. Při rezignaci na koncepční řešení lze považovat za „minimum“ zahrnutí požadavků na ochranu krajinného rázu na úrovni jednotlivých finančních nástrojů, zde tedy při přípravě všech dalších „výzev“. K prosazování však neexistuje mnoho účinných nástrojů – nepochybně jsou jen apely na Regionální rady jednotlivých regionů soudržnosti (NUTS II) a nabídka metodické pomoci těmto úřadům, které administrují regionální operační programy. Takovou nabídku by mělo připravit MMR se zapojením soukromých, resortních i akademických výzkumných a projekčních pracovišť.

5.1.9 Programy rozvoje jednotlivých krajů

Možnosti nápravy současného neutěšeného stavu (viz analýza a příklad v podkapitole 4.10) jsou jen omezené – je to především politikum a oblast působení podnikatelských lobbistů. Nabízejí se jen velmi nepřímé cesty

a) přes ekologickou výchovu (v nejširším smyslu, tedy včetně osvěty a poradenství), zaměřenou jednak na pracovníky krajských úřadů, jednak na krajské politiky a voliče a

b) přes metodické vedení krajských úředníků ze strany resortu ŽP a zemědělství, včetně zvýšení pozornosti, věnované krajinnému rázu, při posuzování vlivů PRK na životní prostředí (SEA) podle zákona č. 100/2001 Sb.

5.1.10 Zásady územního rozvoje (ZÚR) jednotlivých krajů

Nástroje územního plánování nejsou v centru zájmu této studie. Příklad ZÚR Jihočeského kraje (vybrané pasáže v příloze č. 3, hodnocení v podkapitole 4.11), dává jistou naději. V tomto dokumentu jsou „priority pro zajištění příznivého životního prostředí“, „zásady pro rozhodování o změnách v území“, „vymezení cílových charakteristik krajiny“ „vymezení krajinných typů“ a „zásad pro využívání území“ zpracovány zodpovědně i náročně. Věci by tedy pomohla jistá popularizace těchto zásad a charakteristik mezi všemi složkami veřejné správy, zapojenými do pořizování územních plánů obcí, jakož mezi veřejností zainteresovanou na ochraně přírody a krajiny – občanskými sdruženími podle § 70 zákona č. 114/1992 Sb. Výsledkem by mohlo být jednak poměrně „rutinní“ uplatňování jmenovaných zásad a charakteristik v územních plánech obcí, jednak jejich proliferace do dalších krajů.

5.1.11 Strategické rozvojové plány obcí a mikroregionů

5.1.11.1. Mikroregiony

Vzhledem k tomu, že ze samé své podstaty vznikají strategické rozvojové plány mikroregionů velmi decentralizovaně až živelně, existují jen dva možné směry zlepšování:

- ekologická výchova v nejširším smyslu, tedy včetně osvěty a poradenství, zaměřená na pracovníky a činovníky v místní veřejné správě a v poradenských firmách působících na poli regionálního rozvoje

- u státních finančních zdrojů důsledně vyžadovat, aby součástí výběrových kritérií pro čerpání z těchto zdrojů bylo všude tam, kde to má smysl, hodnocení vlivu projektu na krajinný ráz.

5.1.11.2 Strategické plány LEADER (SPL)

Pro SPL platí v zásadě totéž co pro PRV jako takový (viz podkap. 4.4), tedy omezené možnosti změn a doplňků. Navíc platební agentura (SZIF) průběžně natolik mění různé administrativní požadavky (Guthová 2008), že přidávat k nim ještě další změny, byť motivované ochranou krajinného rázu, by bylo k místním akčním skupinám (MAS, funkčně to jsou zhruba řečeno mikroregionální grantové agenturky, viz podkap. 4.12.2) poněkud nezodpovědné. Další, byť podobně „subjektivní“ překážkou je složení místních akčních skupin, popsané v podkap. 4.12.2. Motivaci jejich členů by ovšem bylo možné postupně povzbudit soustavným informačním a osvětovým působením.

5.1.11.3 Obce

Variabilita a živelnost zde ještě více než u mikroregionů (viz výše 5.1.11.1) brání použití nějakých striktních opatření. Těžiště proto obdobně leží jednak v EVVO (ekologická výchova, vzdělávání a osvěta) obecně, jednak ve specifické osvětě zaměřené na nižší úroveň veřejné správy.

5.1.12 Zemědělské brownfields

Považujeme za žádoucí, aby se některá z resortních nebo akademických výzkumných institucí soustavně zaměřila na tuto problematiku. Koncept tradičních, převážně průmyslových brownfields musí být v obecném povědomí rozšířen. Orgány veřejné správy (především, ale nejen územního plánování a ochrany přírody a krajiny) na úrovni krajů a úřadů obcí s rozšířenou působností by měly mít podrobnější povědomí o možnostech a souvislostech revitalizace a renaturalizace zemědělských brownfields. Revitalizací zde rozumíme návrat k nějaké hospodářské nebo společenské funkci a renaturalizací naopak vývoj méně antropogenní, směrem k „přírodě“, přičemž mohou být do značné míry využívány i přírodní procesy a zlikvidovány nebo odstraněny jen nejnebezpečnější části nebo tzv. ekologické zátěže. Chápeme to jako součást formování sádkovské „nové divočiny“ (viz např. Sádlo a kol. 2005). Mimo intravilány by se měly renaturalizace uplatňovat více než dosud.

5.1.13 Energie (a voda) v krajině

Překonání resortismu, doslovného i obrazného, je obtížný úkol. Vyžaduje podporu ve výzkumné, vzdělávací, občanské i podnikatelské sféře, aby případný pokus „shora“ o jeho překonání byl dlouhodobě udržitelný. Ohromný přínos mezisektorových diskusí, jaké proběhly například na tzv. Otevřeném prostoru Trastu pro ekonomiku a společnost na přelomu ledna a února 2009³¹ je mimo jakoukoliv pochybnost.

Jedním z perspektivních směrů je rozvoj decentralizované energetiky. Aktuální stav, vyhlídky a souvislosti popisuje Polanecký (2008).

5.1.14 Plány péče o jednotlivá (velkoplošná) chráněná území

Při současném právním postavení plánů péče o velkoplošná chráněná území (jsou to jen oborové dokumenty ochrany přírody, nezávazné pro druhé osoby) není na jejich obsahu a struktuře mnoho co zlepšovat nebo doplňovat. Nepochybně je žádoucí, aby v nich byla ochrana krajinného rázu pojednána na úrovni srovnatelné s příkladem zhodnoceného plánu péče o CHKO Třeboňsko.

5.2 Jednotlivé nástroje

5.2.1 Platby za zemědělské hospodaření ve znevýhodněných oblastech (LFA)

Uvědomujeme si spíše teoretickou povahu tohoto námětu, než přece. Bez radikální proměny základních principů a pravidel EU a WTO mají dále navrhované změny jen velmi omezený efekt.

³¹ Více na www.thinktank.cz

Navrhujeme stanovit jasný cíl (smysl) takových plateb a přitom jasně zvolit mezi sociální a environmentální funkcí. Tomuto rozlišení podřídí i definici (vymezení) dotčeného území. V prvním případě by se jednalo o dávku, na kterou by měl nárok například každý podnikatel v zemědělství do určité výše majetku a příjmu, užívající pozemky (a žijící!) v nějak definované „nevýhodněné oblasti“. Ve druhém případě by podmínkou výplaty byl určitý stav biotopů (a např. vody odtékající z mikropovodí), stanovený a kontrolovaný za účasti orgánů ochrany přírody. Zásadní slabinou může ovšem být identifikace konkrétních příčinných vazeb, určení míry zavinění, zodpovědnosti a podobně. Lze uvažovat i o dalších funkcích (produkční, energetické), ale v těchto případech je regionální přístup mnohem spornější a komplikovanější. Sociální funkce plateb LFA (v současné podobě) je značně deformována aktuálními vlastnickými a uživatelskými vztahy k půdě.

5.2.2 Agroenvironmentální opatření (AEO)

Z čistě environmentálního pohledu by bylo příznivé zvýšit podporu (sazby, míru dotací) ekologického pěstování zeleniny, ovoce a bylin na úkor tzv. integrované produkce (s méně „přísnými“ požadavky na ochranu přírodního prostředí). Systémovější by ale bylo zvýšit alokaci prostředků pro obě zmíněná opatření, například přesunem z přímých plateb (tzv. I. pilíře SZP).

Titul „Ošetřování travních porostů“ by bylo možné vztáhnout jen na ty pozemky (území) a na ta opatření, která jsou skutečně nadstavbová a k nimž neexistuje jiná, zejména ekonomická motivace. Základní úkony (jedna seč ročně) musejí být součástí cross-compliance. Při současných podmínkách totiž stačí pouhé zmulčování resp. občasná likvidace náletových dřevin. Případné riziko „opouštění“ (žádného obhospodařování) pozemků by mohla snížit efektivní podpora energetického využívání biomasy, viz též podkap. 4. 14). Obecně je třeba přednostně dbát na plnění specifických účelů jednotlivých plateb resp. nástrojů.

U titulu „Trvale podmáčené a rašelinné louky“ navrhujeme navýšit platbu pro pozemky s členitým a obtížně přístupným terénem. Takový krok by měl být doprovázen určitým zpružněním pravidel AEO a zpřísněním kontrol. Do určité míry by se tento titul AEO přiblížil podmínkám (a zároveň i výškou/sazbou dotací!) Programu péče o krajinu. Potřebné účinnosti by napomohlo překonání institucionálního resortismu mezi zemědělstvím a životním prostředím. Například při kontrolách (ale také při vymezování dotčených pozemků, zejména mokřadů) by mohly mnohem víc a lépe spolupracovat konkrétně Státní zemědělský a intervenční fond s Agenturou ochrany a přírody ČR.

5.2.3 Faremní plány šetrného hospodaření

Systematicky podporovat zpracování a realizaci individuálních plánů šetrného hospodaření (faremních plánů péče). Tento nástroj je v některých státech běžně používán zejména na ekologických farmách, ale kombinace expertního a participativního (interaktivního) přístupu je inspirativní i pro konvenční hospodaření. Zkušenosti z několika evropských států přehledně shrnují Šarapatka a Niggli (2008). V ČR jsou v současné době faremní plány zpracovávány na zcela dobrovolné bázi s nesoustavnou veřejnou podporou jako pilotní projekty. Navrhujeme vytvořit z nich nástroj zohledňující ochranu krajinného rázu v kontextu celé farmy resp. okolní krajiny využitelný na celém území ČR pro ekologické i konvenční podniky. Podpořit jejich zpracování dotacemi z národních nebo evropských zdrojů. Přitom si uvědomujeme, že tento nástroj není samospasitelný a že jeho prosazování není z více důvodů jednoduché.

5.2.4 Cross compliance (CC)

Naše doporučení mají opět určitou „hierarchii“ od obecných ke konkrétnějším. Společným smyslem je dosáhnout skutečné efektivity z pohledu široce pojaté ochrany přírody (včetně ochrany krajinného rázu). Tím se zajistí skutečné poskytování veřejných statků za nepochybně veřejné finanční prostředky.

- Mezi krajinné prvky, jejichž ochrana je součástí GAEC, zahrnout i skalky a mělké půdy a také mokřady.

- Při vymezování krajinných prvků k evidenci v nejvyšší možné míře používat vrstvu mapování biotopů, kterou spravuje Agentura ochrany přírody a krajiny ČR.
- Ke kontrole stavu krajinných prvků využít odbornou část metodiky hodnocení a aktualizace biotopů (Guth a kol. 2007).
- Klást vysoké kvalifikační požadavky na inspektory SMR i GAEC, v případě GAEC zvážit přímé institucionální zapojení oborových kontrolních orgánů, zejména ČÍŽP (České inspekce životního prostředí).

5.3 Obecné a ostatní náměty a návrhy

- 1) Komplexně a široce podporovat **lokální cykly potravin**. Základem musí být formulace vůle resp. politického cíle – zahrnutí do strategických dokumentů. K jeho dosažení bude potřebná jak analýza současných podmínek (právních, správních i ekonomických) včetně identifikace překážek, tak následný návrh konkrétních nástrojů (viz též podkap. 6.2).
- 2) Zahrnout **hodnocení vlivu na krajinný ráz jako jedno z hodnotících kritérií** ve všech (pokud možno) grantových programech především z veřejných zdrojů. Samozřejmě jen v těch, u nichž uskutečněné projekty mohou krajinný ráz významně ovlivnit.
- 3) **Ochrana krajinného rázu při umísťování a povolování staveb**. Zejména mimo CHKO rozvinout dobrovolné nástroje:
 - a) Zpracovat zásady podobně jako jsou v CHKO (příklad z Třebońska viz Procházka a Lukešová 2004) a k jejich používání motivovat stavebníky nevelkým, ale zřetelným a pokud možno administrativně nenáročným ekonomickým zvýhodněním. V CHKO by toto zvýhodnění bylo fakticky nárokové. V přírodních parcích by tento nástroj spravoval krajský úřad, jinde místně příslušný stavební úřad. Zvýhodnění by nemělo být na úkor obce, tedy např. mít podobu snížení daně z nemovitostí. Opatření by se mělo zavádět postupně, přednostně v blízkosti VKP (zejména registrovaných a těch se zvýšenou estetickou hodnotou) a krajinných dominant.
 - b) Poradenství: využít například všechna pracoviště AOPK ČR, na dobrovolné bázi spolupracovat se stavebními a projekčními podniky (možná i s využitím motivace podle písm. a).
 - c) Zvyšovat povědomí a kvalifikaci pracovníků stavebních úřadů s využitím výstupů dílčích úkolů V004 a V005 tohoto výzkumného záměru.
 - d) Při rozhodování o umísťování staveb více využívat územně analytické podklady (a samozřejmě dbát na jejich aktuálnost a vysokou odbornou úroveň).
 - e) Samozřejmostí je přiměřená územní diferenciaci, např. využívání katalogů dobrých příkladů (patrně v územních obvodech ORP) a obdobně – v týchž obvodech – také jednotná specifická interpretace příslušných zásad ze ZÚR.
- 4) Výrazně posílit **metodické vedení ze strany MŽP** (a resortních výzkumných ústavů) úředníků krajských úřadů, kteří připravují vydání nebo změny a doplňky nařízení, jimiž se zřizují přírodní parky podle §§ 12 a 77a z. č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

5.4 Literatura

Guth, J. a kol. (2007): Příručka hodnocení biotopů. AOPK ČR, ms.

- Guthová, Z. (2008), manažerka Místní akční skupiny Sdružení Růže se sídlem v Borovanech; ústní sdělení v prosinci 2008.
- Křivka, P. (2009): Lisabonská Bílá hora a obnovené zřízení bruselské. Britské listy 4. 1. 2009 (<http://www.blisty.cz/art/44540.html>)
- Pelc, F. et. al. (2008): Plán postupu Ministerstva životního prostředí pro implementaci Evropské úmluvy o krajině do roku 2013, ms.
- Polanecký, K. (ed., 2008): Bezpečnostní, sociální a ekonomické výzvy decentralizované energetiky. Edice APEL, Hnutí DUHA a Zelený kruh, Praha.
- Procházka, A., Lukešová, M. (2004): Pravidla pro stavby v CHKO Třeboňsko. Správa CHKO Třeboňsko, ms.
- Sádlo, J., Pokorný, P., Hájek, P., Dreslerová, D., Cílek V. (2005): Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí, Malá Skála, Praha.
- Šarapatka, B., Niggli, U. a kol. (2008): Zemědělství a krajina – cesty ke vzájemnému souladu. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.
- Štěrbová, L. (2008): WTO: známý scénář, nebo skutečně (a konečně!) průlom v jednáních? Britské listy 19. 7. 2008 (<http://www.blisty.cz/art/41694.html>)

6. Souhrn

6.1 Obecné poznatky

Základní vztah zemědělství a krajinného rázu (resp. jeho ochrany) není ani zdaleka plně reflektovaný. Přesněji, zčásti je intuitivní a zčásti opomíjený.

Přehled a rozbor relevantních koncepcí a strategií ukazuje následující:

- Rozhodující podmínky pro zemědělské hospodaření jsou určovány v měřítku světadílů (WTO, EU) a jsou fakticky velmi glajchšaltující. Tento efekt, ať už je motivován snahou o liberalizaci světového obchodu nebo o prohloubení evropské integrace, působí přímo proti povaze krajinného rázu (regionální variabilitě a místní specifičnosti).
- V rozhodujících dokumentech hrají hlavní roli ekonomická hlediska. V některých je možné najít verbální ohledy na environmentální a sociální oblast, ale ty jsou skutečně účinné mnohdy jen za specifické konstelace vlastnických a společenských podmínek (obvykle podmíněných místní resp. regionální tradicí a vývojem) a tedy ne na celém území působnosti.
- Skutečně komplexní (tedy adekvátní svému předmětu) jsou zřejmě na celostátní úrovni „Koncepce agrární politiky ČR pro období po vstupu do EU (2004 – 2013)“ (viz podkapitola 4.5), bohužel poněkud opomíjená, a nově zásady územního rozvoje jednotlivých krajů, v nichž stanovované „zásady pro využívání území jednotlivých vymezených základních typů krajiny“ by mohly nahrazovat nedostatečnou reflexi, zmíněnou v úvodu této podkapitoly.

Na úrovni jednotlivých nástrojů lze zobecnit následující poznatky:

- U většiny nástrojů je nedostatečné provázání veřejných financí s produkcí a ochranou veřejných statků (zejména sociálních a environmentálních veřejných zájmů resp. politických cílů) vč. ekosystémových služeb a péče o kulturní krajinu.
- U naprosté většiny zkoumaných nástrojů chybí potřebná pružnost a cílenost.
- U mnoha nástrojů (resp. podmínek jejich používání) neexistuje rozvaha o širších souvislostech, takže běžně vyvolávají nezamýšlené účinky s opačným efektem, než je deklarovaný cíl opatření.
- Problémy zmíněné v předchozí odrážce jsou možné mj. vinou dosud naprosto nedostatečných (ve vztahu ke krajinnému rázu) kontrolních mechanismů. Reálnou šanci na zlepšení nabízí právě probíhající zavádění cross compliance včetně GAEC (viz podkapitola 3.6), ale zároveň je nezanedbatelné riziko, že kontroly se soustředí na administrativní požadavky a použité metody ani kvalifikace kontrolorů nezaručí žádoucí ochranu přírody a krajiny.
- I pro využívání mají velký význam hodnotové postoje zemědělců – v příznivém případě brání zneužívání, „senzibilizují“ vůči místním specifikům a motivují k využívání cílených, někdy i administrativně náročnějších nebo z hlediska získaných prostředků ne tolik efektivních nástrojů.

V nepříznivém případě je tomu právě naopak.

Účinky nejvýznamnější subvence, SAPS, na krajinný ráz hodnotíme jako smíšené. Zásadní nevýhodou je plošnost, tedy absence územní diferenciacie. Podle výstavby zejména v okolí velkých měst a dálnic se zdá, že proti vyjímání půdy ze ZPF působí jen slabě, pokud vůbec. Po několik let působily přímo proti zachování neprodukcí biotopů („kazů“ v polích a loukách, viz též následující odstavec) a až s náběhem působnosti tzv. cross-compliance (podrobněji o tom v podkapitole 3. 6 této studie) lze očekávat snížení tohoto tlaku.

Z obecných problémů je třeba zmínit, že neexistují komplexní víceoborové strategie, které by v praxi propojily získávání energie z obnovitelných zdrojů a ochranu vodních zdrojů i toků (v ekosystémovém, tedy nejen hydrologickém smyslu) s péčí o krajinu a s dlouhodobým hospodařením v ní na bázi lokálních ekonomik.

Ochrana krajinného rázu ve vztahu k zemědělství je o mnoho let či fází zaostalejší oproti ochraně krajinného rázu v oblasti územního plánování, především při umísťování a navrhování staveb.

6.2 Splnění cílů výzkumu

Zadané cíle výzkumu (viz úvod) byly v zásadě splněny. Jak předvedeno ve druhé části podkap. 6.1, nebyly identifikovány „mezery“ (ze zadání) ve stávajícím systému nástrojů potažmo (naléhavá) potřeba navrhnout nové ekonomické nástroje ochrany krajinného rázu. Nově navržené nástroje (kapitola č. 5) mají povahu spíše administrativní a informační (poradenství).

„Navrhnout provázaný systém dotací a poplatků“ (ze zadání) se ve světle provedených průzkumů a rozborů jeví jednak jako příliš náročné (mimo rozsah studie resp. objem prací na ní), jednak jako spíše jen teoretická záležitost mimo celkové zaměření projektu.

Limity rozvoje lokálních ekonomik a použití lokálního multiplikátoru byly studovány v jiných souvisejících výzkumech (Kutáček 2007, Uhlířová 2008)

6.3 Náměty pro další výzkum

6.3.1 Jednotlivé nástroje (z kapitoly 3)

- Exaktní zhodnocení vlivů AEO a PPK na krajinný ráz.
- Faremní plány jako speciální typ AEO a jejich možný přínos pro krajinný ráz – zhodnocení zkušeností ze zahraničí a z pilotních projektů v ČR.
- Příjemci dotací - podíly na jednotlivých titulech podle velikosti subjektů.
- Posouzení účinnosti vynakládání peněz na AEO – skutečné environmentální efekty.
- Uplatňování CC a GAEC jinde a v ČR.
- Opačně působící dvojice vybraných nástrojů (viz některé sporné a paradoxní vlivy, identifikované v kap. 3).
- Návrhy konkrétních finančních a správních nástrojů na podporu lokálních cyklů potravin.

6.3.2 Strategie a koncepce (z kapitoly 4)

- Zhodnocení plnění proběhlých relevantních strategií, zejména z let 1998-2006.
- Soustavné srovnání a analýza PRK a ZUR v jednotlivých krajích; jak samotného obsahu, tak naplňování a prosazování (implementace).
- Srovnání ochrany krajinného rázu v plánech péče o jednotlivé CHKO.
- Vliv WTO na krajinný ráz v ČR – mechanismy a hodnocení.
- Rozpory mezi proklamacemi ve strategiích a skutečnými účinky.

6.3.3 Společné, obecné a různé

- Příklady - dobré zkušenosti ze zahraničí, alespoň blízkého německojazyčného.
- Skutečné vlastnické poměry (hlavně zemědělské půdy) v ČR, základní statistiky, parametry a souvislosti.
- Pohyb lidí v krajině – kdo (bydliště, povolání,...) se kdy a proč vyskytuje v krajině (mimo intravilán sídel), jak se pohybuje a podobně.
- Vliv technologií (a organizace práce apod.) v rostlinné i živočišné výrobě na krajinný ráz.
- Exaktní zhodnocení vlivu „malých“ zemědělských subjektů na místní ekonomické i sociální poměry, na biologickou rozmanitost a samozřejmě na krajinný ráz, ve srovnání s „velkými“. Návrh jednak metodiky samotného zhodnocení, jednak statistických přístupů (vzorkování, extrapolace) pro úroveň celé ČR, případně i pro srovnání se sousedními státy.
- Analýza významu tradice a historie (v místním až kontinentálním měřítku) pro současnou podobu a soudobý vývoj krajinného rázu.

6. 4 Literatura

- Kutáček, S. (ed.) (2007): Penězům na stopě, Trast pro ekonomiku a společnost, Brno; ke stažení na <http://www.thinktank.cz/fileadmin/thinktank-upload/texty/TES-penezum-na-stope.pdf>
- Uhlířová, J. (2008): Co přinesly projekty v Hostětíně? Analýza modelových projektů udržitelného rozvoje, Trast pro ekonomiku a společnost, Brno; ke stažení na http://www.thinktank.cz/fileadmin/thinktank-upload/diskusni_sesity/Hostetin-analyza-projektu-final.pdf

Regionální operační program Jihozápad - popis prioritních os

Dostupnost center

Výstavba, rekonstrukce a modernizace silnic II. a III. třídy, odstraňování bodových závad na silnicích II. a III. třídy a místních komunikacích - křižovatky, přejezdy, mosty, příprava koncepcí, programů a projektů na rozvoj dopravní obslužnosti, výstavba a modernizace parkovišť pro přestup na veřejnou dopravu, podpora pořízení vozidel veřejné dopravy, podpora přeměny autobusů na ekologický pohon, dopravní terminály, železniční stanice, zastávky, informační systémy, výstavba, rekonstrukce a modernizace infrastruktury veřejných regionálních letišť apod.

Stabilizace a rozvoj měst a obcí

Příprava rozvojových území pro podnikání a služby, revitalizace centra města, památkových zón, zanedbaných areálů a ploch, výstavba a rekonstrukce místních komunikací, výstavba, rekonstrukce a vybavení objektů občanské vybavenosti, objektů pro kulturní a komunitní život, výstavba, rekonstrukce a modernizace objektů sociální a vzdělávacích infrastruktury, objektů zařízení předškolní a mimoškolní péče o děti, rekonstrukce, modernizace a vybavení zdravotnických zařízení, využití moderních léčebných technologií, výstavba, rekonstrukce, modernizace a vybavení zařízení péče o seniory apod.

Rozvoj cestovního ruchu

Výstavba a rekonstrukce turistických cest (pěší stezky, cyklostezky, hipostezky, vodní cesty, přístavy či přístaviště) včetně doprovodné infrastruktury a značení, infrastruktura sportovně-rekreační a kulturní vybavenosti, rekonstrukce, modernizace a rozvoj ubytovacích kapacit, oprava a rekonstrukce památek včetně aktivit pro nové využití v oblasti cestovního ruchu a kultury, zavádění ICT v oblasti řízení a propagace cestovního ruchu, budování doprovodných informačních systémů, příprava a realizace cílených marketingových kampaní apod.

4.2. Vize rozvoje Jihočeského kraje

Jihočeský kraj bude v horizontu roku 2013 konkurenceschopným a prosperujícím regionem s vysokou kvalitou života obyvatelstva.

Konkurenceschopnost a prosperita Jihočeského kraje bude vycházet z jeho rozvojového potenciálu:

- flexibilních obyvatel, schopných dále rozvíjet své znalosti a dovednosti, aktivně reagovat na příležitosti generované rozvojem znalostní ekonomiky;
- kulturně sociálního prostředí kraje, které je pozitivně ovlivněno sdílenými hodnotami vyrůstajícími z tradic kraje a sociální soudržností obyvatel;
- nízké míry kriminality a vytváření podmínek pro bezpečné prostředí v kraji včetně řízení rizik (krizový management);
- vhodné kombinace vnitřních i vnějších faktorů přispívajících k posilování ekonomiky kraje;
- vyšší aktivity podnikatelského sektoru, zvláště malých a středních podniků, která umožňuje využít schopností obyvatel a rozšířit spektrum podnikatelských činností na území kraje;
- rozvinuté sítě pracovišť výzkumu a vývoje v tradičních i nově se vyvíjejících oborech s napojením na podnikatelský sektor, což umožňuje využití výsledků VaV v praxi;
- dostupnosti vody, energií, médií a informací nezbytných k realizaci rozvojových aktivit,
- kvalitní vnitřní i vnější dopravní dostupnosti;
- zemědělského sektoru reflektujícího reformní trendy EU a postupnou liberalizaci světového trhu se zemědělskými komoditami;
- rozmanitosti krajiny a přírody, kulturního dědictví a specifík kraje zabezpečujících možnosti rozvoje cestovního ruchu;
- venkovských oblastí s pestrou škálou ekonomických, sociálních a kulturních aktivit, které zajistí stabilizaci osídlení;
- měst a jejich zázemí, která jsou prostřednictvím vzájemné sítě vazeb motorem socioekonomického rozvoje kraje.

Plné využití rozvojového potenciálu kraje povede k dlouhodobému a stabilnímu ekonomickému růstu, který bude respektovat principy udržitelného rozvoje. Tento růst přispěje ke snižování regionálních disparit v rámci kraje a zlepší pozici Jihočeského kraje mezi regiony České republiky a Evropské unie. Rozvoj kraje přispěje k prohloubení pocitu sounáležitosti, k posílení pocitu spokojenosti a hrdosti obyvatel i k jejich participaci na rozvoji Jihočeského kraje.

(...)

Globální cíl je konkretizován prostřednictvím následujících prioritních os:

Návrh prioritní osy	Charakter osy	Převažující role kraje při realizaci*
1. Ekonomický rozvoj a znalostní ekonomika	rozvojový	iniciační
2. Lidské zdroje a sociální soudržnost	rozvojový	přímá podpora kraje
3. Dostupnost a infrastruktura	stabilizační	přímá podpora kraje
4. Rozvoj urbánních prostorů	rozvojový	koordináční
5. Venkovský prostor	stabilizační	přímá podpora kraje
6. Cestovní ruch, kulturní a přírodní dědictví	rozvojový	přímá podpora kraje
7. Efektivní veřejná správa a modernizace institucí	rozvojový	přímá podpora kraje
8. Životní prostředí	rozvojový	přímá podpora kraje

(...)

Prioritní osa 5. Venkovský prostor

Strategickým cílem prioritní osy Venkovský prostor je podpora diverzifikace venkovské ekonomiky se zaměřením na využívání moderních forem zemědělství, rybářství a lesnictví, se současným využitím potenciálu a zachování místních tradic a hodnot krajiny.

Opatření 5.1. Kvalita života na venkově;

Opatření 5.2. Zemědělství;

Opatření 5.3. Lesnictví;

Opatření 5.4. Rybářství.

NÁVRH ZÁSAD ÚZEMNÍHO ROZVOJE JIHOČESKÉHO KRAJE

...

(3) ZÚR JČK stanovují tyto **priority pro zajištění příznivého životního prostředí**:

- a. z hlediska ochrany přírodních hodnot v území kraje respektovat podmínky využití zvláště chráněných území přírody, lokalit NATURA 2000 a zajistit jejich organické doplnění a posílení ekologické stability krajiny prostřednictvím vymezených prvků ÚSES, pro které je potřeba formou navržených veřejně prospěšných opatření vytvořit podmínky pro jejich založení a fungování,
- b. z hlediska ochrany vodohospodářsky nejvýznamnějších území zahrnutých do CHOPAV, ochrany povrchových a podzemních vod a vodních ekosystémů v území kraje je potřeba podporovat a vytvářet územní opatření, která povedou ke zvýšení retenčních schopností území, s cílem zabezpečit ochranu zdrojů kvalitní pitné a užitkové vody pro stávající i budoucí potřeby kraje,
- c. z hlediska ochrany ovzduší, půd a vod v území před znečištěním je potřeba zamezit nepříznivým projevům lidských činností na kvalitu životního a obytného prostředí, asanovat devastovaná území a odstranit staré ekologické zátěže v území,
- d. z hlediska ochrany zemědělské a lesní půdy je potřeba zajistit ochranu před vodní a větrnou erozí, před svahovými deformacemi a před neodůvodněnými zábory kvalitní půdy, s cílem zachovat hodnoty území pro zemědělské a lesní hospodaření a podporovat zejména ekologické a ekonomické přínosy těchto hospodářských činností,
- e. z hlediska ochrany, zachování, udržení, a v rámci specifických oblastí případně i obnovy, jedinečného výrazu kulturní krajiny přispívající k charakteru krajinného rázu je potřeba minimalizovat necitlivé zásahy do krajiny, zamezit urbánní fragmentaci volné krajiny a podpořit úpravy, činnosti a aktivity, které povedou k obnově a zkvalitnění krajinných hodnot území,
- f. z hlediska ochrany území před potencionálními riziky a přírodními katastrofami, s cílem minimalizovat rozsah případných škod z působení přírodních sil v území, vytvořit územní rezervy pro případnou náhradní výstavbu,
- g. z hlediska zachování migračních tras zvířete a zejména velkých savců zabránit fragmentaci území a zajistit napojení na ostatní významné přírodní celky České republiky, Rakouska a Německa.

(4) ZÚR JČK stanovují tyto **priority pro zajištění hospodářského rozvoje kraje**:

- a. situovat rozvojové projekty zejména v rozvojových oblastech a rozvojových plochách vymezených v souladu s PÚR a v rozvojových oblastech a rozvojových osách nadmístního významu vymezených v této dokumentaci,
- b. přednostně využívat plochy a objekty vhodné k podnikání v zastavěném území, s cílem podpořit přednostně rekonstrukce a přestavby nevyužívaných objektů a areálů (tzv. „brownfields“), s cílem nezhoršit podmínky pro využívání zastavěného území,
- c. zabezpečit rozvoj hospodářsky významných aktivit cestovního ruchu, turistiky, lázeňství, sportovních aktivit a rekreace na území kraje v souladu se specifickými podmínkami v části území, kde převažují přírodní hodnoty,
- d. najít rovnováhu mezi ekonomickými přínosy ze zemědělství, rybníkářství a lesního hospodářství na území kraje a rovněž vytvořit podmínky pro uplatnění mimoprodukční funkce zemědělství v krajině a mimoprodukční funkce lesů a rybníků v návštěvnicky a rekreačně atraktivních oblastech, s cílem umožnit intenzivnější rekreační a turistické využívání území a zlepšit propustnost krajiny i v přeshraničním turistickém styku,
- e. zejména ve vymezených rozvojových osách zajistit nezbytný rozvoj nadřazených systémů dopravní obsluhy a veřejné technické vybavenosti a přednostní využití vlastních a místně dostupných surovinových zdrojů pro výstavbu, s cílem zabezpečit podmínky pro hospodářský rozvoj vybraných území kraje a pro stabilizaci specifických hospodářských činností na ostatním území kraje.
- f. území vhodné k umístění větrných a fotovoltaických elektráren navrhnout v dalších stupních ÚPD pouze ve výjimečných případech, tam kde to nenaruší krajinný ráz, a to pouze v silně urbánních

prostorech technicistního charakteru (zázemí velkých měst, blízkost vedení VVN, velkých staveb dopravní a technické infrastruktury, apod.).

(...)

(76) Území Jihočeského kraje je dlouhodobě vnímáno především jako civilizací a dlouhodobou činností člověka utvářená zemědělská oblast, s rozvinutým rybníkářstvím a lesnictvím, až v průběhu minulého století se zde rozvinul průmysl. Základními prvky ochrany a rozvoje civilizačních hodnot je především zemědělství, lesnictví a rybářství, které je tradičním a charakteristickým odvětvím hospodářství Jihočeského kraje, významně se podílejícím na údržbě a tvorbě jihočeské kulturní krajiny, majícím zásadní vliv na zachování venkovského prostoru, obnovu vesnic a jejich budoucí ekonomický rozvoj. Rozložení průmyslových, obchodních a obytných ploch v Jihočeském kraji je ovlivněno tradicí průmyslové výroby v městských centrech a v posledním období hraje roli i geografické umístění v blízkosti hranice s ekonomicky rozvinutými státy Evropské unie Rakouskem a Německem, heterogenní rozmístění sídel a obyvatelstva v kraji a podmínky vyplývající z ochrany přírody v rozsáhlých zvláště chráněných územích. Specifickou oblastí civilizačních hodnot území kraje je lázeňství, cestovní a turistický ruch, které mají velký podíl na dlouhodobé návštěvnosti a prosperitě Jihočeského kraje, protože Jihočeský kraj má výhodnou geografickou polohu a bezprostředně sousedí s turistickými regiony v Bavorsku a Horním Rakousku a příhraniční část Jihočeského kraje představuje území, které je pouze velmi málo poznamenané negativními důsledky civilizačního vývoje a disponuje tedy vysoce atraktivním a hodnotným přírodním a krajinným potenciálem. Rovněž památkový fond kraje je neodmyslitelnou součástí civilizačních hodnot a zejména rázovitá lidová architektura, historická jádra měst, technické památky a jejich propagace jsou hybnou silou pro další rozvoj civilizačních hodnot. ZUR pro upřesnění **územních podmínek civilizačních hodnot** stanovují pro navazující ÚPD a správní řízení na území Jihočeského kraje tyto:

a. zásady pro rozhodování o změnách v území:

- i. vytvářet podmínky pro ekologicky přijatelné formy zemědělského hospodaření vedoucí k obnově původní kulturní krajiny a vytvářet podmínky pro podporu zemědělského hospodaření v kombinaci se službami v oblasti cestovního a turistického ruchu,
- ii. vytvářet podmínky pro rozvoj obytných a komerčně průmyslových zón v návaznosti na vymezené rozvojové osy a rozvojové oblasti s dobrou dopravní dostupností a v dosahu pracovních sil, ve specifických oblastech podporovat zejména k přírodě šetrný rozvoj sportovně rekreačních aktivit a obnovu oblastně specifických řemeslných činností, využívajících místních přírodních zdrojů,
- iii. zohlednit prioritu Jihočeského kraje zaměřenou na rozvoj lázeňství, cestovního a turistického ruchu,
- iv. zajistit rozvoj území s kulturními památkami, jejich údržbu ochranu a revitalizaci a posílit jejich využití a zapojení ve prospěch rozvoje cestovního ruchu;

b. a na základě nich stanovené úkoly pro území plánování:

- i. podporovat územní požadavky na vybudování objektů zemědělské výroby objemů a vzhledu nerušících krajinný ráz, upřednostňovat regeneraci nevyužívaných zemědělských areálů nebo areálů ve špatném stavebnětechnickém stavu před výstavbou na „zelené louce“, podporovat vznik navazujících zařízení a vybavenosti cestovního ruchu v oblasti agroturistiky a sportovně rekreačních aktivit využívajících předností jihočeské krajiny,
- ii. vymežit rozvojové plochy a racionálně vyřešit jejich napojení na veřejnou dopravní a technickou infrastrukturu, přednostně využívat nevyužité a opuštěné areály („brownfields“),
- iii. územně zajistit strategicky důležité koridory dopravních staveb formou veřejně prospěšných staveb,
- iv. při urbanizaci území kraje zajistit vhodným polycentrickým uspořádáním jednotlivých rozvojových ploch podmínky pro sociální soudržnost obyvatel Jihočeského kraje,

- v. vymezit rozvojové plochy pro rozvoj lázeňství, nové lázeňské objekty a areály jsou uvažovány v Třeboni, Nových Hradech, Prachaticích a Hluboké nad Vltavou,
- vi. vhodným situováním sportovně rekreačních ploch do specifických oblastí se sezónním využitím dosáhnout celosezónního využití a vytvoření nových pracovních míst v oblastech s vysokou mírou nezaměstnanosti.

f) Vymezení cílových charakteristik krajiny

(77) Území Jihočeského kraje je díky geomorfologickým a klimatickým podmínkám velmi rozmanité. Krajina byla vymodelována dlouhodobou hospodářskou činností člověka v harmonickou a ekologicky stabilní krajinu plnou přírodních hodnot s vysokým stupněm rozmanitosti. To je dědictví, které je nutno chránit a rozvíjet.

(78) ZÚR vymezují tyto krajinné celky Šumava (1), Vimpersko (2), Českokrumlovsko (3), Novohradské Hory (4), Blatensko (5), Českobudějovicko (6), Bechyňsko (7), Jistebnicko (8), Třeboňsko (9), Chýnovsko (10), Novobystřicko (11), Studená (12), Dačicko (13), Dešná (14) kde číslo v závorce odpovídá kódu krajinného celku dle výkresu oblastí se shodným krajinným typem a rozsah jednotlivých oblastí je vymezen hranicí polygonu v uvedeném výkresu.

(79) Dále ZÚR vymezují na podkladu stanovených krajinných celků tyto **základní typy krajiny podle způsobu využívání a jejich základní charakteristiky:**

a. krajina lesní (krajina relativně přírodní):

- i.výskyt: krajinný celek Šumava, část Českokrumlovsko, Novohradské Hory, část Třeboňsko, část Novobystřicko, část Javořicko, část Bechyňsko, část Chýnovsko,
- ii. krajinný ráz: horský, vrchovinný a pahorkatinný reliéf, výrazné zastoupení lesních porostů (nad 70%), v pohraničí rozsáhlé souvislé plochy, malý podíl produkčního intenzivního zemědělství, menší sídla či rozptýlená zástavba s výraznou rekreační funkcí, v pohraničí zcela změněná původní sídelní struktura a zemědělská krajina ve prospěch přírodních prvků, krajina atraktivní pro zimní a letní rekreaci,
- iii. přírodní hodnoty: přírodní či relativně přírodní lesy, potoční a říční nivy, mokřady, přírodě blízké louky,
- iv. kulturní hodnoty: drobné sakrální stavby, hrady, zámky, zachovaná historická krajinná a sídelní struktura (kromě pohraničí),
- v. estetické hodnoty: zdání původní a neporušené přírody, harmonická měřítko vegetačních prvků, různorodost, malebnost, funkčnost, výhledy, zelené krajinné obzory, harmonické vztahy mezi osídlením a terénní konfigurací;

b. krajina lesoplní (krajina intermediární mezi krajinou lesní a polní):

- i.výskyt: krajinný celek Českokrumlovsko, Vimpersko, Jistebnicko, Dačicko, Chýnovsko, Bechyňsko, část Novobystřicka,
- ii.krajinný ráz: reliéf vrchovin a pahorkatin, zemědělská krajina je střídána s lesní krajinou (lesy na 30-70% plochy), výrazná struktura historické kulturní krajiny vhodné pro letní a zimní rekreaci,
- iii. přírodní hodnoty: potoční a říční nivy, mokřady, lesní porosty se segmenty přírodě blízkých lesů, přírodě blízké louky,
- iv. kulturní hodnoty: drobné sakrální stavby, hrady, zámky, zachovaná historická krajinná a sídelní struktura (kromě pohraničí),
- v. estetické hodnoty: harmonie mezi prostorovým a funkčním uspořádáním krajinných prvků, sídel a zemědělských ploch, atraktivní výhledy, zelené horizonty;

c. krajina polní (bezlesá venkovská krajina):

- i. výskyt: krajinný celek Dešná, část Třeboňsko, část Bechyňsko, část Českobudějovicka, část Vimpersko,
- ii. krajinný ráz: ploché pahorkatiny až vrchoviny, vysoké zornění, velké bloky orné půdy, lesní porosty v plošně nevýznamných segmentech (do 30% plochy),

- iii. přírodní hodnoty: skalní výchozy (kamýky),
- iv. kulturní hodnoty: drobné sakrální stavby, selské statky, dochované architektonické a urbanizační znaky sídel,
- v. estetické hodnoty: selské statky, architektura vesnických sídel, drobné sakrální stavby v krajině, rozlehlost a přehlednost krajiny, vzdálené zelené horizonty;

d. krajina rybníční (krajina s vysokým podílem povrchových vod - rybníků):

- i. výskyt: krajinný celek Třeboňsko, Českobudějovicko, část Novobystřicka, část Blatenska, část Bechyňska,
- ii. krajinný ráz: odlesněná či naopak lesní krajina, plochý reliéf, složité rybníční soustavy propojené umělými či přirozenými kanály a toky, četné vlhké louky,
- iii. přírodní hodnoty: vodní nádrže s přirozenými břehy a dnem, vodní a mokřadní společenstva, vlhké louky, olšiny, četná avifauna, liniové porosty na hrázích rybníků, četné památné stromy, říční a potoční nivy,
- iv. kulturní hodnoty: umělá krajina s množstvím vodních nádrží, kanálů a stok z 15. - 17. století na místech původní neosídlené bažinaté krajiny, sakrální stavby, selské statky, výrazná selská jihočeská architektura a sídelní struktura návesního typu,
- v. estetické hodnoty: plochá krajina se zrcadly vodních ploch rybníků, liniové porosty na hrázích, funkčnost a vyváženost krajinných prvků, selské stavby;

e. krajina říční (krajina s vysokým podílem povrchových vod – řek a především přehradních nádrží):

- i. výskyt: vodní dílo Lipno, Orlick,
- ii. krajinný ráz: o rozsáhlé vodní plochy obklopené lesními porosty v širokých údolích (Lipno) nebo se strmými svahy (skalnaté kaňony na Orlicku),
- iii. přírodní hodnoty: vodní biotopy, doprovodná vegetace, přírodě blízká rostlinná společenstva na prudkých skalnatých svazích, cenné živočišné biotopy na skalních masívech,
- iv. kulturní hodnoty: hrady, zámky na březích či skalnatých ostrozích, zbytky původní sídelní struktury s přetřhanými vazbami na okolí, kvalitní a nerušící stavby a objekty pro rekreační využití krajiny,
- v. estetické hodnoty: rozsáhlé klidné vodní hladiny, zrcadlení okolní krajiny, krajinná panoramata, hrady a zámky, mostní díla (Žďákovský most), relikty vorařských vesniček, přívozy.

(80) ZÚR stanovují **zásady pro využívání území jednotlivých vymezených základních typů krajiny v rozsahu dle výkresu shodných krajinných typů**, kdy platí, že tyto zásady jsou doprovodné k dříve stanoveným zásadám pro rozhodování o změnách v území a k dříve stanoveným úkolům pro územní plánování a v případě konfliktu na jednom území mají přednost dříve stanovené zásady a úkoly, takto:

a. krajina lesní:

- i. zabránit růstu plochy jehličnatých stejnověkých monokultur a posilovat původní druhovou skladbu lesních porostů,
- ii. nepodporovat intenzivní formy zemědělství a pastevectví,
- iii. nedopustit v pohraničí úplné zničení původní sídelní struktury v původních hmotách a architektuře a nedopustit vymazání posledních stop po kulturní zemědělské krajině,
- iv. zamezit budování velkých a v krajině osamocených středisek pro rekreaci a cestovní ruch bez vazby na původní sídelní strukturu, rozptýlit tyto aktivity do více menších středisek a pokud možno rovnoměrně rozptýlených v krajině,
- v. posilovat stabilitu lesních porostů a obnovit původní kulturní zemědělskou krajinu pomocí extenzivních forem zemědělství a šetrným působením člověka,
- vi. nevnášet do prostředí nepůvodní a cizí architektonické a urbanizační prvky;

b. krajina lesoplní:

- i. nepodporovat intenzivní formy zemědělství v nevhodných polohách (zamokřená stanoviště, vodní zdroje, ochranné zóny chráněných území),

- ii. nezvyšovat plochy orné půdy na úkor trvale zatravněných ploch především v nevhodných polohách (podhorský výrobní typ, erozní svahy, potoční a říční nivy),
- iii. nelikvidovat vegetační prvky volné krajiny a udržet tak historicky prověřenou strukturu zemědělské krajiny,
- iv. nepovolovat necitlivé umístění a vzhled nové zástavby s ohledem na okolní krajinu,
- v. citlivé hospodaření vzhledem ke stanovištním podmínkám, zachovat historicky prověřenou strukturu zemědělské krajiny,
- vi. nevnášet do prostředí nepůvodní a cizí architektonické a urbanizační prvky;

c. krajina polní:

- i. nepovolovat nové stavby bez ohledu na krajinné měřítko a původní hmoty a architekturu tradičních vesnických staveb,
- ii. nelikvidovat zbytky vegetačních prvků volné krajiny (aleje, větrolamy, doprovodná a břehová zeleň vodotečí),
- iii. při zakládání nových vegetačních prvků ve volné krajině doplňovat a kultivovat prvky územního systému ekologické stability,
- iv. citlivé hospodaření vzhledem ke stanovištním podmínkám, zachovat historicky prověřenou strukturu zemědělské krajiny, posilovat funkčnost skladebných prvků ÚSES,
- v. nepodporovat necitlivou zástavbu, která potírá původní urbanistické znaky vesnických sídel;

d. krajina rybníční:

- i. nezvyšovat intenzifikaci chovu ryb na úkor ekologické únosnosti krajiny,
- ii. zabránit nadměrné eutrofizaci vod ve formě splachů z okolních zemědělských pozemků,
- iii. nepovolovat nové stavby bez ohledu na krajinné měřítko a původní hmoty a architekturu tradičních vesnických staveb,
- iv. nepodporovat intenzivní formy zemědělství a pastevectví zvláště v okolí potočních a říčních niv a v okolí rybníků,
- v. nelikvidovat vegetační prvky volné krajiny (aleje, větrolamy, porosty na hrázích, doprovodná a břehová zeleň vodotečí),
- vi. dbát na zachování jedinečnosti rybníční krajiny včetně její vysoké ekologické hodnoty a typickému způsobu osídlení,
- vii. nepotírat necitlivou zástavbou původní urbanistické znaky vesnických sídel;

e. krajina říční:

- i. nedopustit zhoršení kvality vody vlivem rekreace a nečištěných přítokových vod,
- ii. nezastavovat území chaoticky a bez schválených územních plánů,
- iii. nové zastavitelné plochy vymezovat vždy jen s ohledem na krajinný ráz, stanovovat únosné měřítko objektů, intenzitu zastavění a rozsah zastavitelných ploch stanovovat vždy s ohledem na funkční a ekologickou únosnost krajiny,
- iv. zachovat vysokou ekologickou a estetickou hodnotu území, citlivě rozvíjet rekreační potenciál území.

Výtah ze Strategie rozvoje mikroregionu „Sdružení Růže“ pro období 2007-2013.

Vize:

Růže rozkvétá, neboť se zde daří podnikání...

...v území mikroregionu jsou systematicky a dlouhodobě vytvářeny podmínky pro rozvoj podnikatelských aktivit (především malého a středního podnikání) zaměřených na využití zdejších tradic a zdrojů...

...v území je dostatek ploch vhodných pro rozvoj podnikatelské činnosti doplněný o dostupnost potřebného infrastrukturního a servisního zázemí spolu s dostatkem kvalifikované pracovní síly...

...v mikroregionu se daří uchovat a rozvíjet tradiční podnikatelské aktivity v oblasti řemeslné výroby, zemědělství včetně jeho mimoprodukčních funkcí a služeb, přičemž všechny subjekty působící v každé z těchto oblastí dokáží pružně reagovat na potřeby a změny trhu a poptávku dílových uživatelů výstupů podnikatelské činnosti...

Růže rozkvétá, neboť se nachází v krásném prostředí, o které místní dokáží pečovat...

...místní obyvatelé a organizace si uvědomují potřeby ochrany zdejšího hodnotného životního prostředí a přizpůsobují tomu své soukromé i veřejné jednání...

...zdejší lidé a organizace využívají potenciál krajiny pro rozvoj svých podnikatelských, soukromých, volnočasových a komunitních aktivit v souladu s principy udržitelného rozvoje...

...v území se daří využívání obnovitelných zdrojů energie a celkově všem postupům šetrným k životnímu prostředí (v oblasti technické a dopravní infrastruktury, turistiky i dalších směrech)...

...v sídlech i ostatním území mikroregionu jsou realizovány projekty a aktivity jejichž cílem je uchování a další vylepšování hodnotného venkovského vzhledu krajiny...

Přehled prioritních os:

- 1) Kvalitní podmínky pro život v mikroregionu
- 2) Rozvoj technické a dopravní infrastruktury
- 3) Rozvoj ekonomických aktivit
- 4) Rozvoj spolupráce a vzájemného dialogu

Vybraná opatření:

1.3.1 Podpora využívání obnovitelných zdrojů energie

1.3.2 Zajištění ochrany přírodního dědictví a významných území, včetně vytváření společných struktur a podpory spolupráce vedoucí k zajištění ochrany přírodního prostředí a krajiny v mikroregionu

3.1.1 Příprava ploch pro rozvoj podnikání, pozemkové úpravy v území a podpora činnosti malého a středního podnikání včetně rozvoje vzájemné spolupráce a kooperace

3.2.1 Podpora činnosti a spolupráce zemědělských producentů v území

3.2.2 Diverzifikace zemědělské činnosti a podpora mimoprodukčních funkcí zemědělství v mikroregionu

Strategický plán LEADER „Růže rozkvétá kooperací“

z Vize:

...rozvinout vnitřní potenciál... (a nejdůležitější vnitřní potenciál jsou lidé)

Cíle:

1. Rozvoj lidských zdrojů
2. Konkurenceschopnost podnikatelských subjektů
3. Dostupnost veřejných služeb
4. Kooperace

Opatření (celkem 12):

2.3. Konkurenceschopnost zemědělství

Oblast podpory je zaměřena na podporu výkonnosti zemědělských subjektů a zpracovatelských podniků, na rozvoj nových odbytišť pro zemědělské produkty, podporu marketingu zemědělských výrobků, zlepšování kvality výrobků a podporu vývoje aplikace nových produktů, postupů a technologií v oblasti potravin. Projekty s výše popsáním zaměřením však mohou být doplněny o aktivity zaměřené na investice do zemědělských staveb a technologií (rekonstrukce staveb), včetně nezbytných manipulačních ploch pro živočišnou a rostlinnou výrobu.

Plán péče o CHKO Třeboňsko

Relevantní pasáže

2.2.2.1. Dlouhodobý cílový stav na ZPF

Dlouhodobý cíl

- na území III. zóny udržovaná otevřená zemědělská krajina s vysokým zastoupením luk a pastvin, rozčleněná pomocí drobných krajinných prvků, jako např. skupinek stromů, mezí, remízků a drobných pískoven; postupné zatravnění pozemků v inundacích řek i drobnějších toků
- na území I. a II. zóny udržované extenzivně obhospodařované trvalé travní porosty, tzn. nehnojené louky a extenzivní pastviny

Dílčí cíle

- doplňování krajinných prvků v rozlehlých otevřených plochách orné půdy, výsadba pásové i skupinové zeleně,
- zvýšení informovanosti zemědělsky hospodařících subjektů, podpora jejich zapojení do agroenvironmentálních programů

2.2.2.3. Další obecná doporučení k aktivitám na zemědělské půdě

- pozemky na území I. a II. zóny CHKO obhospodařovat extenzivně (nehnojit průmyslovými hnojivy ani prasečí kejdou, neprovádět rychloobnovu drnu přeoráním, nepoužívat herbicidy)
- podporovat údržbu a obnovu stávající zeleně rostoucí mimo les, včetně starých stromořadí, drobných chlumů i starých ovocných sadů
- podporovat výsadby ovocných stromů v krajině, vytipovat vhodné tradiční odrůdy pro obnovu
- v rámci projektů komplexních pozemkových úprav podporovat vytváření dostatečného prostoru pro umístění a realizace navržených prvků ÚSES (biokoridory a interakční prvky), prosazovat výsadby liniové i skupinové zeleně
- zalesňování ZPF připouštět jen výjimečně ve III. zóně a to na pozemcích orné půdy nebo kulturních travních porostů
- vytváření plantáží energetických dřevin povolovat jen výjimečně, pouze ve III. zóně (případně po změně zonace i ve IV. zóně) a jenom tam, kde neohrozí blízké biotopy nebo chráněné druhy
- menší plochy neobdělávaných pozemků je možné ponechat přirozenému vývoji v případech, kdy nehrozí porušení povinností majitele vyplývajících z příslušných zákonů (např. šíření plevelů do okolí)
- zřízení polních hnojišť a silážních jam připustit jen výjimečně a to pouze ve III. zóně na místech vodohospodářsky bezpečných a s potřebnými opatřeními k zabránění kontaminace vod
- výstavbu nových zemědělských staveb povolovat pouze výjimečně a to výhradně ve III. zóně, podporovat spíše využití stávajících tradičních areálů a statků
- podpořit odstranění nevyužitých zemědělských staveb, které negativně ovlivňují krajinný ráz oblasti (např. plechové seníky a rozměrné haly)
- podpořit vydání informačního materiálu o zásadách hospodaření v CHKO
- spolupracovat s obcemi a majiteli pozemků při čerpání dotací z krajinných programů